5340

~~299~~

265
---
4 ...

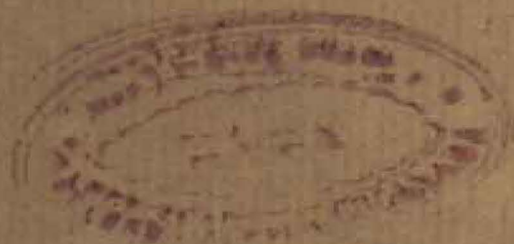
34 7

वर्ष 21
अंक 21 - 1944

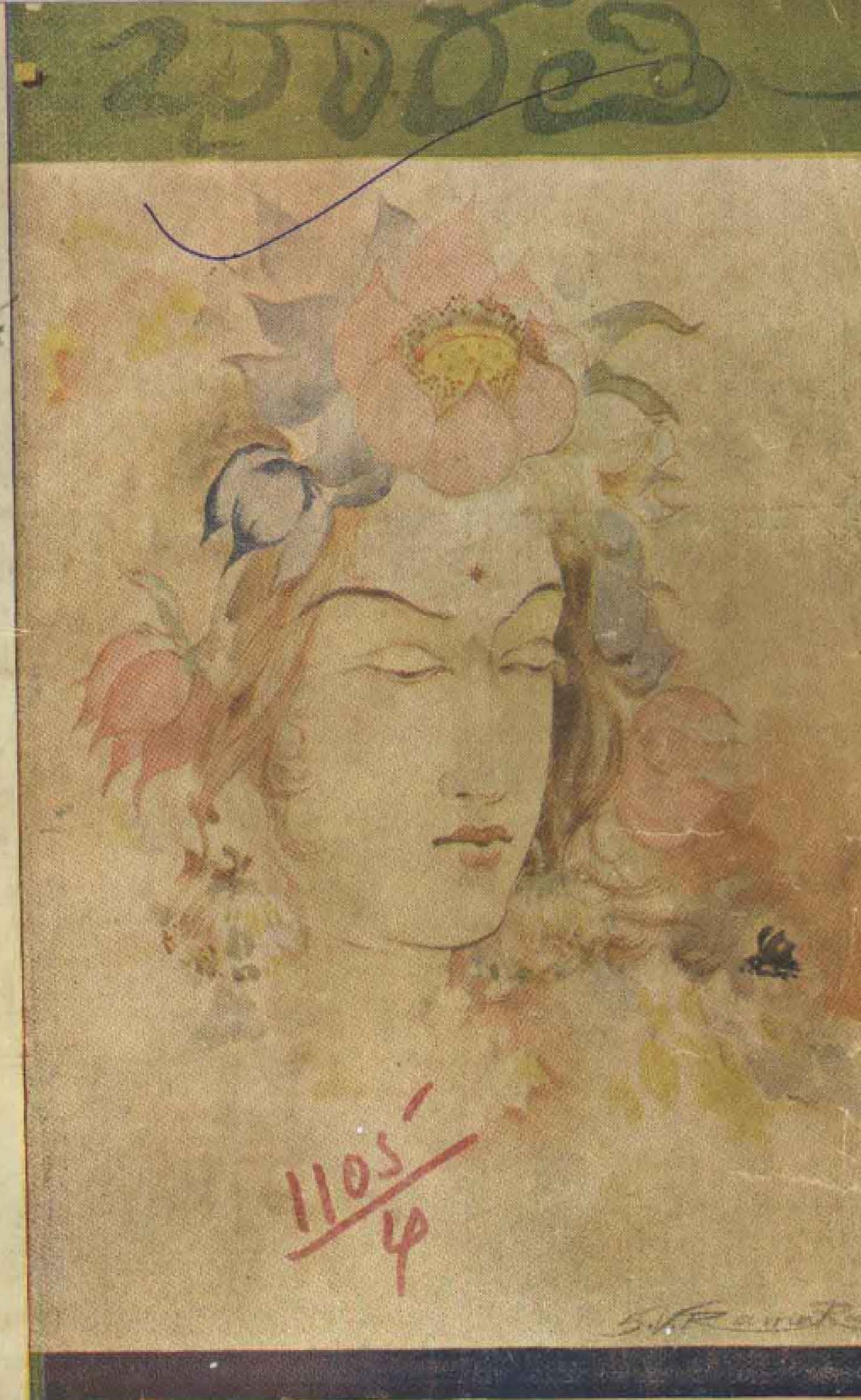
1103
---
4

1944

1944



ARATI
USTRATED
GU MONTHLY



ఆషాఢ

సం

రణ.

8 అణాలు

21 No. 7

జూలై 1944

## ఆంధ్రగ్రంథమాల, పోస్టుబాక్సు 212, మదరాసు.

**పం**డితారాధ్య చరిత్ర : శైవమత ప్రతిపాదకమగు ద్విపదకావ్యము. పాల్కురికి సోమనాథ కవి రచితము. డా. చిలుకూరి నారాయణరావు గారు సంస్కరించిరి. దీక్షా, పురాతన, వాద, మహిమ, పర్వతములను పంచ ప్రకరణములును ఒకే సంపుటమున గలవు. ఇంత నిర్దుష్టముగ ఈగ్రంథము నిదివర కెవ్వరును ప్రకటించలేదు. నారాయణరావుగారు రచించిన అమూల్యమైన పెద్ద పీఠికకూడ కలదు.

**బ**సవపురాణము: పాలకురికి సోమనాథ కవి రచించిన ద్విపదకావ్యము. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు రచించిన చక్కని, విపులమయిన పీఠికతో సహితము.
రెండూకలిపి రూ. 6-0-0 మాత్రమే.

**తం**జాపురాంధ్రనాయక రాజచరిత్ర : కురుగంటి సీతారామయ్యగారు రచించినది. తంజావూరును పరిపాలించిన ఆంధ్రనాయకరాజుల చరిత్రోదంతములు యుక్తియుక్తములైన ఆధారములతో సవిస్తరముగా వివరింపబడియున్నవి. అనేక చిత్రపటములు గలవు. వెల 1-0-0.

**అ**ళియరామభూపాలుడు: టి. శివశంకరముగారు రచించినది. విజయనగరపు రాజగు అళియరామరాయల సమగ్రజీవితచరిత్ర. త్రివర్ణ, ద్వివర్ణ, ఏకవర్ణ చిత్రములతో సర్వాంగసుందరముగా ప్రకటితమైన చరిత్రగ్రంథము.
వెల 1-0-0.

**ఆ**త్మకథ : నేటికాలమునకు యుగపురుషుడుగా పరిగణింపబడుచున్న గాంధీ మహాత్మునియొక్క సమగ్రజీవిత చరిత్ర ఇది. ఈ చరిత్రను మహాత్ముడే స్వయముగా వ్రాసియున్నాడు. శతావధాని వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారు దానిని సరళమైనశైలిలో ఆంధ్రీకరించి యున్నారు. 2-వ భాగము వెల 1-0-0.

**జీ**ర్ణవిజయనగర చరిత్ర : కుందూరు ఈశ్వరదత్తుగారు రచించినది. కృష్ణదేవరాయల రాజధానియైన హంపీవిజయనగరముయొక్క ప్రాచీన వైభవమును కన్నులకు కట్టినట్లు వివరించుచున్న చారిత్రక గ్రంథము. అనేకచిత్రములతో సంకలితమైనది. వెల 1-0-0.

# భారతి—ఏకవింశతితమ సంపుటము. భా-౨

## వ్యాసముల అకారాది సూచి

1103/4

# *The* AIRMAN *and his watch!*

## వైమానికుడు ఆతని గడియారం

వైమానికులు గడియారము మంచి చెడుగులను పరీక్షించుటలో దిట్టలు. వారికి గడియారము నిక్కచ్చిగా టైము చూపుతూ ఎంతో నమ్మకంగా పనిచేయుగల శక్తికలిగి వుండవలెను. ముంజేతి మీద గట్టిగానిగించుటకు వీలుగావుండి, స్పష్టంగా అంకెలు కనబడుతూ అందముగావుండే గడియారము వారికి నచ్చుతుంది. మాకు వచ్చిన సర్టిఫికెట్లవల్ల వారికి 'వెస్టుఎండ్' గడియారములు యెంత నమ్మకంగా పనిచేస్తున్నవో తెలుస్తున్నది.





సిల్లిండార్ — క్రొత్త ఆకారం.
నికిల్‌సిల్వర్ - రేడియం డయల్ రు. 57/-

ఒక పైలెట్ ఆఫీసరు వ్రాస్తున్నారు:— ఇండియాలోవున్నప్పుడు నాస్నేహితుడొకరు గత సెప్టెంబరులోనో అక్టోబరులోనో నాకోసం మీవద్ద ఒక గడియారాన్నికొన్నాడు. అదిబాగాపనిచేస్తున్నదనిచెప్పటానికి చాల సంతోషిస్తున్నాను.

రవాణా యిబ్బందులవల్ల, ప్రకటించిన రకములన్నియు సప్లయిచెయ్య సాధ్యపడక పోవచ్చును. మావద్ద సరకుండినంతవరకు ఆర్డరులను సరఫరాచేయుటకు సర్వశక్తుల వినియోగించెదము. పేపరు కంట్రోలువల్ల కేటలాగు పంపలేనందుకు చింతిల్లుచున్నాము.

వెస్టుఎండ్ వాచ్ కంపెనీ, బొంబాయి కలకత్తా.

# WEST END WATCH Co

BOMBAY — CALCUTTA

# కాదంబరి



## = కథాసంగ్రహము =

(గత సంచిక తరువాయి)

ఆశాపముల ప్రతిహతములు చంద్రుడు తారాపీడు డను రాజునకు పుత్రుడై జన్మించెను. ఆతనికి చంద్రపీడుడని పేరిడిరి. పుండరీకుడును తారాపీడుని మంత్రియగు సుఖనాథుని కొడుకుగా పుట్టెను. ఆతనికి వైశంపాయనుడని పేరుపెట్టిరి. కపింజలుడు గుర్రమై పుట్టెను. ఈ గుర్రము చంద్రపీడునికొరకై ప్రత్యేకముగా శిక్షణపొందెను.

చంద్రపీడుడును వైశంపాయనుడును ప్రాణస్నేహితులైరి. వారెప్పుడును కలసియే యుండెడివారు, కలసియే తిరిగెడివారు. విద్యాభ్యాసమును కలసియే చేసిరి. వేటయనవారికి మక్కువ. ఒక సుదినమున వారు వేటకై బయలుదేరిరి. కపింజలుడు గుర్రము రూపున చంద్రపీడుని వాహకుడై యుండెను.

ఒక జంతువును వెన్నాడుచు వారాచిట్టడవిలో కడుదూరము పోయిరి. వేటతమకమున వారు పలువురు పలుదార్లకు పోయిరి. తుదకు చంద్రపీడు డడవిలో తప్పిపోయెను. వైశంపాయను డతనిని వెదకుచుపోయెను. పోవంబోవ నాతడు తానొక యద్భుతప్రపంచముననున్నట్లు తెలిసికొని ఆశ్చర్యపోయెను. ఒక విగ్రహముచెంత పూజచేయుచుండిన యొక మనోహరమగు యువతి యతనికి గోచరించెను. ఆత డామెను సమీపించెను. ఆమెయూ లజ్జతో నతని కొక ఆసనము చూపెను. ఆమె ప్రేమపరితప్తయై యోగినీ జీవితమవలంబించిన మహాశ్వేత, పుండరీకుని శిలావిగ్రహమొకటి అందము చేసి ఆవిగ్రహము చెంతనే కాలము వెళ్లబుచ్చుచుండెను. ఆమె పుండరీకుని విగ్రహమునకు గానముచేయును, నృత్యముచేయును. ఏకాంతస్థలమున ఆమెను కనుపెట్టువారులేరు. మిరుమిట్లుగొలుపు ఆమె అందము జూచి వైశంపాయనుడు అచ్చెరువందెను. తానామెను ప్రేమించితినని తన హృదయమందలికోర్కెనామె కెరుకపరచెను. కాని మహాశ్వేతకు సజీవుడైనను విగతజీవుడైనను ఒకడే భర్త. వైశంపాయనుని తెగనికోర్కకామె మండిపడి "కామాంధుడవగు నోమానవాధమా పక్షివై కొమ్మకొమ్మకు తిరుగుచు మనశ్శాంతి లేకుండుము" అని యతనిని శపించెను. వైశంపాయనుడు చిలుకగా మారిపోయెను. ఆచిలుక చెట్టుచెట్టుకు ఎగురుచు "మహాశ్వేతా నిన్ను ప్రేమించితిని, ప్రేమించితిని" అని యరచుచుండెను. అదియొక భగ్నహృదయుని యార్తి.

ఈలోపున చంద్రపీడుడు తన స్నేహితుని, ఇతర వేటగాండ్రను వెదకుచు అదృష్టవశమున మహాశ్వేత ఆశ్రమమునకు వచ్చెను. మహాశ్వేత యాతనికి స్వాగతమిచ్చెను. అతనిని గంధర్వలోకమునకు కాదంబరికడకు తీసికొనివెళ్లెను. కాదంబరి చంద్రునిగూర్చి విరహవేదన పొందుచుండెను. తన యతిథియగు చంద్రపీడుని జూచిన యామెకు తన జీవితవాంఛ ఈడేరెననిపించెను. తన ప్రేమమూర్తి యాతడేనా యని ఆమె తనలో తాను తిరిగి తిరిగి ప్రశ్నించుకొనెను. అతడే యని ఆమెహృదయము టకటకకొట్టి చెప్పెను. చంద్రపీడుడుకూడ మోహావేశుడయ్యెను. వీరిద్దరమజయించి తన సామ్రాజ్యమున ప్రతిష్ఠించి మన్మథు డానందించెను. కాని చంద్రపీడు డామెతో ఎక్కువకాలముండలేకపోయెను. తన స్నేహితుడగు వైశంపాయనుని వెదుక నతడు అడవికి పోయెను. వెదకి,

విసుపోంది, ఫలముగానక మహాశ్వేత ఆశ్రమమునకు తిరిగివచ్చెను.

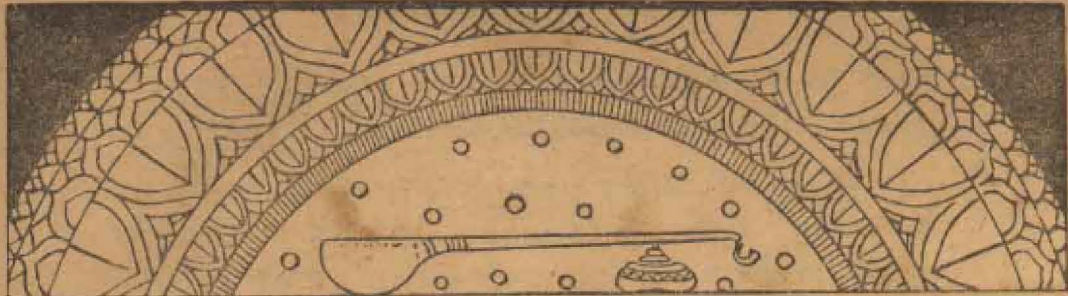
ఒక శరద్రాత్రిని మహాశ్వేత ఒకరాకుమారుడు తన ప్రేమ నర్థించెననియు, అతని తను శపింప నతడు చిలుకరూపమున కొమ్మకొమ్మను, పాదపాదను అల్లాడుచుండెననియు తెల్పెను. చంద్రపీడు డదరిపడిలేచి అత డెవరో కాదు తన ప్రాణస్నేహితుడు వైశంపాయనుడే యని ఆక్రందించెను. ఆచిలుకను కనుగొన నతడు రాత్రింబవళ్లు తిరుగాడి విసిగి వేసారెనుగాని ప్రయోజనము లేకపోయెను. చాలకాలముగ నతడు కాదంబరిని చూడలేకపోయెను. జీవిత మతనికి అసంభవముగా తోచెను. విరహవేదన దుర్భరమాయెను. ఒకనా డతడు నిశ్చలముగా పరుండియుండ ఆసుందర దేహమునుండి ఆశోషితాత్మ విముక్తిపొందెను. కపింజలునిశాపము నిజమయ్యెను. కాదంబరి విలపించుచు రక్తసిక్తదేహముతో మరణించుచున్న తన ప్రియుని చూడ పరుగిడివచ్చెను. ఆమె ప్రణయసౌధము కూలిపోయినది. జీవిత మిక నిరర్థకమని ఆమెసహగమనమునకు సిద్ధపడెను. చంద్రపీడుని శిరస్సును ఒడిలో చేర్చుకు ఆమె యొక్క విషాదగీతము పాడెను.

ఇంతలో చంద్రపీడునిముంగ్ర మద్భుతమై మహర్షి కపింజలుడు ప్రత్యక్షమయ్యెను. కపింజలుడు కాదంబరీ మహాశ్వేతలను దీవించి ఆప్రియులు నలుగురిపైని శాపము లంతరించె నని తెల్పెను. మెల్లదిగా చంద్రపీడుని ప్రాణము తిరిగివచ్చెను. అడవినుండెడి స్త్రీ ఒకతె చిలుకను తీసుకొనివచ్చెను. "మహాశ్వేతా నిన్ను ప్రేమించుచున్నాను, ప్రేమించుచున్నాను" అని ఆ చిలుక అరచుచునేయుండెను. చంద్రపీడు డాచిలుక దేహమును నిమురగా అది క్రమముగా మనుజరూపము ధరించెను. అది వైశంపాయనుడు. చంద్రపీడ వైశంపాయనులు మనసార పరస్పర మాలింగనముచేసి కొన ఆశ్చర్యకరముగా వారు చంద్రపుండరీకులుగ మారిపోయిరి. మహాశ్వేత పతిభక్తి పూర్తిగా ఫలించెను. కాదంబరియు తనప్రియుని పొందెను.

అది తపస్విపైన మన్మథుడు సాధించిన 'విజయము. "ఆనందః త్రిభువనజయీ మన్మథో దుర్నివారః." మన్మథుడు తమకు ప్రసాదించిన శాశ్వతానందము ననుభవింప కాదంబరీచంద్రులును, మహాశ్వేతాపుండరీకులును చంద్రలోకమునకు తిరిగిపోయిరి.

"కాదంబరి" చిత్రము ఆంధ్రదేశమున త్వరలో ప్రదర్శింపబడ నున్నది. విడుదల చేయువారు: గుడ్విన్ పిక్చర్సు కార్పొరేషన్ లిమిటెడ్, బెజవాడ.

(advt)



సంపుటము 21
సంచిక 7

# భారతి

తారణ, ఆషాఢము
1944 జూలై

## ఈశ్వరస్తవము



శ్రీ గుఱ్ఱం వేంకటసుబ్రహ్మణ్యం

జడల నీటిబిందువు వియన్నది, యన్నది నొక్క బుద్బుదం
బాదటఁ జంద్రవంక, నిఁక నందొక పేచి మరీచి, దానిపెం
పీదశదిక్కులం దొడుగ కెక్కువయై వెలుఁగొందు నెందు, నా
పాదశిరంబు నిన్నుఁ గనవచ్చునె యెంతటివాని కీశ్వరా!

ముమ్మొనకైదువంటిన విమూఢతమోవృతజాడ్యభూతకా
యమ్మున భానుచంద్రదహనార్చులు నిర్గతమైన, వారి రూ
పమ్మున విశ్వధాత్రివిభవంబు నవంబుగ విస్ఫురింప, నం
దిమ్ముగ మృణ్మయోర్వి తలయెత్తదె నీమహిమన్ మహేశ్వరా!

అక్షరమూర్తి వౌటఁ బ్రథమాక్షరశిక్ష భవన్నమస్సు లాం
ధ్రక్షితి నక్షయంబు లగు, ధర్మము నీవృషవాహనంబు దు
ర్భిక్ష మెఱుంగనీయక సమృద్ధిగఁ బంటయుఁ బాడి గూర్పఁ బా
పక్షయధుర్య గంగ బహువాహినులం బ్రవహింప నీశ్వరా.

తమము నడంచు శీతరుచి, తాపము బాపును గంగ, మంగళం
బమరుచు గౌరి, హరివిభవాదిక మిచ్చు విభూతి, ధర్మమా
ర్గము గమనించు వాహనము, గమ్యము సేయు స్థిరం బహర్యగే
హము, భవదీయసేవ భవదైక్యముగా విరచింతు నీశ్వరా.

కంట మహాగ్ని, దుర్విషము కంఠమునన్, గయిసుట్టు చిల్వ, మై
నంటిన భస్మ, మాదల మహాటవి నేఱులు వంకలైన ని

న్వంటి విచిత్రపూరుషుని వల్లభుగాఁ బడయం దపించు వా
ల్గంటియు నిన్నెఱుంగఁగ వలంతి, యలంతు లెఱుంగ రీశ్వరా.

పుట్టు వెఱుంగరాక, మెయిఁ బుట్టము లేక, బికారిపోక, నా
చట్టున వట్టిశూన్యమున సంభవమందిన యిక్వరాంద్ర ని
ల్పట్టునఁ బెట్టఁగానక యవశ్యము నిత్యము నొంట నొదటన్
బట్టిన బేసికంటిదొర, భైక్ష్యము సేకొనవయ్య యీశ్వరా.

యోగివో, జాయఁ బాయ మనసొప్పక మైనవరించు కామివో,
త్యాగివో, కూడఁబెట్టి రజతం బచలంబుగఁ బేర్చు లోభివో,
భోగివరేణ్యభూషణవిభూషివో, గాక దిగంబరుండవో,
యాగకరుండవో, ప్రథితయాగవిఘాతివో, యేమొ, యీశ్వరా!

ఇల్లా లా యచలాత్మజాతకుఁ బ్రియం బేపారఁగాఁ దాల్చినా
వుల్లాసంబుగ స్థావరాకృతివనా, నుల్లంబు నీరంబుగాఁ
గల్లోలంబుగఁ బర్వలెత్తి ననుగంగాదేవినాగంగ నీ
ముల్లోకంబుల జంగమంబయిన రూపుం దాల్చితే యీశ్వరా!

వలిమలఱేని కూఁతు నెదపట్టునఁ గాఁక జనింపఁ జేయుటో
సలిలమహాప్రవాహము నవశ్యము చూడిముడిన్ గ్రహించుటో
చలువ సుధాంశురేఖ నొకచెంత నిరంతర ముంచుటో, భవ
ల్లలిత విచిత్రవైశికవిలాసము లాదిమగాథ లీశ్వరా!

కాముని బూదిసేసిన యకామి యటే నగ మయ్యె నాలికై
కామితముల్ ఫలించునటు గ్రక్కునఁ దన్నయనాంతకాంతిసం
క్రామముచే, నకాములకుఁ గామ్య, మకామ్యము కామికోటి కీ
స్వామి యొసంగు నట్టె యని ప్రాజ్ఞులు నివ్వెఱవోదు రీశ్వరా!

చక్కదనంబు గన్గొనిన సంభ్రమముల్, సిరిసంపదల్ గనం
జొక్కు, వయోవిలాసములఁ జూచినఁ జాపలముల్, వికల్పముల్
పెక్కులు పుట్టు నిజ్జగతి పేర్మి ప్రతిక్షణ మీక్ష్యమాణమై
న్యక్కృత దుర్వికల్పము సనాతన మీవ శరణ్య మీశ్వరా!

ఈక్షణతీక్షణానలహుతేక్షుశరాసన, పార్వతీకటా
క్షేక్షణశిక్షితాక్ష, యసకృత్ప్రిశమోద్ధురదుర్మదాంధర
క్షోక్షుభితామరావనవిశుద్ధపరాక్రమభాక్సుతోదయా,
అక్షయపుణ్యలోకనిలయా, కరుణామయ, కావు మీశ్వరా.

---

# వాల్మీకములో కొన్ని మీమాంసలు

## తత్సమాధానములు

•

= శ్రీ బులుసు వేంకటేశ్వర్లు =

ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయమువారు ప్రచురించిన రంగనాథ రామాయణమునందలి పీఠికానుబంధమున నేతదుపాధ్యక్షు లగు శ్రీ కట్టమంచి రామలింగా రెడ్డిగారు "వాల్మీకమునందలి కొన్ని మీమాంసలు" అను శీర్షిక క్రిందఁ దమకుఁ గలిగిన కొన్ని సంశయములను వివరించియున్నారు. ఈ సంశయములనే వారు ౧౯౧౯-౨ సంవత్సరమున మైసూరులోని కొందఱు గొప్ప పండితులకు విన్నవించియు నలబ్ధ సమాధానులైరట. ఆకారణమున వీని నాంధ్రలోకమున కర్పించి తత్సమాధానముల నభ్యర్థించియున్నారు.

శ్రీ రెడ్డిగారు చక్కని ప్రతిభావంతు లగు నాంగ్ల విద్యాధికులు. వీరి సునిశిత విమర్శనవివేకము వీరు రచించిన 'కవిత్వ తత్త్వ విచారము' మూలమున నాంధ్రులకు సుపరిచితము. అగుట, వీరి సంశయముల నొకపట్టున ద్రోసిపుచ్చరాదు. మఱియు మైసూరునందలి కొందఱు గొప్ప పండితులును సమాధానము చెప్పలేక పోయి రనుటచే నీభార మాంధ్ర పండితులపైఁ బడినది. ఈ కారణముచేఁ బైయుభయులకన్నను గొప్పవాఁడ నను నుద్దేశముతో కాక సత్యాన్వేషణ బుద్ధితో శ్రీ రెడ్డిగారి సంశయములకు నాకుఁ దోఁచిన సమాధానముల నీయ సాహసించితిని.

౧. "శ్రీరామ పట్టాభిషేకము:—భరతశత్రుఘ్నులూరిలో లేనప్పుడే ప్రయత్నమేల పెట్టుకొనిరి? బహుశః భరతునికి విశేషించిన హక్కు ఏమైన నుండెనా? భ్రాతృవత్సలుఁడైన రాముఁడు 'భరతుని పిలిపింపు' మని తండ్రి కొక్క మాటయైన నేల చెప్పలేదు? తమ్ముఁడు లేకుండినను బట్టము కట్టుకొనుటకు సంసిద్ధుఁడైయుండెనా? లేదా, యిందును పితృవాక్య పరిపాలన సూత్ర మవలంబించెనా?"— ఇది శ్రీ రెడ్డిగారి మొదటి సంశయము.

దశరథునకు పొడసూపిన దుర్నిమిత్తములకు భయపడియే యాతఁడు త్వరలో రామపట్టాభిషేకము చేయ నిశ్చయించినట్లు వాల్మీకమున స్పష్టముగా నున్నది.

"దివ్యంతరిక్షే భూమౌచ
ఘోర ముత్పాతజం భయమ్,
సంచచక్షేచ మేధావీ
శరీరే చాత్మనో జరామ్" (అయో. ౧-౪౩)

అని దశరథుఁడు మంత్రులతోఁ జెప్పుటేకాక శ్రీరాముని బిలువనంపి యాతనితో నంతత్వరలోఁ బట్టాభిషేకము గావింపవలసిన కారణములను స్పష్టముగా వక్కాణించినాఁడు:

"అపిచాద్యాశుభాన్ రామ
నక్షత్రం దారుణై ర్గ్రహైః,
సనిర్ఘాతా దివోల్కాచ
పతతీహ మహాస్వనా.
అవష్టబ్ధంచ మే రామ
నక్షత్రం దారుణై ర్గ్రహైః,
ఆవేదయంతి దైవజ్ఞా
స్సూర్యాంగారక రాహుభిః.
ప్రాయేణహి నిమిత్తానా
మీదృశానాం సముద్భవే,
రాజాహి మృత్యు మాప్నోతి
ఘోరాం వాపద మృచ్ఛతి"
(అయో. ౪-౧౭,౧౮,౧౯)

పైకారణములచేత నెంతలో నెంత విపత్తు వచ్చునోయని భయపడి తన జ్యేష్ఠపుత్రుని పట్టాభిషేక

మును గన్నులారఁ గాంచుభాగ్యము కలుగునో కలుగదో యని యంత త్వరలో శ్రీరామపట్టాభిషేకము నిశ్చయించినాఁడు. అనఁగా, నాఁడు కలిగిన ప్రబలోత్పాతములు, వానివలన దశరథునకుఁ గలిగిన భయమే రామపట్టాభిషేకము త్వరలో నిశ్చయించుటకుఁ గల కారణములు కాని భరతశత్రుఘ్ను లూరిలో లేకపోవుట కాదు.

భరతునికి విశేషించిన మహత్త్వమైన నున్నదేమో యని శ్రీ రెడ్డిగారి సంశయము. శ్రీరాముఁడు జ్యేష్ఠపుత్రుఁ డగుట భరతున కతనికి మించిన మహత్త్వ గలుగుట కవకాశము లేదు. కాని, యొకటి రెండుచోట్ల మాత్రము దశరథుఁడు కైకను బెండ్లియాడునపు డామెకుఁ బుట్టిన పుత్రునకే రాజ్యము నొసంగెద నని వాగ్దానము చేసియున్న ట్లున్నది. వాల్మీకమునకుఁ బూర్ణానువాదమగు గోపీనాథరామాయణమున నీవిషయము కలదు. వాల్మీకిరామాయణ వ్యాఖ్యాతలలో నొక రీవిషయ మూహించినట్లును వ్రాయఁబడినది. కాని, దీనికిఁ దగిన యాధారములు లేవు. వాల్మీకమున నెచ్చట నీవిషయప్రసక్తి లేదు. అట్టి వాగ్దానమే దశరథుఁడు చేసియున్నచోఁ గైక కది తెలియకుండునా? తెలిసియున్నపు డామె యావిషయమునే దశరథునకు జ్ఞప్తికి తేక మఱియొకవిధమునఁ గోరవలసిన యగత్య మేమి? ఇంతకును సత్యవాక్పరిపాలనాధురీణుఁడగు దశరథుఁ డొకవేళఁ గేకయరాజున కట్టి వాగ్దానమే చేసియున్నచోఁ జెల్లింపకుండ నుండునా? కేకయరాజు విషయమునఁ జేసిన వాగ్దానమును జెల్లింపక యసత్యమార్గమును ద్రొక్కిన దశరథుఁడు కైక విషయమున నట్లు చేయ వెఱచునా? కావున, భరతునకు శ్రీరామునకు మించిన రాజ్యార్హత గలదనుట నిరాధారము.

ఇఁక, శ్రీరామపట్టాభిషేకమునకు భరతశత్రుఘ్నుల నేల పిలువఁబంపలే దను ప్రశ్నమునకును జక్కని సమాధానము వాల్మీకమునందే కలదు. అయోధ్యానగరమునకును, కేకయరాజనగరమునకును గల దూర మధికము. అత్యంతత్వరితముగాఁ బ్రయాణము చేయుచో నేడు దినములు పోకకు, నేడు దినములు రాకకును బట్టును. ఈ విషయము దశరథుఁడు మరణించినపిదప భరతుఁడు వచ్చినప్పుడు తన ప్రయాణకాలము తల్లితో చెప్పిన సందర్భమునఁ దెలియును. అనఁగా భరత శత్రుఘ్నులు రావలె నన్న పదునాల్గు దినములు పట్టాభిషేక మాపియుంచవలె నన్నమాట. దశరథునికిఁ గలిగిన దుర్నిమిత్తముల ఫలమంతకాలము నాఁచియుండ దను కారణమున, నెంత ప్రయత్నించినను లగ్నకాలమునకు భరతశత్రుఘ్నులు రా నవకాశ మేమియు లేనికారణమునను వారికి వార్త పంపలేదు. కేకయరాజునకే కాదు- సుమారు సమానదూరమున నున్న జనకమహారాజునకు నీ వార్త పంపుట యసాధ్యమే యైనది. మఱియు కేకయరాజు, జనకుఁడును గూడ తరువాత నీ శుభవార్త విని యానందింతు రని దశరథుఁ డెంచెను. (అయో. ౧-౪౭) ఈ విషయమే శ్రీభాస్కరరామాయణమున విపులముగాఁ జెప్పఁబడినది.

ఈ పరిస్థితు లన్నియుఁ దెలిసిన శ్రీరాముఁడు భరతునికి వార్తఁ బంపుమని తండ్రితోఁ జెప్పుట యసందర్భమే యగును. మఱియు తమ్ముఁ డగు భరతుని విషయమున శ్రీరామునకుఁ బరిపూర్ణ విశ్వాసమున్నది. దశరథుఁడును,

> "జ్యేష్ఠానువర్తీ ధర్మాత్మా
> సానుక్రోశో జితేంద్రియః."
>
> (అయో. ౪-౨౬.)

అని భరతునిగురించి రామునితోఁ జెప్పియున్నాఁడు. ఈ కారణములచే, భరతుని విషయమున దశరథునకుఁగాని, శ్రీరామునకుఁగాని యావంతయైన నన్యభావము లేదని తెలియవచ్చుచున్నది. జనకునాజ్ఞ యనుల్లంఘనీయ మనుటచేతను, భరతశత్రుఘ్నులు సమీపమున లేకపోవుట లోపమే యైనను వారిని రప్పించు నుపాయము లేని కారణమునను శ్రీరాముఁడు తమ్ములు చెంతలేకున్నను బట్టాభిషేకమున కంగీకరింపవలసినవాఁ డాయెను.

౨. "ఆకాలమున ౨౦ వేలు, ౩౦ వేలు ఏండ్లు జీవించియుండెడివారు రాజులు.—రాజులు మాత్రము, కైకేయి భరతునికై రాజ్యము కోరినది పదునాలుగేండ్లేకదా! అనఁగా నొక్క వారమురోజు లనుట

ఆనాఁటి గణనరీతిని స్పష్టముగదా. అట్లే, తనకుఁ జేసిన యుపకృతికి నూచకాకార ప్రతీకారము కోరిన దనియు, నిజముగా శ్రీరామునకుఁ గీడెంచలే" దనియు శ్రీ రెడ్డిగారి యభిప్రాయము.

మంథరదురాలోచనము తలకెక్కిన కైక శ్రీరామునకుఁ గీడెంచలే దను శ్రీ రెడ్డిగారి సిద్ధాంత మప్రసక్తపూర్వము. కైక శ్రీరామునకుఁ గీడెంచినదా యని యడుగుట రామాయణమంతయుఁ జదివి రామునకు సీత యేమగునని యడుగుటవంటిదే యని నాయభిప్రాయము. వాల్మీకమునందలి కైకమంథరల సంభాషణము గాంచినవారి కెల్ల మంథరకైకల దుష్టబుద్ధులు విశదమగును.

"చతుర్దశహి వర్షాణి
రామే ప్రవ్రాజితే వనమ్,
రూఢశ్చ కృతమూలశ్చ
శేషం స్థాస్యతి తే సుతః"
(అయో. ౯-౩౧)

"ఏవం ప్రవ్రాజితశ్చైవ
రామోఽ రామో భవిష్యతి,
భరతశ్చ హతామిత్ర
స్తవ రాజా భవిష్యతి.
యేన కాలేన రామశ్చ
వనా త్ప్రత్యాగమిష్యతి,
తేన కాలేన పుత్రస్తే
కృతమూలో భవిష్యతి"
(అయో. ౯-౩౩,౩౪)

ఈవిధముగా బోధించిన మంథరవాక్యముల కానందించి—

"నకించి దిచ్ఛామి నచేహ జీవితం
నచే దితో గచ్ఛతి రాఘవో వనమ్" (౯-౬౪)

అని నిశ్చయించుకొన్న కైకేయి శ్రీరామునకు క్షేమమే యెంచినదా! వయోవృద్ధుఁడై, దుర్నిమిత్త భయవిహ్వలుఁడై మతిదక్కియున్న దశరథుఁడు— శ్రీరామునిమీఁదనే పంచప్రాణములు పెట్టుకొని యున్న దశరథుఁడు —

"కౌసల్యాంవా సుమిత్రాంవా
త్యజేయ మపివా శ్రియమ్,
జీవితంవాఽత్మనో రామం
నత్వేవ పితృవత్సలమ్."

అని చెప్పి, పదునాలుగువత్సరములు కాదుగదా పదునాలుగు క్షణములైనను రాముని విడిచియుండలేనన్న దశరథుని స్థితి నెఱిఁగియుఁ గైక తనకోరిక నుపసంహరించుకొనదాయెను. ఇంతకును గైక కుపకృతి కొనర్చిన వా రెవరు? దశరథుఁడా, శ్రీరాముఁడా? శ్రీరామునకుఁ గీడెంచనిపక్షమున భరతునికిఁ బట్టాభిషేకమే కావలె నని కోరుకొనునుగాని కైక రాము నరణ్యమునకుఁ బొమ్మని యేల కోరుకొనును? కావ, విచారించి చూడఁ గైక పొందిన యుపకృతి మృగ్యముగుట నామె శ్రీరాము నరణ్యమునకుఁ బంపఁగోరుకొనుట జగన్నింద్యము, నసమర్థనీయమును.

3. "రావణుఁడు నిర్నాముఁడు కాఁడు. శ్రీరామునికిఁ బూర్వుఁడైన యనరణ్యునిఁ జంపినవాఁడు. వాని విషయ మయోధ్యలో నంద ఱెఱిఁగినదే. లంకకు రాజనుట రహస్యము కాదు. సీత నపహరించినవాఁడు రావణుఁ డని జటాయువు మూలమున శ్రీరామునికిఁ దెలియును. సంపాతివలన వానరు లెఱిఁగిరి. ఇఁక సీత నెక్కడ నుంచినాఁ డని ఆక్షేపించుట యేల? లంకలోనా, మఱి వాని రాజ్యాలలో నింకొకయెడ పెట్టినాఁడా యని నిశ్చయముగాఁ దెలియుటకొఱకా? తెలిసి యేమి లాభము? ఎట్లైనను రావణుని జయింప వలసినది ప్రథమకర్తవ్యము. దొంగతనముగా సీతను దెచ్చుకొను తలంపు శ్రీరామునకు లేదు. క్షాత్రమార్గ మతని వ్రతము. దండెత్తునరికి రావణుఁ డింకొకతావునకు మార్చలేఁడా? కాఁబట్టి సీతాన్వేషణ మెందులకు? సుందరకాండ మనివార్యమైన ఘట్టమా కాదా? అది యద్భుతమైనను గథాకల్పనకుఁ బ్రధానమా? సహేతుకమా!" అని శ్రీ రెడ్డిగారి తుదిసందేహము.

సీతాదేవి మహాసాధ్వి. క్షణమైన శ్రీరాముని విడిచియుండని సీత పరపురుషుని హస్తమునఁ జిక్కి బ్రతికియున్నదో లేదో యని శ్రీరామునకు సందేహము కలదు. ఈవిషయమునే శ్రీరాముఁడు సుగ్రీవునితో—

"జ్ఞాయతాం మమ వైదేహీ
 యది జీవతి వా నవా !
పచ దేశో మహాప్రాజ్ఞ
 యస్మిన్ వసతి రావణః.
అధిగమ్య తు వైదేహీం
 నిలయం రావణస్య చ,
ప్రాప్తకాలం విధాస్యామి
 తస్మిన్ కాలే సహాత్వయా."

(కిష్కిం. ౪౦-౧౦, ౧౧.)

అని చెప్పియున్నాఁడు. ఒకవేళ సీత పరపురుషుని హస్తమునఁ బడి జీవించియుండని పక్షమునఁ గాని, రావణునితోఁ గలసి యాతని నంగీకరించియున్నపుడు కాని శ్రీరాముని రావణవధోద్యోగ మనవసరము, శ్రమావహమే యగును కాని ఫలిత ముండదు. ఈపరిస్థితులు తెలిసికొనుటకును, మఱియు నొకవేళ సీత జీవించి రామునే నమ్ముకొని ప్రాణములతో నుండియున్నచో శ్రీరాముని క్షేమవార్త, యాతని రావణవధోద్యమముఁ దెలిసికొని మఱింత ధైర్యోత్సాహములతో నుండఁగల దను కారణములచేతను సీతాన్వేషణ మత్యంతావశ్యక మయినది. సీత నివసించుచోటు, రావణుని యునికియుఁ దెలిసిననే కాని యీ విషయము లన్నియు తేట తెల్లము కావు. కనుకనే ఒక్క లంకలోనికే కాక అన్ని దిక్కులకును వానరులను సీతాన్వేషణార్థము పంపవలసి వచ్చినది. కావున, సీతాన్వేషణ మనగతికము కాదు కదా యత్యంతావశ్యకము కూడను.

ఇఁక సుందరకాండ మనివార్యమైన ఘట్టమా కాదా? సహేతుకమా? అను ప్రశ్నములకుఁ దావు లేదు. ఏలయన, రామాయణ మొక కల్పితకావ్యము కాదు. యథార్థచరిత్రము; వాల్మీకి మహర్షి విరచితము. అగుటచేత, సందిగ్ధ విషయముల నొక్కపరి పరిశీలించుచో నన్నియు సత్యాన్వేషకులకు సహేతుకముగాఁ గనుపట్టకమానవు. సీతాన్వేషణమునందు శ్రీరామునకుఁ గల ప్రధానోద్దేశము లన్నియు నీసుందరకాండమున సిద్ధించినవి. సీతావిషయముఁ దెలిసికొనుటచేతనే ముందుకార్యక్రమమునకు శ్రీరాముఁడు పూనుకొనుట తైనది; సీతామహాసాధ్వియు శ్రీరామునాగమము నాపేక్షయనుగా నర్థించుచుఁ బ్రాణములు నిలిపియుంచుకొన్నది. అగుటచేఁ గథాగమనమున కెంతయో యీఘట్టము తోడ్పడినది. సుందరకాండమే లేనినాఁడు సీతావిషయము తెలియఁగని శ్రీరాముఁడు కింకర్తవ్యతామూఢుఁడై యూరకుండవలసి వచ్చును. అప్పుడు కథాగమనమునకే యాటంకము వచ్చును. కావున, సుందరకాండ మనివార్యమును ఘట్టము, సహేతుకమును.

సత్యాన్వేషణబుద్ధితోఁ దెలియఁజేసిన యీసమాధానములు శ్రీ రామలింగారెడ్డిగారి సందేహనివృత్తి కేమాత్రము తోడ్పడినను నేను ధన్యుఁడను.

---

# షాడబము

*

= శ్రీ బులుసు వేంకటరమణయ్య =

పాఠాంతర సంకలనపూర్వకంగా 'పాండురంగ మాహాత్మ్య'న్ని పరిశీలిస్తూ ఉండగా, అందలి ద్వితీయాశ్వాసంలో (ప. ౧౦౫) 'షాడబ' పదంతో కూడిన పద్యం కనబడింది. ముద్రితప్రతుల్లోనూ, లిఖితప్రతుల్లోనూ కూడా అది యీ క్రిందివిధం గానే ఉంది:

"చేడియ! తీర్థయాత్రికడఁ
 జేయఁదగున్ మనుజుండు కేవనా
క్రీడనముల్ మహీదివిజ
 కేసరులన్ బరమాన్నశర్కరా
షాడబ గోఘృతేక్షురస
 శాకములన్ ఫలపానకాదులన్
పీడెనులన్ బ్రమోదపద
 పీమదలిప్సఁ జెలంగఁజేయుచున్."

ఇందులోని 'షాడబ'పదానికి 'ఆఱురసముల తోఁ గూడిన పదార్థములు' అని లఘుటీకాకారులు అర్థం వ్రాశారు. శబ్దరత్నాకరంలో కూడా పైఅర్థమే ఈయఁబడి వుంది. కాని నాకు తృప్తి కలుగక ప్రియ మిత్రులు శ్రీ దీపాల పిచ్చయ్యశాస్త్రిగారు ఈ పదాన్నిగూర్చి వ్రాసిన 'ఆంధ్రవారపత్రిక' (బహుధాన్య 'దసరా'సంచిక)లోని విమర్శను చదివాను. అలా చదివినతర్వాత నా కొక కొత్తఅర్థం స్ఫురించింది. దాన్ని ఆంధ్రలోకానికి తెలియపరచడమే ఈ వ్యాసంయొక్క ముఖ్యోద్దేశం.

శ్రీ పిచ్చయ్యశాస్త్రిగారు ముఖ్యంగా —

"నానావిధ షాడబముల
నాను నృపాహార మెప్పుడు నపరాహ్ణమునం
గాని, మఱి మధ్యరోత్రిఁ
గాని, రమిన్ భుక్తియెప్పుడుఁ గడు పథ్యమునన్."
(ఆముక్తమాల్యద, ౬-౭౨)

అనే పద్యాన్ని తీసుకుని శ్రీ వేదం వెంకటరాయశాస్త్రిలుగారి వ్యాఖ్యానలోపాన్ని విమర్శించారు. పై పద్యంలోని 'షాడబ' పదానికి వావిళ్ల వారివలెనే వేదంవారున్నూ 'రుచులు' అనే అర్థం చెప్పినా రనిన్నీ, ఆ అర్థం కుదరదనిన్నీ, ఆ పదానికి 'ఓగిరములలో ఒకటి యగు పానీయవిశేష' మని అర్థ మనిన్నీ, అది ఉపాహార (టిఫిన్) మనిన్నీ, అందుచేత మూలంలోని 'నృపాహార' మనుచోట 'ఉపాహార' మని దిద్దుకోవాలనీ, అదే సాధుపాఠమనిన్నీ సారాంశం తేల్చారు. ఇంతే కాకుండా 'షాడబం' రుచి కాదంటూ చూపుతూ ఐదు ప్రయోగాలు ఇచ్చారు. ఆ ప్రయోగాల్లో పాండురంగ మాహాత్మ్యం లోని మీది (౨-౧౦౫) పద్యభాగం కూడా చేరి వుంది.

పరిశీలించి చూస్తే షాడబానికి 'రుచి' అనే అర్థం కుదరనట్లే, పానీయరూపమైన ఉపాహార మనే అర్థం కూడా కుదరదు.

శ్రీ శాస్త్రిగా రిచ్చిన ప్రయోగాల్నే గమనించండి:

(౧) "మునుల ముందటం గనకరంభాపలాశపాత్రంబులయందు ... మిలమిలని రాజసంపన్నములగు యోగిరంబులు షాడబంబులతోడ, దధిపిండఖండంబులతోడ, మీఁగడలతోడ, మజ్జిగలతోడ, నూరుగాయలతోడ......నావిర్భవించిన."
(కాశీఖండము, ౪-౧౭౫)

ఇచట షాడబా లంటే రుచులు ఎలా కావో అలాగే ఉపహారాలూ కావు. మఱే? ఓగిరాలు కడుపులోకి చల్లగా జారడానికి ఉపకరించే వ్యంజనాలు. షాడబ సహచరములైన పెరుగు, మీఁగడ, మజ్జిగ, ఊరుఁగాయలు వ్యంజనాలేకదా!

పయి పద్యం అన్నపూర్ణాదేవి వ్యాసునికీ, శిష్యులకూ భోజనం పెట్టిన సందర్భంలోనిది కాని 'టిఫిన్' సమయంలోనిది కాదు.

(౨) "తేనియధారతోఁ బానకంబులతోడ
శిఖరషాడబ రసశ్రేణితోడ."
(భీమఖండము, ౧-౬౧.)

ఇదీ భోజనసందర్భంలోనిదే. ఇక్కడి షాడబ, రసాలు రెండు రకాలూ ద్రవరూపమైన వ్యంజనాలే.

(౩) "షాడబరసావళీ రసావళీపానకప్రచురంబును-"
(భీమ. ౨-౧౪౪)

పయిదీ భోజనసందర్భములోనిదే. షాడబ, రసాలు రెండూ ద్రవవ్యంజనాలే కాని 'టిఫిన్' సమయానికి ఉపయోగించేవి కావు.

(౪) "శాకపాక రసావళీ షాడబములు—"
(కాశీఖండము, ౪-౧౧౯)

ఇక్కడి షాడబానికిన్నీ రసావళులతో పాటు ద్రవవ్యంజనా లనే అర్థం చెప్పాలి.

పాండురంగమాహాత్మ్యంలోని 'షాడబా' నికీ ఇదే అభిప్రాయం.

ఐతే షాడబాన్ని ఒక ద్రవ వ్యంజన మని అనుకో వడమేనా, లేక ఏదన్నా పేరుందా అని ప్రశ్నించుకోవాలి.

లేకపోవడమేమి? ఉంది.

ఆసంగతిని ఆదికవి వాల్మీకే రామాయణంలో వివరించాడు. చిత్తగించండి:

"తిక్తామ్ల లవణో త్తంసైః
వివిధైః రాగషాడబైః"
(సుందరకాండ, ౧౧-౧౫)

రాగ, షాడబాలు రెండూ ఉప్పూ పులుపులతో కూడినవనిన్నీ, అవి రకరకా లున్నాయనీ ఆదికవి అభిప్రాయం. రాగం అంటే రసం, లేక చారు. షాడబ మంటే పులుసు. పలచగా ఉండేది రాగము; చిక్కగా వుండేది షాడబము.

పులుసుకూ చారుకూ సాహచర్యం వున్నది. ఆ సాహచర్యం మీది ప్రయోగా లన్నిటా (రసపదం వున్నచోట) కనబడుతూనే వుంది.

ఇక పులుసుకు షాడబ మనే పేరు ఎంతవరకు తగివుందో గమనిద్దాం. బ్రౌనుదొరగారు షాడబశబ్దానికి సరిగా అర్థం రాయకపోయినా 'షడ్రసనిర్మిత భోజన'మంటూ రాశారు. శబ్దరత్నాకరంలోనూ, పాండురంగమాహాత్మ్యలఘుటీకలోనూ ఆ అభిప్రాయమే గ్రహింపబడినది.

పులుసు ఆరురసాలతో కూడినది కాబట్టే 'షాడబ' మైనది.

పులుసులో బెల్లం వేస్తారు. ఉప్పూ, చింత పండూ విధిగా ఉండాలి. తాలింపులో మిరపకాయలూ, ఆవాలూ, యింగువా యిత్యాదులు పడతాయి. ఇంకా రకరకాల రుచుల కాయగూరలు పడతాయి.

ఏతావతా పులుసు షడ్రససంయుక్తమైనదని అనడానికి ఎవ్వరికీ అభ్యంతరం వుండకూడదు.

సంస్కృతనిఘంటువుల్లో షాడబం లేదు గాని 'షాడవం' అనే పదం కనబడుతుంది. అది వొక రాగం; ఆరుస్వరాల్తో కూడినది. శ్రీ ఆప్తేగారు తమ 'సంస్కృతాంగ్ల నిఘంటువు'లో

"షాడవ—(*In music*) ***A Raga in which six of the seven primary notes are used.***

షాడవః పంచభిః ప్రోక్తః
స్వరైః షడ్భిస్తు షాడవః"

అని వివరించారు.

ఇక-ఆరు స్వరాలతో కూడిన రాగం షాడవమైతే ఆరు రసాలతో కూడిన పులుసు షాడబ మనుటకు అభ్యంతర మేముంది?

* * *

మరొక చిన్న విషయం—

శ్రీ పిచ్చయ్యశాస్త్రిగారు 'నానావిధషాడబములు-' అనే ఆముక్తమాల్యదాపద్యానికి గల వ్యాఖ్యానాలను విమర్శిస్తూ—

"వావిళ్లవారు రాజులకు పాప మొంటిపూట తిండికే అనుజ్ఞ యిచ్చినారు; ఆ తిండి శ్రాద్ధపుతిండి

వలె అపరాహ్ణమునన్నే తినవలెనన్నారు. శాస్త్రిగారో-అపరాహ్ణమునగాని, ఆమపక్వకోశశుద్ధి చెందిగాని అని కొంచె మనుగ్రహించారు.............శుద్ధకోష్ఠత అనగా పరగడుపు అని భావము. షాడబాదులు ప్రొద్దున నే పరగడుపునను, మధ్యాహ్న భోజనానంతరమును తినకొనుట మంచిది......"

అని వ్రాశారు.

తినడానికి సమృద్ధిగా వున్న రాజులకు ఏక భుక్తం చెప్పడంవల్ల శాస్త్రులుగారికి కోపం వచ్చింది. ఒక్క రాజులకే కాదు. తక్కినవాళ్లకూడా ఏక భుక్తమే మన గ్రంథాల్లో కనబడుతుంది. నవకాయ పిండివంటలతో షడ్రసోపేతంగా రెండుఝాములు దాటిన తరవాత ఆకలిగొన్న కడుపుతో భోజనం చేసే వారికి రాత్రి భోజనాపేక్ష వుంటుందని నే ననుకోను. అంతగా ముత్తు కలవాళ్లు రాత్రిళ్లు పాలో, పళ్లో తీసుకునేవారు. మధుర చూడడానికి పోయి రాజపురోహితుని యింట్లో బసచేసిన పరదేశిబ్రాహ్మణునికి ఆ పురోహితుడు ఫలహార మిచ్చి గౌరవించినట్లు ఆముక్త మాల్యదలోనే వుంది.

మనుచరిత్రలోని ప్రవరుడు కుతపకాలమునందు తన యింటికి వచ్చిన ఔషధసిద్ధునికి పూజచేసి, ఆహారం పెట్టేసరికి ఎంతవేళ అయునో గమనించండి.

మన తెలుగుప్రబంధాలన్నింటిలోనూ యిలాగే కనబడుతుంది.

ఆకాలపు విలాసుల దినచర్య తెలిసికోడానికి ముఖ్యాధారమైన క్రీడాభిరామంలో కథానాయకుడైన మంచనశర్మ, అతని మిత్రుడు టిట్టిభసెట్టి రెండు ఝాములు తిరిగేక లక్ష్మణక్కలయింట్లో (పూటకూటిళ్లు) తలా ఒక రూపాయి యిచ్చి తృప్తిగా భోంచేసినట్లున్నూ, రాత్రి మరేమీ తీసుకోనట్లున్నూ శ్రీనాథుడు వర్ణించాడు. భోజనాత్పూర్వంగాని, తర్వాతగాని వాళ్లేమీ అల్పాహారం తీసుకోలేదు.

రెండు జాములు తిరిగేదాకా తిండి లేకుండా వారు ఉండగలరా అని ప్రశ్న రావొచ్చు.

తెల్లవారేసరికి కడుపులో కాఫీ పడకపోతే కాళ్లూ, చేతులూ సుష్టపేలికల్లాగ లొటలొట లాడిపోతూ, అడుగుతీసి అడుగు పెట్టలేని యీకాలపు మనవంటివాళ్లు మధ్యాహ్నం తిరిగేదాకా తిండిలేక వుండాలేరు; తర్వాత పెడితే తినాలేరు.

ఆకాలపువాళ్ల సంగతే వేరు. వాళ్లు తిండి కోసం బ్రతికేవారు. తిని జీర్ణం చేసుకునేవారు. మనమో, బతకడానికి యింత తింటున్నాము.

రాజులకు ఒంటిపూట భోజనం చెప్పకూడ దనే అభిప్రాయంతో శ్రీ శాస్త్రిగారు 'నృపాహారా'న్ని 'ఉపాహారం'గా మార్చారు. కాని ఆముక్తమాల్యదలోని ఆ సందర్భాన్నిబట్టి చూస్తే (అది రాజులకు హితవు బోధించే ఘట్టం కాన) పాఠాన్ని మార్చడం పొసగదని తెలియకపోదు.

సారాంశ మేమిటంటే—

షాడబం అంటే భోజనసమయంలో వడ్డింపబడే ద్రవరూపవ్యంజన మనీ, అదే పులుసనీ, అది ఎంతమాత్రమూ ఉపాహారము (అల్పాహారము) కాదనీన్నీ, ఆకాలపువారు రెండుజాములు తిరిగేక (అపరాహ్ణమంటే రెండు మూడుగంటలని నియమం లేదు) భోజనం చేసేవారనీ, సాధారణంగా వారిది ఒంటిపూట భోజనమే అనీ గ్రహించవలసి వున్నది.

---

# ఎట్లు మరణింతు!

శ్రీ బెళ్లారి శ్రీనివాసమూర్తి

లలితసాంధ్యరాగంబులు, వలపుగొలుపు
వల శకుంతగీతంబులు, చెలిమి నెరపి
బ్రదుకుతెరువైన ప్రకృతిసంపదలు విడిచి
యెట్లు మరణింపవలె నంచు నేడ్తు స్వామి.

ప్రకృతిలో నిన్ను, నీలోన ప్రకృతిసొబఁగు
భావవీథుల నూహించు పరమసుఖప
రంపరయె నాకు నింక దూరంబుగాఁగ
నెట్లు మరణింపవలె నంచు నేడ్తు స్వామి.

మఱచి, నాజీవితంబున నెలుకమాలి
వెఱ్ఱినై, మోవిఁ జేర్చిన విసపుగిన్నె
నమృతము సృజించె ప్రకృతిసౌందర్యమహిమ
యెట్లు విడనాడి మరణింతు నింక స్వామి.

మింటఁ జెలువొందు నాషాఢమేఘములకు
మధురతరమైన కేదారమాలికలకు
మైత్రి పొసఁగించు ప్రకృతిపవిత్రభావ
మెట్లు విడనాడి మరణింతు నింక స్వామి.

ప్రకృతి పూజించి, తన్మయత్వంబు నొంది
పరమబుధు లొందు నానందభాగ్యమునకు
దవ్వగా, కాంక్షలెల్ల వ్యర్థములు గాఁగ
నెట్లు మరణింపవలె నంచు నేడ్తుస్వామి!

---

# సవతితల్లి

[కథానిక]

= శ్రీ 'స్వైరవిహారి' =

జీతం తక్కువయినా పయిరాబడివల్లనే జీవిత యాత్ర సగౌరవంగా సాగించే సదాశివరావుగారి హఠాన్మరణంతో కొడుకు ప్రకాశరావు మధ్యలో విద్యార్థిదశకు విడాకు లివ్వవలసిన పరిస్థితులు ఏర్పడ్డాయి. చదువుకు స్వస్తి చెప్పడమంటే శ్రమలేకుండానే సాధ్యమయిందిగాని సంసారనౌకను సక్రమంగా నడిపించడ మెలాగో ప్రకాశరావుకు అవగాహన కాలేదు. సదాశివరావుగారు మరొక భాగస్వామితో కలిసి బట్టల దుకాణం పెట్టడంలో వచ్చిన నష్టమూ, అందుమీద పెరిగిన వడ్డీ (మొత్తం ఏడు వేలు) ఆయన ప్రావిడెంటు ఫండు నాలుగు వేలూ, యిల్లు అమ్మగా వచ్చిన నాలుగు వేలలో మూడు వేలూ పెట్టి తీర్చేసేడు. ఆ రెండవ వంతుదారు ప్రకాశానికి ఏదో ఉద్యోగం అయేదాకా తన పాతయింట్లో అద్దె యివ్వకుండానే ఉండమనడమే కాకుండా ప్రకాశాన్ని చాలా మంచివాడనీ, పరువు మర్యాదలు కలవాడనీ నలుగురితోనూ చెప్పేవాడు. అత నలా చెప్పడానికి కారణం లేకపోలేదు; తాను దుకాణంమీద తిన్న లాభనష్టాలను విచారించకుండా తనకు ఇవ్వాలన్న ఏడు వేలూ ఏగల్లంతూ లేకుండా సమర్పించిన ప్రకాశం అతని దృష్టిలో చాలా మంచి వాడుగానూ, అభినందనీయుడుగానే కనపడ్డాడు.

ద్రవ్యవిషయంలో తా నంత సులభంగా బైట పడగల ననుకోలేదు ప్రకాశం. సరే, అదృష్టవశాత్తు చిక్కు సులువుగానే విడిపోయింది. కాని తా నిప్పుడు చెయ్యవలసిన పనేమిటి? తనూ, తనకంటె ఒక ఏడాది చిన్న సవతితల్లీ, మూడేళ్ల ఆమెకొడుకూ, డెబ్భై ఏళ్ల నాయనమ్మకూడా చేతిలో మిగిలిన యీ వెయ్యి రూపాయలతో బ్రతకడ మెలా సాధ్యమవుతుంది అన్నదే అతని తీవ్రాలోచన. తానే ఏదోవిధంగా కొంత సొమ్ము ఆర్జించి తనమీద ఆధారపడిన యీ నలుగుర్నీ పోషించాలన్న విషయంమాత్రం నిస్సందేహంగా, విస్పష్టంగా కనిపిస్తున్నది. అయితే, ఉద్యోగం వచ్చే దారేది? ఆరంభించి వదిలేసిన యింటర్మీడియేటు క్వాలిఫికేషనుతో ఉద్యోగాశావ్యగత్వెన్నల్ని పరామర్శిస్తూ ఒక ఆర్నెల్లు గడిపేడు. అతని ఆశావల్లి మళ్లీ చిగిర్చే సూచన లేమీ లేని సమయంలో తన తండ్రితో బాగా పరిచయం ఉన్న ఒక స్కూల్స్ యిన్స్పెక్టరుగారి అనుగ్రహంవల్ల ట్రెయినింగుకాలేజీలో సీటు దొరకడమూ, తాను ప్యాసయివచ్చిన ఒక సంవత్సరంలోనే ఒక పల్లెటూళ్లో మేష్టరుపని దొరకడమూ సంభవించేయి.

* * *

సుందరికి తండ్రిని పోగొట్టుకొనే దురదృష్టం పసినాడే సంభవించింది. కాని మేనమామగారింట్లో తల్లీ, తనూ కలిసేఉండడమువల్ల ఆమె కంత దిగులనిపించలేదు. మేనమామగారి పిల్లలతో కలిసి ఆడుకుంటూ చదువుకుంటూ గడపిన ఆమెబాల్యంలో ప్రత్యేకం విచారించవలసిన అవసరం ఆమె కేదీ కలగలే దనే చెప్పాలి. కాని మొదట్లో తనకు మామయ్యపిల్లల కున్నకంటె చాలా తక్కువ బట్టలుండడానికీ, రెండు మార్లు పోయినతరువాత మూడవసంవత్సరం నానా అవస్థలూ పడి మేనమామకొడుకు పరీక్షలో నెగ్గేడన్న విషయం తెలిసిననాడు మేనమామా అత్తా చూపిన ఉత్సాహంలో లవలేశమున్నా తాను పరీక్ష స్కూలులోకల్లా ఫస్టుగా ప్యాసయి మంచి బహుమతులూ దీవనలూ ఆర్జించుకున్న రోజున చూపించక పోడమే కాకుండా 'ఆఁ. ఈ తెలివితేటలు నిలిచినప్పుడు-

చూద్దాములే! ఇలాటివాళ్లకే పెద్దవుతున్నకొద్దీ బిరగబాటూ, పెడసరమూ జాస్తీ' అని మేనమామ ధాటీగా అనడమూ ఆమె కప్పుడేమీ అర్థమయేవి కావు. పాపం! ఆమె తానేమో చాలా తప్పుపని చేసినట్లు హడలిపోయి తల్లి ఒళ్లో కూర్చొని ఏడవడం మొదలు పెట్టింది. 'కాదమ్మా. నీమంచికోసమే మామయ్య అలాగు పెంకితనం నేర్చుకోగూడ దన్నాడు' అన్న తల్లి నరసమ్మ ఓదార్పుకూడా ఆమెను సంతోషపరచ లేకపోయింది. పోనీ, యీమారు పరీక్షలో మామయ్య కూతురు మహాలక్ష్మికంటె పాడుగా రాస్తే? అసలు చదువే మానేస్తే? ఏమో, పంతులమ్మ ఏమనుకుంటుం దో?—యివే ఆమె ఆలోచనలు.

ఆ పదమూడేళ్ల వచ్చీరాని జ్ఞానంలో ఆమెకు తన పెళ్లి విషయంలో తల్లి పడుతున్న ఆందోళనకి అట్టే కారణం కనిపించేది కాదు. అయినా మామయ్యకి మాత్రం తెలిదా? ఆతనికి పదేపదే చెప్పడ మెందుకు? ఇంతకూ తనకంటె చిన్నయితేమాత్రం మామయ్య కూతురు మహాలక్ష్మికే ఎందుకు ముందు పెళ్లికాకూడదు? మరి అమ్మ కెందు కీగాభరా? పెళ్లిలో ఉండే మంచిసెబ్బరలు సంపూర్ణంగా తెలియకపోయినా ఆమెకీ ఏవో కొన్ని ఉద్దేశా లుండేవి. ఎవరో నలభైఅయిదేళ్ల వెంకన్న పంతులుగారిని పెళ్లిచూపులకి తీసుకొచ్చి ఎదుటికి రమ్మన్న మామయ్యమీదా, వెళ్లమని వెనకనుంచి నెట్టిన అత్తమీదా ఎందు కంత కోపం వచ్చిందో తనకే తెలీదు. ఇన్నాళ్లుగా మామయ్య లక్ష్మిపెళ్లికోసం తంటాలుపడుతున్నాడుకదా—తన కంత నచ్చితే లక్ష్మినే ఎందు కాయన కిచ్చి పెళ్లిచెయ్యకూడదూ? తల్లి నరసమ్మ గట్టిగా, ఆ వెంకన్నపంతులకి వినబడేలాగే 'ఒరే అన్నయ్యా! తాపీగా ఆలోచించి రాస్తామని చెప్పు' మన్నప్పుడు ఆమెమీద కలిగిన గౌరవభావమూ, మామయ్యకు తల్లిమీద వచ్చిన ఆగ్రహమూ, తల్లి నిరాహారవ్రతమూ ఆమెహృదయఫలకంమీద నిశ్చలమైన శిలాక్షరా లైనాయి.

మరొక ఏడాదిలో తల్లి చచ్చిపోవడంతో ఆమెలో ఉండే ఆనందమూ, ఆలోచనాశక్తికూడా నశించే యనే అనవచ్చు.

తల్లి నరసమ్మేగాని బ్రతికిఉంటే యీ నలభైఐదేళ్ల సదాశివరావుగారికి తనను ఇచ్చి మేనమామ పెళ్లి చెయ్యగలిగేవాడేనా? తనకు అంత త్వరగా పెళ్లి చెయ్యడం తనమీది అభిమానంచేత మాత్రం కాదని ఆమెకు నిశ్చయంగా తెలుసు. కాని పెళ్లి కాకుండా తాను ప్రక్కను ఉండగా మామయ్య కూతురు లక్ష్మికి సరియైన సంబంధం వచ్చే అవకాశాలు లేకపోవడమే మామయ్య అకారణాదృతికి కారణమని ఆమెకు చూచాయగా తెలియకపోలేదు. నిరోధించినా లాభం లేదన్న నిరుత్సాహమూ, తా నుండడంవల్లనే ఎంతో శ్రమపడుతున్నా ననే అత్తనుండి సాధ్యమైనంత త్వరలో విముక్తి పొందవచ్చు ననే ఆశాలేశమూ ఆమెలో వివాహభయాన్ని కొంత తగ్గించేయి.

మేనమామతో వివాదంఏదైనావచ్చినప్పుడు తల్లి "మాకేం ధర్మంగాపెట్టక్కర్లేదు. అంత తిండికూడా గతి కడుక్కుపోలేదు." అన్న మాటలూ, తనతోకూడా ప్రత్యేకంగా తమ ఆస్తి ఏదోకొంత ఉన్నట్లూ, దాని మీద వచ్చే వడ్డీమాత్రమే తాము అనుభవిస్తూ ఉండటం వల్ల తన వివాహానికి డబ్బులో పెన్నడూ రాదనడం ఆమెకు మరుపురాలేదు. కాని మేనమామతో అప్పూ చెప్పడ మెలాగు? ఇంతకూ డబ్బు ఉండి తన కేం ప్రయోజనం లేదు కదా? ఈ సదాశివరావుగారి చేతులో పోస్తేమాత్రం తనకు వచ్చే ఫలిత మేమిటి? ఆయనకు తన భార్యేకదూ కావలసినది— ఆయన ఎలాగూ ధనికుడే! పాపం, మామయ్యే పిల్లలవాడు! ఇంతకూ ఆవిషయంలో తాను చేయగలిగింది గాని, మాట్లాడగలిగింది గాని ఏముంది?

* * *

తన భర్త జీవించి ఉన్నప్పుడు సెలవులకిమాత్రం అప్పుడప్పుడు వచ్చేవాడు ప్రకాశం. కాని అన్నాళ్లు తాతగారింట్లో ఉండి చదువుకుంటూవచ్చిన ప్రకాశం మీది ప్రేమచేత అతనికి కావలసిన సర్వమూ అత్తగారే చూసుకునేది. అతనుగూడా తప్పనిసరి అయినప్పుడు ఏదో గాలిలో కోరుకుంటున్నట్టు "మంచినీళ్లు కావాలి—నాయనమ్మ లేదు కాబోలు. నేను నేగిరం భోంచేసి వెళ్లాలి"అన్న మాటలూ, వెళ్లేటప్పుడు "వెళ్లొస్తాను పిన్నీ!" అన్నమాటా తప్పిస్తే తనతో మరేమీ

మాట్లాడక పోవడం ఆమెకు మొదట్లో చాలా ఆశ్చర్యంగానే ఉండేది.

అసలు తను వొడ్డిస్తేనే సరిగా తినేటట్టుండేవాడు కాదు ప్రకాశం. ఇంట్లో ఉన్నంత సేపూ అతనేమీ మాట్లాడకుండా కూర్చోడం, ఉబుసుపోక ఏమైనా మాట్లాడితే ఎందుకీ బాధ అన్నట్టు ఏదో సమాధానా లిచ్చి వెళ్లిపోడం ఆమెకేమీ అర్థమయేవి కావు మొదట్లో. అయితే తాను వినలే దనుకొని ఇరుగు పొరుగువారితో అత్తగారు "ఆఁ! మనవడిసంగతా? మరొక్క పెల్లా ల్లిక్కడుంటే మా బాగున్నట్టే. ఇంతకీ చేను కాలం మల్లి వదాన్ని. సవతితల్లి సవతితల్లే కదా?" అన్న మాటలవల్ల అతని ప్రవర్తన కొంతవరకూ ఆమెకు అర్థమయింది. కాని వాళ్లనుకుంటున్నట్టు అతన్ని చూస్తే అసహ్యమూ, ఆగ్రహమూ మొదలైన వేవీ తనకు కలగకపోవడమే కాకుండా ఏదో చెప్పలేని అభిమానమూ, ఆత్మీయు డనే నమ్మకమూ మాత్రమే ఆమెలో కలిగేయి. తను అతన్ని ఎంతమాత్రమూ ద్వేషించలే దన్న సంగతి అతనికి తెలియజేయా లని ఆమెకు చాలా ఆసక్తి ఉండేది. కాని సందర్భాసందర్భాలు లేకుండా కూడా సవతితల్లి ప్రేమను గూర్చీ, తల్లి లేని పిల్లల అవస్థలను గురించీ అత్తగారు మనవడితో చేసే ప్రసంగాలు అతనిలో ఎట్టి మార్పునూ కలుగనిచ్చేవి కావు.

* * *

సుందరికి తన పెళ్లినాడు ఎంత ఆనందం కలిగిందో సదాశివరావు గారు పోయిన నాడు కూడా అంతే దుఃఖం కలిగింది. ఎవరో బంధువులు చచ్చిపోయినప్పటికంటె అధికంగా ఆమెను విషాదచ్ఛాయలు ఏవీ ఆక్రమించుకోలేదు. ఇంతకూ ఆయన పరిచయమే ఆమెకు తక్కువగా ఉండేది. ఎన్నో వ్యాపకాలున్న మనిషవడంచేత రోజులో ఎక్కువభాగం ఇంటివద్ద ఉండేవాడు కాదు. ఉన్న కాస్తసేపూ ఏవో వేళ్లమడిచి లెక్కలుపెట్టుకుంటూనో, నిద్రపోతూనో కాలం గడిపేవాడు. ఎక్కువ మాటలాడడమే ఆయనస్వభావం కానట్టుగా తోచిం దామెకు. అందువల్లనే సుందరి ప్రకాశంతోనైనా ఏదో మాట్లాడడానికి ఆత్రత చూపేది.

అయితే భర్తవల్ల ఆమెకు ఎట్టి సౌఖ్యమూ దొరకలే దనడానికి వీల్లేదు. సాధింపులకి లోటు లేకుండా అత్తగారున్నా, మామయ్యగారింటిలోనే తానుంటే తిండికీ బట్టకూకూడా పడవలసిన కష్టమేమీ ఇక్కడ లేదు. అంతే కాకుండా తన వుపయోగం కోసం సెంట్లూ, వాసననూనెలూ, పువ్వులూ అప్పుడప్పుడు తెస్తూ తన సరదాలను సావకాశంలో కొంతవరకూ గుర్తించిన ఆయనప్రవర్తన ఆమెలో ఆయనపట్ల ఒకవిధమైన గౌరవభావాన్ని కలిగించడంమాత్రం వాస్తవం.

నెత్తీ నోరూ బాదుకొని ఏడవకపోడం సరికదా లాంఛనంగాకూడా సరిగా ఆమె ఏడవకపోడం చాలారకాల విమర్శనలకు ఆధారభూత మయింది. అయితే ఆవిమర్శనాంకూరాలు స్వయంభూతములైతే ఆమె విచారించేదేమోగాని, అత్తగారి అసమానమైన కృషే వాటికి మూలకారణ మని గ్రహించడంచేత ఆమె అణుమాత్రమేనా జంకినట్టు కనిపించలేదు. కాని తాను నిత్యమూ ఏడవకపోడ మనేది చనిపోయిన తన కొడుకు సదాశివరావుకేదో తీరని అవమాన మని అత్తగా రనుకోడం ఆమెకు చాలా వింతగానే ఉండేది. "ఒకవేళ తా నిప్పు డహోరజను లాక్రందిస్తేమాత్రం గతించిన తన భర్త కేమేనా లాభ ముంటుందా? పోనీ ఆయనకు కాకపోయినా అంతగా ఆరాటపడుతున్న తన అత్తగారి కేమైనా లాభిస్తుందా?" అని చాలా నిశితంగా ఆలోచించడంమాత్రమే ఆమె చేయగలిగింది.

సుబ్బమ్మగారికి కొడుకుచావుకు యీ కొత్తగా వచ్చిన కోడలు యిల్లుతొక్కిన వేళలోని దోషమే కారణ మని ఉన్న నమ్మకాన్ని ఆమె యిరుగుపొరుగు వారితో వెల్లడించకుండా ఉండలేకపోయేది. కాని తనకు వచ్చిన యీ ఆగ్రహాన్ని గ్రహించికూడా కోడలు తనతో వివాదపడకపోడము ఆమెకు మరీ దుర్భరమైపోయింది. ఆమెకా గ్రామంలోని ఒకటిరెండు బ్రాహ్మణకుటుంబాలతో పరిచయం అతిత్వరలో అవడానికి కోడలిమీది ఆగ్రహం చాలా సాయపడిం దనవచ్చు. మొదటివారంలోనే పూర్వపు తమకుటుంబ పరిస్థితులూ, భర్తపాండిత్యప్రతిభా, తన తండ్రిధర్మబుద్ధీ, తల్లి ఆచారాధిక్యమూ మొదలైన విషయా లన్నీ సమ

గ్రంగా విశదీకరించడం ఒక దృఢమైన పరిచయబంధాన్ని సృజించింది. రెండవ వారంలో ఆ యింటి వారు పరస్పర వైషమ్యాలను తనతో ప్రత్యేకంగా చెప్పుకోవలసినంత సన్నిహితురాలవడం సంభవించింది. దాంతో తన చిన్ననాడు అత్తగారు పెట్టే అతిలోకమైన ఖాయిదా, భర్త తనమీద వ్యర్థంగా పడిన అనుమానాలు, తత్ఫలితంగా తాను పడిన కష్టాలూ, తన మహత్తరసహనశక్తి మొదలయిన విషయాలతో ఆరంభించిన తన మొదటికోడలి సుగుణవర్ణనక్రమంలో ఔన్నత్యనిరూపణకి ఉదాహరించిన రెండవకోడలు సుందరిలోని లోపాలే ఆపయిని వారి నిరంతర ప్రాసంగిక విషయాలుగా పరిణమించేయి.

* * *

సుందరికి అక్కడి స్త్రీలతో పరిచయం కలుగజేసుకోవడం అంత అవుసరంగా కనిపించలేదు. అంతే కాదు, యీషదసహ్యంకూడా కలిగించదనీ అనాలి. అందుకు కారణం అత్తగారికీ వారికీ గల అతిపరిచయమే కాకుండా వారి సంభాషణావైఖరికూడా. తాను అతిసామాన్యంగా ఉన్న సంగతి గమనించినా ఏదో ఓదార్చుతున్నట్టు "అట్టే విచారించకమ్మా. ఇంతకీ నువ్వుమాత్రం అతనేం చచ్చిపోవాలని కోరేవా? అయినా ఆముసలమ్మఖర్మానికి మన మేం చేస్తాం? పాపం, హాయిగా ఉన్న ఒక్కకొడుకుచేతిమీదా పోయే అదృష్టం లేదు." అని కష్టం యావత్తూ సుబ్బమ్మకే వచ్చినట్టూ, అందుకు కారణం ప్రత్యక్షంగా కాకపోయినా పరోక్షంగానైనా తానే అన్నట్టూ, అన్న మాటలు ఆమెకు ఉత్తరమియ్యవలసినంత యోగ్యములుగా తోచేవి కావు. వారితో తనలోని దోషాలు సంపూర్ణంగా అర్థమయినాకూడా అభిమానం కొద్దీ సర్దుకున్నట్టు "పాపం, మాకోడలు మొహంచూస్తేనే నాకడుపు తరుక్కుపోతుంది. వాడు పోయినదగ్గర్నించి యిదే వరస. మూడేళ్లయినా ఒక్కమాటాడదు; వీధి గుమ్మంలోకైనా రాదు; ఇంత తిని సుబ్బరమైన బట్ట కట్టుగోదు. నేను మొత్తపెడితే యిప్పుడింకా కొంత నయం. ఎప్పుడూ ఏపురాణమో-అవేవో ఆపేర్లు నాకు తెలీవు-అవి చదువుతూ కూర్చుంటుంది. ఏదో జరపోయినా పుట్టెడు దుఃఖంలో ఉన్నదాన్నెందుకు శ్రమపెట్టాలని నేనే రెండుపూట్లా వార్చేస్తాను." అని అనడంకంటె తన్ను బాహాటంగా తిడితే ఎంతో బాగుండుననిపించింది సుందరికి. సరే, వారి ఆనందానికి నేనెందుకు భంగం కలిగించాలి? వారలా అనుకున్నంతమాత్రాన నాకు వచ్చే నష్టమేమీ లేదుకదా అని తన్ను తానే సమాధానపరుచుకుంది సుందరి.

ఆమె ఏవో తప్పనిసరి అయిన గృహకృత్యాలు నిర్వహించేకొద్దికాలం మినహా, ఎల్లప్పుడూ సదాశివరావుగారి సంపాదనలో మిగిలిన రెండు బీరువాల పుస్తకాలూ చదివినవే మళ్లీ మళ్లీ చదవటంతోనే కాలక్షేపం చేసేది. చిన్ననాటి చదువు అట్టే లేకపోయినా సడలని పట్టుదలతో చదివి చదివి మొదట్లో దురవగాహములుగా ఉండిన గ్రంథాలను సైతం క్రమేణ అర్థంచేసుకోడానికి ప్రయత్నం చేసి చాలావరకు సాఫల్యము పొందిందనే అనవచ్చు. మొదట్లో ఆమెకు విషాదాంత గ్రంథాలను చదవడమంటే ఒక విధమయిన భయం వేసేది. అందుచేత ప్రతీపుస్తకమూ తుదిమొదలు చదివి సుఖాంతమయితేనే గాని చదివేది కాదు. చదివినవే చర్విత చర్వణంగా చదవడం చికాకు వేసి, ఆమె అదివరకు చదవని విషాదాంతములైన గ్రంథాలనుకూడా చదవడం మొదలుపెట్టింది. మొదటిమారు 'టాగూరుగారి 'ప్రాయశ్చిత్తము' చదివినప్పుడు సగంచదివేసరికే ఆమెకన్నీళ్లతో పుస్తకం తడిసిపోయింది. ఒక మహత్తరమైన గ్రంథంలో అంత ప్రతిభ ఉన్నట్టు ఆమె గ్రహించడానికి అదే మొదలు. కథలో ఇకపైన ఏమవుతుందో అన్న విషయాన్ని పూర్వంవలె ఆలోచించడానికి ఆమెలో ఉత్సాహమే లేదిప్పుడు. తనకూ, ఆయా పాత్రలకూ ఏదో ఒక సన్నిహితమయిన సంబంధం ఉన్నట్లుగా ఆమె భావించ గలదిప్పుడు. తానుకూడా పుస్తకంలోని వ్యక్తులతో సమంగా సుఖదుఃఖాలు అనుభవిస్తున్నట్టే— కాదు, తననూ వారినీ వేరుచేసే పదార్థం ఏమీ లేదనే ఆమె అనుకోగలిగేది. సగంలో చదవడం నిలిపి మళ్లీ మొదటినుండీ చదవడం ఆరంభించింది. ఇదివరకు తాను ఏపుస్తకంకూడా మొదలుపెట్టిన ఒకటి రెండు రోజులకంటె ఎక్కువచదువలేదు. కానియీపుస్తకంచదవడం సరీగా నెల్లాళ్లయిందన్న సంగతి ఆమెకే ఒకవిధమయిన

ఆనందాన్నీ, ఆశ్చర్యాన్నీ కూడా కలిగించింది. ఒక పేరా చదివి అందులో ఉన్న విషయాన్ని గురించి ఆలోచన మొదలెడితే ఆపూటంతా తనకు తెలియకుండానే గడిచిపోవడం పునర్విమర్శనా దృష్టిలో ఆమెకొక నూతనోత్సాహాన్ని ప్రసాదించింది. ఇదివరకువలె యీ వున్న కొంచెము పుస్తకాలూ చదివేసేక ఏమిటి చెయ్యడం— ఎలాగు ఊసుపోతుంది అన్న ఆలోచనే ఆమెలో లే దిప్పుడు. తాను చదివిన పుస్తకాల్లోని ప్రతివ్యక్తీ, తన ఎదుట నిలిచి మాటాడుతున్నట్టే, తన కష్టసుఖాలు వారుకూడా పంచుకుంటున్నట్టే ఆమె ఊహాపథంలో నిత్యమూ ద్యోతమానమయేది.

* * *

ప్రకాశానికి ఆపూట్లో పనిఅయేసరికి అతని (సవతి) తమ్ముడు రాముకు నాలుగో ఏడు వచ్చింది. రాముविషయంలోమాత్రం సుబ్బమ్మగారికి సుందరి మీద వున్న దుర్భావము లేకపోవడమేకాక ప్రకాశం మీద ఉన్నకంటే ఎక్కువ అభిమానం ఉండడానికి కారణం లేకపోలేదు. ప్రకాశం పుట్టిన ఆర్నెల్లకే తనకు వైధవ్యము ప్రాప్తించడంలోని అతని జన్మనక్షత్రదోషము తన మొదటికోడలు జానకియొక్క మనఃపూర్వకయత్న ఫలితమే ననీ, అందువల్ల ప్రకాశాన్ని తాను ఆదృతితో చూడడం చాలా దోషమనిన్నీ ఆమెకు దృఢమైన విశ్వాసం ఉండేది. కాని జానకి చావుతో ఆమెమీదా, ప్రకాశంమీదా ఆమెకు గల వైషమ్యం యీషత్తూ అంతరించిపోయిందికాని తల్లి లేని పిల్లవడంవల్ల, చదువుకుకూడా సదుపాయంగా ఉంటుందని తాతగారు తమ యింట్లోనే ప్రకాశాన్ని ఎక్కువ వుంచుకోడంచేత సుబ్బమ్మగారికి ప్రకాశం యెడల తన నవీనాభిమానాదృతిని చూపించడానికి అట్టే అవకాశం కలిగేది కాదు. అయితే ఆ కారణం చేత తాను ఎంతగా పరితపిస్తున్నదో ఇరుగుపొరుగు వారితో విశదీకరించడంతో ఆమె కొంతవరకు తన్ను తాను ఓదార్చుకోగలిగేది. కాని రాము అంటే మొదట్నించీ ఆమె కున్న అభిమానం అనుపమానం. దానికితోడు కోడలు పట్టి నిర్లక్ష్యంమనిషని తనకు మొదటినుండీ వున్న నమ్మకంతో తానైనా సరిగా చూడకపోతే తన కొడుకుకొడుకు ఎందుకూ కొఱగానివాడైపోతాడేమో అన్న భయంతో సర్వదా తన శక్తికి అతిగా కూడా శ్రమపడేది. రామునిగురించి, అందులో తల్లి దగ్గిర పాలు తాగడం కొంచెం ఎడపెట్టినదగ్గరనుంచీ ఆమె తన సర్వస్వమూ వాడేననీ, వాడు పెద్దయేక ఏ కలెక్టరన్నా అవుతాడనీ ఆమె నిస్సందేహంగా నమ్మగలిగేది. ఆమెనమ్మకంలోని నిశితత్వం ఎంతవరకూ వెళ్ళిందంటే ఒకమారు బాతాఖానీలో "ఏమండీ, మీమనవడికి ఎంత కట్నమిస్తే మాపార్వతిని చేసుకుంటా"రని పొరుగింటి బుచ్చెమ్మగా రడిగితే "అబ్బో, వాడెక్కడా! ముందు కలెక్టరీ ప్యాసుకాందే పెళ్లే చేసుకోడు. అప్పుడేనా వాడికి ఏ జమీందారుగారి కూతురోగాని నచ్చుతుందా?" అని ఆమె అన్నమాటలు విన్నవారికి హాస్యానికి అంటున్నట్టు తోచినా ఆమెమాత్రం హృదయపూర్వకంగా అన్నదే!

సుందరికి తన కొడుకుమీద తనకంటే ఎక్కువ అభిమానం ఉన్నట్లు అత్తగారు ప్రవర్తించడం మొదట్లో కొంత కంటకంగానే ఉండేది. తా నంత ప్రపంచజ్ఞానం లేని చిన్నపిల్ల కాదే - మాటిమాటికీ "నూనె రాసేవా? ఒళ్లు తుడిచేవా? పాలిచ్చేవా"అనో, "ఎండాకాలం పెద్దవాళ్లమే ఉడికిపోతున్నాం, కొంచెంసేపు మంచంమీద దొర్లు; ఉయ్యాల్లో పడుకోబెడితే నేనైనా ఊచుతాను" అనో ఏమీ తెలీనివాళ్లకి చెప్పినట్టు చెప్పడమే కాకుండా ఇరుగుపొరుగువారితో "పాపం, మాకోడలు కేమీ తెలీదు. పిల్లడేడిస్తే నేచెప్పేదాకా పాలివ్వాలనికూడా తెలీదు. అయినా యీకాలంవాళ్లంతా యింతే గాబోలు!" అని ఆమె పదేపదే అనడం సుందరికి చాలా సిగ్గుగా ఉండేది. అయినా అత్తగారి మాటకు తానేమాత్రం మారాడినా ప్రశాంతమయంగా వున్న గృహసీమ ఎంత భయానకసంగ్రామరంగంగా మారుతుందో ఆమెకు పూర్తిగా అవగతమవడంవల్ల ప్రత్యుత్తరం ఇయ్యకుండా, వ్యతిరేకంగా ప్రవర్తించకుండానే రామూన్ని మూడేళ్లు పెంచింది. రాముకి కొంచెం మాటలు వస్తున్న సమయంలోనే భర్త గతించడంతో ఆమెకు తననీ, కొడుకునీ సన్నిహితుల్ని చేసే బంధం ఏదో సడలిపోయినట్టనిపించింది. అంతేకాదు.

సదాశివరావుగారు తన మంచిచెడ్డలూ ఆస్తీ అప్పూ మొదలయినవి తనతో తీసుకొనిపోకుండా ఎలా అయితే వదిలేసేడో అలాగే రామునికూడా వదిలేసేడని ఆమె నమ్మకం. అప్పటినుండీ అత్తగారు రామునిగురించి తీసుకొనే శ్రద్ధ సుందరికి కొంతవరకు ముదావహంగానే పరిణమించింది. వాడుకూడా పెద్దవుతున్న కొద్దీ నాయనమ్మవద్దనే ఎక్కువ చనువుగా ఉండేవాడు. తనకు ఏది కావలసివచ్చినా నాయనమ్మనే అడిగే వాడు. ఇవ్వనప్పుడు సామాన్యంగా చిన్నపిల్లలు చేసే పెంకితనం అంతా క్రమం తప్పకుండా చేసేవాడు. కొంచెంవినిపించాలనే "అలాపుస్తకం పట్టుకూర్చోక పోతే వాళ్లోమారు తియ్యకూడదూ? ముసలిముండని ఎంతని చస్తాను" అన్న మాటలు వినిపించేవే కావు సుందరికి. కాని మనవడు తన్నలా చికాకుపరచడమే ఆవిడఅభిమతం. రెండురోజులు కొంచెం జ్వరం తగిస్తే "అయ్యో! రోజల్లా బంతిలా ఆడుకొనేవా డమ్మా! 'నానమ్మా,ముట్టుకొనేదా పంచదా రిస్తావా' అనేవాడమ్మా!" అని బహుధా వాపోయేది.

సుందరి ఏదో నిర్దేశితకృత్యంలాగే రాముకి తలదువ్వడం, మాసిన బట్టలు మార్చి కొత్త బట్టలు తొడగడం మొదలయిన పనులు చేసేది. రాముకూడా ఏమీ మాటాడకుండా తల్లి దగ్గ రున్నంతసేపూ చాలా గంభీరంగానే ఉండేవాడు. అయితే ఆగాంభీర్యం ఒక్క తల్లి దగ్గ రున్నప్పుడే. మిగతావారందరివద్దా-అందులోనూ నాయనమ్మవద్ద చాలా చలాకీగానే ఉండేవాడు. కాని అగాధవిషాదావృతమయిన తల్లి ముఖం చూసేసరికల్లా ఏదో ఒక చెప్పలేని భయగౌరవ సమ్మిళితభావం కలిగేది ఆ నాలుగేళ్ల అమాయక హృదయంలో. అందువల్లనే ఆమె పిలిచేసరికి తల దువ్వించుకుందికి వచ్చేవాడు. అంతేకాదు. నాయ నమ్మవద్ద మారాం చేస్తూన్నప్పుడు "ఏమిటి రామం! ఆపెంకితనం? ఇలా నాదగ్గరకు రా!" అని పక్కగదిలోనుండి ఆజ్ఞాసూచకమైన స్వరం వినిపించ డంతో అంత పెంకితనం చేస్తున్నవాడూ మం త్రముగ్ధుల్లాగు ఊరుకొని దగ్గరకు మెల్లిగా వెళ్లి "ఏమీ లేదమ్మా. నాకేమీ అక్కరలేదు" అని, చిరునవ్వు నవ్వే తల్లిముఖం చూసి తన కాంక్షాప్రాప్తి అయినప్ప టికంటె అధికమైన ఆనందంతో ఆడుకుందికి వెళ్లిపో యేవాడు. కాని యీవిషయంలోమాత్రం సుబ్బమ్మ గారికి మనవడిమీద అమితమైన కోపం వచ్చినా మళ్లీ ఒక్కగంటలో "నాయనమ్మా, బెల్లంముక్కియ్యవూ" అంటూ దగ్గరకు వచ్చిన మనమణ్ణి చూస్తే ఆకోపమంతా అదృశ్యమైపోయేది. కాని తప్పనిసరిగా "చూడమ్మా! నీకొడుకు కిక్కుడ ఇల్లుతీసి పందిరివేసేస్తున్నా"డని కోడలితో ఫిర్యాదు చేయవలసిరావడం చాలా చిన్న తనంగానే తోచేది.

సుందరి తన రాముమీద సహజంగా ఉండవల సినంత ప్రేమ చూపించలేని మాట వాస్తవమే. అసలు ఆమె సదాశివరావుగారిని మనఃపూర్తిగా ప్రేమించ లేకపోడమే రాముని చాలా సామాన్యంగా చూడడా నికి కారణమేమో! సదాశివరావుగారివలన ఆమెకుకలిగిన ఆనందం దెబ్బతగిలితే కలిగే నొప్పిలాగే అయాచితం గానూ, అతిసాధారణంగానూ కాకుండా అనవస రంగా అసమయంలో వచ్చిన ఆనందంవలె ఉండేది. తన తిండికీ గుడ్డకూ ఏవిధమైన లోపం రానీకుండా, మిగతావిషయాల్లోకూడా అట్టే నీరసంగా చూడని సదాశివరావుగారి ఔదార్యానికి ప్రతిఫలంగా తాను చేయగలిగినదల్లా అతని ఆనందాన్ని తాను నిరోధించ కపోవడమే అని ఆమె మనసా విశ్వసించగలిగేది. అంతేకాని ఆమె అవివాహితగా ఉన్నప్పుడు తన తల్లి కంటెకూడా సన్నిహితుడూ, తన హృదయగ్రంథం లోని ప్రతిపత్రమూ వినడానికి యోగ్యుడూ అయిన మిత్రు డు దొరుకుతాడని ఆమె కన్న వెర్రికలలలోని ఆమె భర్తకూ సదాశివరావుగారికీ ఏ అంశములోనూ సాదృ శ్యము లేదు. ఆమెకు తనకు కాబోయే భర్త అంటే తనకంటే ఏ అయిదారేళ్లో వయసులో పెద్దవున్న యువకుడే మానసికంగా గోచరించేవాడుగాని బ్రతికి వుంటే తన తండ్రితో సమానమైన యీడు గల సదా శివరావుగారివంటి మనిషి ప్రక్కను తాను పెండ్లిపీటల మీద కూర్చోవలసివస్తుం దని అంత వైరాగ్యంలోనూ ఆమె ఊహించలేకపోయేది. అందువల్లనే మొదట్లో ఆమెకు సదాశివరావుగారు తన ద్వారా నెరవేర్చు తున్న కృషికి ఫలితంగామాత్రమే రాముతోచడమూ,

అతనిని 'నావాడు' అన్న దృష్టితో చూడలేకపోడమూ సంభవించేయి.

* * *

తన పెళ్లిలో ప్రకాశాన్ని చూచిన దగ్గరనుండీ కూడా సుందరికి అతనంటే ఒక అసామాన్యమైన అనురాగం కలిగింది. తనకంటె కొంచెం (ఒకయేడాది) పెద్దయినా అతనామెకు తనకంటె చాలా చిన్నవాడుగా కనిపించేవాడు. అందుకు కారణం మామయ్యగారింట్లో అత్తఅదుపుఆజ్ఞలకూ, ఆమెపిల్లల యీసడింపులకూ లోబడి ఉండడంవల్ల ఆచిన్నతనంలోనే తనచుట్టూ ఉండే మనఃప్రవృత్తులను అర్థంచేసుకొని వాటికి తగినట్టు మెలగడానికి చేసిన ప్రయత్నానికి ఫలితంగా తనవయస్సు తానే మరిచిపోయే స్థితిలోకి రావడమే. తనకేగాని ఒక తమ్ముడుంటే అలాగే ఉండేవాడేమోనని ఆమె అనుమానం. అందుచేతనే తను అత్తవారింటికి వచ్చిన కొత్తల్లో శలవులకు ప్రకాశం వస్తాడంటే ఏమో తనకే తెలియని ఆనందం కలిగి నెల్లాళ్లకు ముందునుండీ రోజులు లెక్కపెట్టడం మొదలుపెట్టింది. తన ఉత్సాహాన్ని బైటపెట్టే అవకాశం మరేమీ లేకపోడంవల్ల రుసరుసలాడుతున్నా అత్తగారినే మళ్లీమళ్లీ "అత్తా, ఇంకా ఎన్నాళ్లకు ప్రకాశం వస్తాడండీ" అని మాటిమాటికీ అడిగేది. గాని ఆమెమాత్రం "ఏదో ఒస్తాడు. ఒస్తే చూసి సంతోషించడానికి తల్లి లేదుకదా!" అని నిరుత్సాహంగా అన్న మాటలు ఆమె సహజధోరణిగానే సుందరికి తోచేవి; కాని తాను అతనికి సవతితల్లి అవడంచేత సహజంగా అతనిమీద తనకి యీర్ష్యగా ఉంటుందనీ, అందువల్లనే అయ్యో! ప్రకాశం వచ్చి తన భర్త సొమ్ము తినిపోతాడే అన్న భయంతో అడుగుతున్నావనీ ఆమెవాక్యాల్లో ఉన్న అంతరార్థం తరువాత ఎన్నాళ్లకోగాని ఆమెకు అర్థంకాలేదు. అతనేదో పెద్ద కాలేజీలో చదువుతున్నవాడుకదా, తానేదో అమాయికంగా తన స్నేహితురాయళ్లతో మాట్లాడినట్టు మాట్లాడితే అత నేమనుకుంటాడో? ఇంతకీ అతను మాట్లాడే విషయాలు తనకు పూర్తిగా బోధపడవేమో? ఒకవేళ అతను తనతో సరీగా మాట్లాడతాడో మాట్లాడో? యివే ఆమె ఆలోచనలు.

తీరా ప్రకాశం వచ్చాక ఆమెవుత్సాహం చాలా చప్పబడిపోయింది. కొత్త చలాకీగా మాట్లాడ్డమన్న విషయంలో కొడుకుకంటె తండ్రే చాలా నయం అని ఆమె సులువుగా గ్రహించగలిగింది. అంతే కాదు. ప్రకాశానికి తనతోనేకాదు ఎవ్వరితోనూ సరీగా మాట్లాడడం చేతకాదు అన్న విషయంకూడా త్వరలోనే ఆమెకు అవగాహన అయింది. పోనీ అతనికి ఆటలూ మొదలైనవి ఏమైనాసరదా ఏమో అంటే అలాగా కనిపించలేదు. ఏదో తీవ్రమైన విషయం ఆలోచిస్తున్నవాడిలాగు ఎల్లప్పుడూ కూర్చొనేవాడు. లేకపోతే నాయనమ్మవద్ద కూర్చొని అక్కడ తాతగారియింటి విషయాలు కేవలం ఆడపిల్లలాగ వర్ణించే అతని వర్ణనలుచూస్తే సుందరికి అక్కడకూడా ఒక్కఅమ్మ దగ్గర తప్పించి మిగతావాళ్ల దగ్గర అతనికి తగినంత చనువు లేదనీ, తక్కిన పిల్లలందరూ ఒకటీ, తానొక్కడూ ఒకటీ అన్నట్టుగానే ఉండేవాడనీ తోచేది. తాను మంచి పుస్తకాలు చదువుకోగలిగికూడా అతను అతి అమాయికంగా అదివరకు తాను డెబ్భైమార్లు విన్నవే అయినా నాయనమ్మ చెప్పే రాజు కథ, అన్నదానమాహాత్మ్యం కథ చెప్పమని అడగడమూ, సుబ్బమ్మగారు "ఒరే! బుచ్చిబాబూ! ఒక్క నీకు తప్పించి యీ కాలంవాళ్లకి నా కథలు నచ్చే నచ్చ"వని తన అరసికతను సూచిస్తూ ఆమె కథ చెప్పడమూ, అతను ఓపిగ్గా వినడమూ సుందరికి చాలా వింతగానూ, విసుగ్గానూ ఉండేది. మేడమీద ఉండవలసిన స్థితిలో దిగుడుబావిలో ఉన్నట్టుగా కనిపించేది అతని వైఖరి ఆమెకు. ఆమె సందేహం ఏమిటంటే అతను చిన్నప్పటినుండీ యిలాగే అన్ని విషయాల్లోనూ ముభావంగా వుండేవాడా, లేక తల్లి లేకపోవడంవల్లా, తాతగారింటిలో తగిన ఆదరణ చూపించేవా రెవరూ లేకపోవడంచేతా అని. తన ప్రవర్తనలోకూడా మాతృమృతి అనివార్యంగా కొంత మార్పు తెచ్చిపెట్టినా అందువలన తనమీద ఇతరులు చేసే ఒత్తికి తగ్గినా నిరుత్సాహంగా ఉండడం ఆమెకు ఎంతమాత్రమూ యిష్టం లేదు. కాబట్టే అత్తవారింటికి వచ్చిన కొద్దిరోజుల్లోనే ఆమె నిశ్చింతగా యిరుగుపొరుగువారితో ఏవో ప్రసంగాలు చేస్తూ, అల్లికపనులతోనూ, పుస్తక

పతవంతో నా కాలక్షేపం చేయగలిగేది. కాని ప్రకాశాన్ని మరికొంచెం పరిశీలించిన తరువాత కేవలం మూర్ఖమూర్తి స్తమయమే అతను అంత నిశ్శబ్దంగా వుండడానికి కారణం కాదని తాను గ్రహించింది. సరియయిన స్నేహితులు దొరకకపోవడంవల్ల అతనిలో సహజంగా వుండే మాంద్యము చాలా విపరీతమయిన స్థితిలోకి వచ్చిం దని ఆమె విశ్వాసం.

ఆమెకు అతని అప్పటి ప్రవర్తన నచ్చకపోయినా అతన్ని మొదట చూచినప్పుడు కలిగిన భాతృభావం మాత్రం ఆమెహృదయంలో చిరస్థాయి అయిపోయింది. అందువల్లనే అలాటి పరిస్థితుల్లోకూడా ఆమె అతనితో ఎక్కువగా కలిసిమెలిసి ఉండడానికి బహుధా ప్రయత్నించేది. కాని అతనుమాత్రం తన ప్రయత్నాలకు చాలా అతీతుడుగా ఉండడము ఆమెకు ఒకవిధమైన పట్టుదల నిచ్చింది. ఆమెకు ప్రకాశాన్ని తనని అర్థం చేసుకొనే స్థితిలోకి తీసుకు రావాలని ఉన్న ఆశయం నెర వేరేవరకూ మరేమీ చేయాలనిపించేదే కాదు. తనతో ఎంత మాట్లాడకపోయినా తానే అవకాశం కల్పించుకొని చాలా చనువుగా "ప్రకాశం, చూసేవా మన పెరట్లో పూచిన మల్లె పువ్వులు. అక్కడ మీవాళ్లింట (తాతగారి ఊళ్లో) ఏమైనా పువ్వులమొక్క లున్నాయా" అనో, "మీకు బళ్లో డ్రాయింగు నేర్పుతారు కదూ? నాకు నాలుగు పువ్వులూ లతలూ రాసిద్దూ. నువ్వు మళ్లీ వచ్చేసరికి గుడ్డమీద కుడతాను" అనో, "మీ కాలేజీలో ఆడపిల్లలుకూడా చదువుతున్నారు కదూ! వాళ్లూ మీరూ కలిసే కూర్చుంటారా, వేరు వేరుగా కూర్చుంటారా" అనో ఆమె అడిగే ప్రశ్నలకి జవాబు చెప్పడమంటే విరిగిపోయిన ఆటవస్తువు గురించి తల్లితో చెప్పలేకా, మానలేకా పసిపిల్లడు పడే అవస్థంతా పడి, క్రాసెగ్జామినేషన్ చేస్తున్న వకీలుకు ఎదురుగా నిలబడి నీళ్లనములుతూ ముద్దాయి చెప్పే జవాబుల్లాగమాత్రమే అతని ప్రత్యుత్తరాలుండేవి. కాని అలాగైనా అతనితో మాట్లాడ్డం అంటే ఆమెకు సరదాగానే ఉండేది. అయితే మధ్యలో పూచీ యావత్తూ నాదే అన్నట్టు అత్తగారు వచ్చి "ఆ! వాడికేం తెలుస్తుంది? అయినా ఆసాదంతా వాడి కెందుకు (వంటివాగమ్మకి)" అని అతనేమో తనకంటె చాలా చిన్నలాగూ, తాను ప్రశ్నించే విషయా లతనికి తెలియకపోవడమే సహజ మన్నట్టూ ధాటీగా అనడమూ, "అవును. అదే యథార్థం" అన్నట్టు ప్రకాశం మౌనం వహించడమూ ఆమెప్రయత్నానికి చాలావరకూ భంగకారులుగానే ఉండేవి.

* * * *

ఆతరువాత సంవత్సరం వచ్చేసరికి ప్రకాశంలో కలిగిన మార్పు ఆమెకు ఎంతో ఆనందాన్నిచ్చింది. అసలు అతని వేషంలోనే చాలా నవీనత గోచరించింది ఆమెకు. పూర్వంవలె ఉంచా లేదా అన్నంత చిన్న క్రాపుకాక ఉంగరాలుతిరిగిన పెద్దక్రాపింగు అతని మొగానికి కొక కొత్త అందం తెచ్చింది. వస్త్రధారణ విషయంలో సైతము అతనిలో వచ్చిన మార్పు ఏదో మహత్తరపరిణామంగా తోచింది సుందరికి. అతనిలో వచ్చిన మార్పు బాహ్యవేషంతో ఆగిపోలేదు. తాను స్నేహితులిళ్లకు అప్పుడప్పుడు వెళ్లడమూ, తనతో మాట్లాడ్డానికి స్నేహితులు ఇంటికి వచ్చేపాటి ప్రాపంచికజ్ఞానం సంపాదించగలిగేడు.

పూర్వంవలె పిన్ని ఏదేనా తనను ప్రశ్నిస్తే, ఎక్కువ కంగారుపడకుండా జవాబివ్వడమే కాకుండా ఇంకా ఏప్రశ్న లడిగినాసరే సమాధానాలు చెప్పడానికి సిద్ధంగా ఉన్నానన్నట్టు, నోట్సు తుణ్ణంగా వల్లెవేసిన విద్యార్థి ప్రశ్నపత్రం పుచ్చుకొనేముందు చూపించే ధీమా యావత్తూ మొగంలో చూపించడము ఆమెకు ఎంతో సంతోషదాయక మయింది.

ఇప్పు డతన్ని మాట్లాడించడానికి పూర్వమంత శ్రమ అక్కరలేకపోవడంవల్ల ఆమె అతనితో ఎన్నో విషయాలు ముచ్చటించడానికి అవకాశం కలిగింది. కాని అతను ప్రశ్న లేకపోతే మాట్లాడలేకపోవడం చేతా, చెప్పే జవాబులుకూడా అవుననో కాదనో చాలా సామాన్యంగా ఉండడంవల్లా అతని దగ్గరనుండి గ్రహించవలసిన విషయా లన్నీ కనపడలే దామెకు. అతనితో మాట్లాడ్డమంటే ఒక విషయంలో వుండే మంచీ చెడ్డాకూడా, ప్రశ్నా జవాబూకూడా చాలా వరకు తానే చెప్పుతూ, జమీందార్ల పిల్లలకి ప్రైవేటుచెప్పే ఉపాధ్యాయుడులాగ తను చెప్పే

విషయం అంత యిష్టంగా వినలేదన్న సంగతి తెలిసీ కూడా ఆమె అతనితో గంటలతరబడిని మాట్లాడేది.

* * * *

అతనికి కథలంటే సరదా అన్న విషయం ఆదివరకే (అంతకుముందు పర్యాయము వచ్చినప్పుడే) గ్రహించడంచేత అతన్ని ఏమయినా కథలు చెప్పమని కోరేది. కాని ప్రకాశం బడిపుస్తకాల్లో అట్టే కథ లుండవనీ, ఉన్నా ఏవీ బాగుండవనీ చాలా నిరుత్సాహంగా అని, పోనీ అంతగా కావలసివస్తే నాయనమ్మ చెప్పిన నాలుగు కథలే చెప్తానన్నప్పుడు సుందరి నవ్విన చిరునవ్వు అతనికి అర్థము కాలేదు. ఆమెను ఏవైనా కథలు చెప్పమనడానికి ధైర్యం చాలక తటపటాయిస్తున్న సమయంలో సుందరి "అయితేంలే. నే నేనా కథలు చెప్పేదా" అని, అతని సమాధానంకోసం అట్టే నిరీక్షించకుండానే కథ చెప్పడం మొదలుపెట్టింది. అదే వారిద్దరి స్నేహాలతా నవలెత్తడానికి మొదలు. సౌరభసంపద ననుభవించడంలో మాత్రం వారిద్దరిలో పామరత్వం చాలా తక్కువే అనాలి. ప్రకాశానికి పరిమళప్రథమీద వున్న ఆసక్తి ప్రసూన పాళిమీద లేదు; సుందరికి వల్లీమతల్లిని కుసుమిల్ల జేయడంలో వున్న తన్మయానందము సుమరామణీయకతలోగాని, వాసనాబంధురతలోగాని లేదు.

మొదట్లో ఆమె అరేబియన్ నైట్సులో కథలూ, కాశీమజిలీలలో కథలూ చెప్పి క్రమంగా తాను చదివిన నవలలూ, నాటకాలూకూడా చిన్న కథలుగా మార్చి చెప్పేది. ప్రకాశానికి కథ వింటున్నంతసేపూ బాహ్యప్రపంచం సర్వమూ అంతర్థానంకాగా, కథలో ఉన్న వ్యక్తులతో ఊహాలోక మొకటి నిర్మించుకొనేవాడు. మధ్యలో సుందరి తన వుద్దేశాలూ విమర్శనలూ విశదీకరిస్తూ ఉంటే కొంతసేపు అయిష్టంగా విని, "అయితే ఆ రాజకుమారు డాఖయిదులోంచి ఎల్లా తప్పించుకున్నాడు" అని పేలవంగా ప్రశ్నించేవాడు. ఆమెకూడా సాధ్యమైనంతవరకూ తన విమర్శనలు తగ్గించి, అతని అభిరుచికి అనుకూలంగా ఆకర్షణీయంగా కథ చెప్పేది.

సుబ్బమ్మగారికి మాత్రం కోడలూ మనుమడూ ఇంత కలిసిమెలిసి కథలు చెప్పుకోడం అట్టే యిష్టముండేది కాదు. కాని ప్రకాశంసంతోషానికి భంగం కలుగుతుందని ఎల్లాటి అడ్డంకులూ వెయ్యకుండా ఊరుకొనేది. అంతేకాదు. సుందరి చెప్పే కథలు తనకుకూడా ఎంతో బాగుండడంచేత ఎందు కీకథలు, పుణ్యమా పురుషార్థమా అని మొదట్లో అన్నా చాలా సంతోషంతో వినేది; కాని కొంచెంసేపట్లోనే ఆమె కుతూహలలేశం నిద్రావేశంలో అంతర్లీనమై పోవడంతో ఆమె ఏకథా సంపూర్తిగా వినక, మర్నాడు 'అయితే ఆకోంగ వెధవ ఆరాజుకూతుర్ని పెళ్ళాడేనే డన్నమాట' అని ప్రకాశంతో అనేది.

'అయ్యో నాయనమ్మా! నువ్విక్కడే నిద్దరపోయేవా? ఇంకా ఎంతకథుం దనుకున్నావు? చెప్పమన్నావా ఇప్పుడు?' అని మధ్యమధ్య మరిచిపోయిన దగ్గర చిన్ని నవ్వుతూ కథ పూర్తిచేసేవాడు. సుబ్బమ్మగారికి కోడలు కథ చెబితే ఉన్న సొగసు మనుమడు చెప్పినప్పుడు లేదని స్పష్టంగా కనిపిస్తున్నా కాదనుకుందికే ప్రయత్నం చేసేది.

* * * *

ప్రకాశానికి ఆవూర్లో పని అయినదగ్గరనుండి తనకు సరిఅయిన సహవాసం దొరికినట్టనిపించింది. భోజనం చేయడానికి తప్పిస్తే ఇంటికి వచ్చేవాడే కాదు. అదీ నాలుగైదు కబుర్లు వెల్లిన తరవాతే. రాత్రికూడా పండ్రెండుగంటలు దాటినతరవాతగాని పడుక్కుందికివచ్చేవాడు కాడు. తన బడిలోనే పని చేస్తున్న మరియిద్దరు మేష్టర్లూ, రెండవ ఫారంతో చదువు సమాప్తిచేసిన ఆవూరి కరణంగారి తమ్ముడూ, మునసబుగారి ఇల్లరికపు అల్లుడొకడూ కలిసి పేకాట వేసేవారు. మొదట్లో పండుగదినాల్లోమాత్రం డబ్బు వేసి మిగతా రోజుల్లో ఊరికే ఆడుకొనేవారు. కాని డబ్బులేని ఆటలో ఏవీ మజా కనిపించక పోవడంతో అనుదినమూ డబ్బువేసే ఆడుకొనేవారు. వారి తృప్తి ఏమిటంటే తమ డబ్బు తమ మధ్యనే ఉంటుందికాని పైకి ఎక్కడకూ పోలేదుకదా అని. ఇదివరకు ఎల్లాటి అలవాట్లూ సరదాలూ లేక ఏదో యంత్రంలో సంచలించే ప్రకాశానికి ఇక్కడికి రావ

డం ఏదో మహౌఘంతో మహాస్రవంతిని చేరుకున్నట్టనిపిం
చింది. ఏది ముందో ఏది వెనకో చెప్పలేముగాని
అతనికి కారాకిళ్లీ, పొగచుట్టాకూడా అలవాటయి
నాయి. అయితే యీరెండూకూడా పేకాట బాగా
అభ్యాసమయినతరవాత వచ్చినవే.

చిన్నతనంనుండీ యీఆటలో బాగా ఆరితేరిన
వారితో మధ్యలో ఆరంభించిన తనకు ఆడడం చాలా
కష్టంగానే ఉండేది. అయితే నిరంతరమూ ఆదేపనిగా
ఆడడంవల్ల అతనికి బాగానే పట్టుబడింది. కాని ఎంత
లేదనుకున్నా యింతో అంతో నష్టమేగాని లాభ
మన్నది మచ్చుటకైనా లేకపోయేది ప్రకాశానికి.
మొదటి రెండుసంవత్సరాలలోనూ, ఉద్యోగం అయిన
నాటికి మిగిలిన ౩౨౦ రూపాయిలలోనూ బట్టలూ
మొదలయినవాటి కయిన ఏయాభయ్యో తప్ప మిగిలినవి
యావత్తూ పేకాటలో పోయినట్టే. 'ప్రకాశం! ఈ
కాస్త నీవివాహవ్యయానికి పనికివస్తుంది. ఎంత అవ
సరం వచ్చినా వాడకు' అని చెప్పిన సుందరికి ఈ
విషయం తెలియనే తెలియదు. కొన్నాళ్లు తనకు వచ్చే
(పేకాటలో) లాభంతో యీనష్టం భర్తీచేద్దా మను
కున్నాడుగాని క్రమంగా ఆరకపు ఆశ అంతరించ
డంతో ఒకవేళ పిన్ని తనను ప్రశ్నిస్తే ఏమని
జవాబివ్వడం అని తనలో తానే చాలా
ఆందోళన పడేవాడు. పెట్టెలో మిగిలిన ఆఖరి
అయిదురూపాయల కాగితాన్ని తీస్తున్నప్పుడు అతనిని
ఏదో కొత్త సిగ్గు ఆక్రమించుకొంది. ఇకముందు ఆడ
కూడదు అని నిశ్చయించుకున్నాడు. మంచం వీధి
అరుగుమీద మాని లోపలవేసుకొని పడుక్కున్నాడు.
అందరికంటే గంట ముందుగా వచ్చే ప్రకాశం నాడు
వేళ అతిక్రమిస్తున్నా రాకపోడం మిత్రమండలిలో
పెద్దఅలజడికి కారణమయింది. ఒక అరగంట చూసేరు.

"ఒరే, బ్రదర్! మన ప్రకాశిగా డింకా
రాలే దేమిట్రా? మనం గాని డబ్బా కడుతున్నట్టు
వీ డేమేనా కనిపెట్టే డంటావా?"

"అబ్బే! వాడి మొఖం! అంత కనిపెట్టి
కూడా మాట్లాడకుండా ఊరుకొనేపాటి తెలివి తేటలు
కూడానా?"

"కాని, ఒరే, వాడింత నసవకదా! అసలు అక్కడి
మాత్రం వాడికి తగిన చొర చేసిందా అని."

"నో! నో! వీడు అమాయకు డైతే ఏమిరా?
అదే అవతలివాళ్లకి మంచి అవకాశం. ఆడు తిమ్మా
అంటే ఆడడానికీ, పాడు తిమ్మా అంటే పాడడానికీ-"

"అసలు వీడికి పెళ్లి కాకపోడానికి యిదో
ముఖ్య కారణ మట."

"అది కాదోయ్. వీళ్ల మేనమామదగ్గరే ఎదిగిన
కూతు రుందట. ఈ పాతిక రూపాయల ఖర్మ మేమి,
రైల్వేలో మంచి ఉద్యోగం చేయిస్తాను రమ్మన్నాట్ట.
అయితే మనవాడి కాపిల్ల సుతలామూ నచ్చలేదట.
అంటే నచ్చకపోడం వీళ్ల పిన్నికి- దాంతో వీడికీ
నచ్చలే దన్న మాటే కదూ."

"ఇంతకీ నచ్చడానికీ నచ్చకపోవడానికీ వాడికి
మరి పెళ్లి అవుసరమే కనిపించలేదు."

"ఏమో మనకి బాగా తెలియని సంగతినిగూర్చి
యిల్లా అనుకోటం మంచిపద్ధతి కాదు."

"తెలియకపోడం ఏమిటి శే- వాళ్ల నాయనమ్మ
స్వయంగా వచ్చి మాదొడ్డమ్మతో మధ్యాహ్నం అల్లా
యిదే గోల."

"సరే యీ హస్కు కేం గాని- అప్పుడే
ఎనిమిదిన్నర అయింది. ఎవణ్ణేనా కుఱ్ఱణ్ణి పంపిద్దా
మేమిటి రమ్మని. అందాకా మనం అయిదుగురి
మీదా వేసుకుందామా?"

ప్రకాశాన్ని పిలవడానికి వెళ్లిన కుఱ్ఱవాడు
ఆయనకు తలనొప్పిగా ఉండడంచేత రాలే నన్నారని
కబురు తెచ్చేడు.

* * * *

"చిన్నప్పుడేమో జబ్బంటేమాత్రం ఏం?
దగ్గర సంబంధం. ఉభయఖర్చులూ పెట్టుకొని పెళ్లి
చేస్తానన్నాడు. మొన్న వాళ్లీ నూరీడు చూసిందిట.
చకోరలా బంగారచ్చులాగుందిట. కడిగేసిన స్ఫటికం
గాని పిల్ల కాదుట. ఏమయితేనేం, నీపెళ్లి అవగా
చూసి సంతోషించే భాగ్యం నాకు లే"దని నాయ
నమ్మ సంతతమూ వాపోవడంతో ప్రకాశానికి తన

యిష్టాయిష్టాలు ఎలా వున్నా యీగోల వదిలించుకోడానికేనా ఏదో పిల్లని చేసుకుంటే బాగున్ననిపించేది. కాని అంతలోనే మెఱుపుమెఱిసినట్టు "చూడు ప్రకాశం, నే నాపిల్లని చిన్నప్పుడు చూసేను. బాగానే ఉంది కాని కొంచెం చీకికళ్లు. అంతేకాక పిల్ల చెప్పిన మాటలనే కొంచెం లోతుగా తరిచిచూస్తే ఆపిల్లకి అప్పుడే క్షయ అంకురించిందేమో అని నాకు భయంగా ఉంది. అల్లాటి పిల్లను చేసుకోడం ఎప్పటికేనా ప్రమాదమే. వెయ్యి అబద్ధా లాడైనా ఒక యిల్లు నిలబెట్టాలనే లౌక్యులు తాము నిలబెట్టదలచుకొన్న యింటిని తమ అబద్ధాలమూలంగానే పునాదుల్లోంచీ పడదోస్తున్నామని గ్రహించకపోడంచేత పెళ్లిమాటలు మాట్లాడ్డమంటే, నిజంలాగే కనిపించే అబద్ధాలను నేర్పుగా ఆడడమని అర్థం తేలింది. సరే దానికేం. మాటకి నువ్వాపిల్లను చేసుకున్నావనుకో. నిరంతరమూ దగ్గుతూ నీరసమని మూలుగుతున్న ఆపిల్లవల్ల నీ కేం సౌఖ్యం ఉంటుంది? ఒకవేళ ఆపిల్లకు పిల్లలు పుడితేమాత్రం మొదటినుండీ రోగగ్రస్తులవడం నిశ్చయం. అప్పుడు నీజీవితం ఎంత దుఃఖభాజన మవుతుందో చూసుకో" అన్న పిన్ని మాటలు వెంటనే ఆలోచనాపథంలోకి రావడంతో యథాస్థితికి వచ్చేవాడు ప్రకాశం.

* * * *

పేకాటకు పోకుండా రెండుమూడురోజులుండడమే ప్రకాశానికి బ్రహ్మాండమయింది. తిరిగీ పూర్వపు టుత్సాహంతోనే ఆట సాగించడం మొదలుపెట్టేడుగాని పూర్వంలాగ పెట్టెలోంచి డబ్బు తీసుకొని వెళ్లి ఖర్చుపెట్టడానికి లేకపోడంతో నెలజీతంలోంచికూడా కొంత ఖర్చుపెట్టవలసివచ్చేది. ఇంటికి కావలసిన వస్తువులు చాలావరకూ అరువుగా తేవలసిరావడం చాలా చిన్నతనంగానూ, భయంగానూ తోచినప్పటికీ వేళ అయేసరికి తనకు తెలియకుండానే మిత్రమండలివద్దకు కాళ్లీడ్చుకొనిపోయేవి.

ప్రకాశంలోని ముఖ్యమయిన ఒక గుణం ఏమిటంటే, యితరులు వాగ్రూపకంగా తన్నేమనుకున్నా లెక్కచేయకపోడమే. అందులోనూ పేకాటలో ఉన్న సమయంలో అతనికి తక్కిన ప్రపంచమే స్మృతిదూర మవుతుంది. స్నేహితులు ఎగతాళికి వేసే ప్రశ్నలకు సయితమూ సరియయిన సమాధానాలనే యిస్తూ, మధ్యమధ్యను వారిని ఆట మరిచిపోవద్దని హెచ్చరిస్తూఉండేవాడు. ఎవడేనా మిత్రుడు "ఒరేయ్! ప్రకాశ్! మొన్న నీ కిస్తామన్న పిల్ల నచ్చకపోడం మీయింట్లో ఎవరికి? నీకా మీపిన్నికా" అని అడిగినప్పుడు ప్రకాశం "అసలు నే నాపిల్లని చూడనే లేదు. మాపిన్నే చూసిందట. ఏదో జబ్బుకూడా ఉన్నట్టనుమానమట. ఊఁ, నరసింహం! నీదీ చేతివరస — ఏమిటి? ఒకటేనా—"

* * *

సుందరి కొంతకాలం మేనమామగారింట ఉండి వస్తానన్నప్పుడు ప్రకాశానికి ఎంతమాత్రమూ యిష్టం లేదుగాని ఆమెను ఆమెనిశ్చయంనుండీ వేరుపరచడానికి తగిన ధైర్యమూ, శక్తికూడా తనలో లేవని తెలియడంచేత మాట్లాడకుండా ఆమెను స్టేషనువరకూ దిగబెట్టి ఇంటికి వచ్చేడు.

ఏదైనా వస్తువును పోగొట్టుకున్న పిల్లవాడు ఆవస్తువు అక్కడ ఉండదని తెలిసినా వెతికినచోటే మళ్లీ మళ్లీ వెతుకుతాడు. ప్రకాశానికి పెట్టెలో మరి డబ్బు లేదని తెలిసికూడా మరొక్క మారు వెతకాలని బుద్ధిపుట్టింది. కొంచెం చిల్లర తప్పిస్తే మరేమీ కనిపించలేదు. తిరిగి వేసేముందు చిల్లరడబ్బుల ప్రక్కనే ఉన్న పాతకాగితం ఒకటి అతని దృష్టిని ఆకర్షించింది. సామాన్యంగా ప్రకాశాని కిలాటివి చూడడమభ్యాసము లేదుగాని ఆనాడు చేతులో పనేమీ లేకపోడంచేత విప్పిచూడాలనిపించింది. అందులో—

"ప్రకాశం! నే నిక్కడ ఉండడం లౌకికదృష్టిలో కొంతవరకూ నీ శ్రేయోభివృద్ధికి భంగకారిగా ఉన్నట్టే ఉంది. నీ అవివాహితస్థితిలో నా వునికి నిష్కారణంగా అనేకదుష్ప్రవాదాలకు ఆధారభూత మవుతున్నట్లు యిటీవల నాకు చూచాయగా తెలియడమే నా యీ ప్రయాణానికి కారణం. నా మంచిచెడ్డలనుగురించి ఆలోచించి, పరితపించే పరిస్థితిని నేను చాలాకాలం క్రిందటే దాటిపోయేను. గాని నా

మూలంగా నీకు అన్యాయం జరగడం నేను సహించ లేను.

—రాముని నీవద్దనే ఉంచిపోతున్నాను. వాడిని అవకాశం ఉన్నంతవరకూ చదివించు. వాడిపట్ల నాకు ఉన్నంత బాధ్యత నీకూ ఉంది.

—నీవు నీ ఉద్యోగం అయినవాటికి మిగిలిన సొమ్మంతా పేకాటలో పోగొట్టుకున్న సంగతి నే నీమధ్యనే గ్రహించాను. ఇంతకాలం ఊరుకోడం నాదే పొరపాటు. ప్రస్తుతం నానగలన్నీ విడిచిపోతున్నాను. వీటిలో నీ పెళ్ళి ఖర్చులకు కావలసినంతమాత్రమే అమ్మి తక్కినవి నీవు చేసుకోబోయే పిల్లకు యథాతథంగా పెట్టు. (వీటిలో రాముకోసం ఏమీ మిగల్చనక్కరలేదు.) కాని మరొక సంగతి. పెళ్లిచేసుకొనేముందు అందమయిన, ఆరోగ్యమయిన పిల్లను స్వయంగాచూసి చేసుకో. కాస్త ఎదిగిన పిల్ల అయితే మీనాయనమ్మకు గృహకృత్యాల్లో చేదోడుగా ఉంటుంది.

—మంచిసెబ్బరలు రెండూ సమానంగానే ఉన్న నేను నాగురించి మిమ్మల్ని విడిచిపెట్టి వెళ్ల లేదు. అనవసరంగా నాగురించి ఆందోళన పడవద్దు. మీనాయనమ్మగాని గ్రామస్థులుగాని నన్నేమన్నా సరే వివాదపడవనే నా ఆశ, నా ప్రార్థనాకూడా.

—నువ్వేమీ రాయనక్కరలేదు; రాయవలసి ఉంటే నేనే రాస్తాను. పిన్ని"

ప్రకాశానికి ఏంచేయాలో తోచలేదు. (కాని ఒట్టుపెట్టినట్లు ఆనాటినుండీ పేకాటకుమాత్రం పోలేదు.)

ఒక అర్నెల్లలో అతనికి పెళ్లిఅయి భార్య యింటికి రావడంతో కలిగిన ఆనందం సుబ్బమ్మ గారికి ఒక వారంరోజులకంటే ఎక్కువగా నిలవలేదు. జానకిది (ప్రకాశం భార్య) ఒకరు అనవసరంగా అంటే పడి ఊరుకొనే స్వభావం కాదు. ప్రకాశం యింటికి వచ్చేసరికల్లా ప్రతిదినమూ వంటయింటినుండి, పడం గదినుండి సమానస్థాయిలో మూలుగులూ, ప్రత్యేకంగానూ పరోక్షంగానూ ఎన్నోకొన్ని నేరాలూ విని పిస్తూఉండేవి. ప్రకాశానికి ఏమనాలో, ఏం చేయాలో తెలిసేదికాదు. ఒంటరిగా ఏటిగట్టున కూర్చొని ఎప్పటికేనా పిన్ని మళ్లీ వస్తుందనీ, అప్పుడీకంగా క్లేమీ ఉండవనీ మనసా విశ్వసించగలిగిన పరమ సత్యాన్ని అప్పుడప్పుడు రాముతోమాత్రం వెల్లడి చేస్తూ ఉండేవాడు. పిన్ని ఎవరితోనో లేచివెళ్లిపోయిం దనీ, అతనికీ ఆమెకూ ఏమో వివాదం వచ్చి తాను వేరే ఆడపిల్లలకు చదువూ సంగీతమూ ట్యూషన్లు చెప్పుతున్నదనీ, ఆమెవంటి వాళ్లవల్లనే దేశం యిలా అధోగతిపాలయిందనీ వాళ్లూ వీళ్లూ అన్న మాటలు కేవలం యీర్ష్యాకల్పితాలుగామాత్రమే తనకు తోచినా ఇతరులను నమ్మించలేకపోయే ననే అతని మనోవ్యథ. అయితే అతని మనఃపరిస్థితిని సాదరభావంతో గుర్తించి అతని వుద్దేశాలను సావధానంగా విశ్వసించే వ్యక్తి యీఅనంతవిశ్వంలోకల్లా ఒక్క రాముమాత్రమే అని గ్రహించడానికి అతనికి అట్టేకాలం పట్టలేదు. అయితే పిన్నినిగురించి మాట్లాడుతున్నంతసేపూ తమ యిద్దరి మధ్యా పద్ధెనిమిది దీర్ఘవత్సరాల భేదం ఉందన్న విషయమే అతని యోచనాపథంలోకి రాదు.



# వసంతకోకిల

= శ్రీ మోషేకవి =

౧

కలఁగకుమీ, పికంబ! తొలికారుపొలంతుక పండుటాకు వ
ల్వల సడలించియుఁ దిసమొలఁ జడిమంచునఁ దానమాడి అ
గ్గలపుఁ జివుళ్ల పుట్టమును గట్టియు నీకుతిఁ దీర్చుఁగాన, కఁ
గులుకులు, కూనరాగములకుఁ జర తాళుమ, వేళఁగాచియుఁ.

౨

కాకి మారుదల్లి కాన నీ కంఠనా - దంబు నోర్వలేక తన్నుచుండ
జలదరింపుతో వసంతలక్ష్మియుఁ గారుటాకు మేన మొండెమై తనర్చె.

౩

వాసనలంటి మోసికొనువాని సిఫారసుమీఁద తమ్మి సా
వాసపుకాఁ డొగిఁ పడతుపానుల నామని మీఁదఁ జిమ్మి స
న్యాసిని జేసినై చుననియా తలపోతువు? ముందు పల్లవ
గ్రాసము నీకునుఁ గలవు గాదుకదా పికమా! క్షమించుమా!

౪

ఋతుపరివర్తనక్రమ మెఱింగియు నామని వచ్చువేళకుఁ
గుతుక మెలర్చి, డొక్కసాదకుఁ దపియింతువు; నీస్వరానకుఁ

శ్రుతులను బాడఁకొల్పి చిగురుంజెలి కుంకుమ రంగరించు ; సు
స్మితము నలంకరించుకొవనీ; భుజియింతువు, తొందరేటికే ?

౫

నవనవలాడు మొగ్గలను నంజినపై లయగొన్న నీ గళా
రవము రవంతయుం బడయరాని వరానఁ దపించుచున్న మా
నవుఁడ; నదే, వరం బమరెనా ? నలినప్రభవప్రసాద గా
రవమని నీ మెడన్ రవసరంబు బిరాన నలంకరించెదన్ .

౬

కంచుకంఠంబు వాయించుచు నిగురాకుకూటికి జోగత్తుకొందు వీవు
కొమ్మల సిగఁ బట్టుకొని యూచి గంధంబు దోపిడిసేయు దుండుడుకు గాలి
మధువు త్రాగుడు పిచ్చి మైకాన ఝుంకారమృదుగీతిఁ బాడు తుమ్మెదమగండు
నాముక్కుచాయఁ గొన్నావ పండా యని మధురవాక్కులఁ దివ మరగెఁ జిలుక
చాలినది మంచి గుణవంతురాలు గానమీ రొనర్చెదు పనుల నోర్మి శ్రమించి
యుదరమును జీల్చి పెంచుచున్నది పికంబ! - పాడుకొమ్ము వసంతమ్ముపైఁ బదంబు.



# 'వాకిటికావలి' తిమ్మన

## కృష్ణదేవరాయలవారి సన్నిహితభృత్యులు

= శ్రీ దిగవల్లి వేంకటశివరావు =

"ప్రాకృత సంస్కృత ఘుర్ఘుర
మాకీకృత కుకవితుంగ ముస్తాతతికిన్,
వాకిటి కావలి తిమ్మన
వాకిటకవికోటిమాధవాకిటికోటీ !"

అని ఒక చాటుపద్యమున్నూ, దీనిని గురించిన ఒక గాథయున్నూ మన తెలుగుదేశంలో చిరకాలం నుంచి ప్రచారంలో వున్నవి.

శ్రీ కృష్ణదేవరాయలవారి అనుగ్రహానికి పాత్రుడైన ఒక భట్టు రాయలవారి ఆస్థానంలోని అష్టదిగ్గజాలనే కవులమీద యీర్ష్య వహించి వారి నెలాగనైనా అవమానించాలని ఒక కుట్ర పన్నాడు. ఒక్కరోజున తాను చెప్పినట్లు చేస్తానని రాయలవారిచేత వాగ్దానం చేయించుకొని, ఆ మరువాడు రాజసభలో అందరూ కూర్చుని వుండగా తాను లేచి కొందరు కవులపేర్లను చదివి "వీరు రాయలవారి సెలవు అయ్యేవరకూ రాజసభలోనికి రాకూడదని రాయలవారి యాజ్ఞయైన" దని ప్రకటించాడు. ఈ విపరీతపు ప్రకటనను విని అక్కడివారందరూ ఒకరి మొంగము లొకరు చూచుకొని తెల్లబోయారు. రాయలవారున్నూ ఏమి జరుగుతుందో తమాషా చూద్దామని గంభీరంగా ఉన్నారు. అలాగ సభలోకి రాకూడదని నిషేధింపబడినవారిలో అల్లసాని పెద్దన మొదలైన హేమాహేమీలంతా వున్నారు. భట్టు ఇలాగ అన్న తరువాత వీరు రాయలవారి వైపునకు చూశారు గాని వారి ముఖంలో ప్రసన్నభావం కనుపించనందువల్ల చేయునది యేమీ లేక రాయలవారు సభ చాలించిన తరువాత ఖిన్నులై బయటికి వెళ్లి, భట్టు ఏదో కుట్ర పన్ని ఇలాగ తమ్ము పరాభవించినాడని ఊహించి, దీనిని గురించి విచారించి తరువాత చేయవలసిన కర్తవ్యాన్ని గురించి ఆలోచించుకోవడానికని వీరు వాకిటికావలి తిమ్మన్న యనే రాయలవారి అంతరంగిక భృత్యుని యింటి ముందర చేరి అక్కడ కూర్చుని ఏదో ఆలోచిస్తూ వున్నారు. ఆ సమయానికే వీరిని అవమానించిన భట్టు అందలం ఎక్కి ఆ దారిని వస్తూ వీరిని చూచి "ఈ తిమ్మన్న వాకిట గుమిగూడిన వీ రొక పందుల సమూహములాగ నున్నారు చూశావా" అని తన సేవకుడైన మాధవుని సంబోధిస్తూ పైన చెప్పిన చాటుపద్యములోని ఉత్తరభాగమును చదివాడు. ఈ ఎద్దేవమాట వినేటప్పటికి అక్కడ నున్నవారికి పట్టలేనంత రోషం వచ్చింది. ఈ నీచుడికి తగినట్టుగా బుద్ధి చెప్పాలని పెద్దన్నగారా పద్యంయొక్క పూర్వభాగాన్ని పైన చెప్పినలాగ భావగర్భితంగా పూరించి జవాబు చెప్పారు. విద్వత్కవుల సంస్కృత ప్రాకృతములను అర్థము చేసికొనలేక మిడుకు ఈ భట్టువంటి కుకవులు పందుల కాహారముగా నుండే తుంగగడ్డలవంటివారనిన్నీ, అలాంటివారికి కవిబృందము పందులగుంపుగా కనబడడంలో ఆశ్చర్యం లేదనిన్నీ దాని భావం. మేము నీవంటి అల్పులను మ్రింగగల వరాహములము సుమీ యని ధ్వని. భట్టు ఇది విని తలవంచుకొని వెళ్లిపోయి, మర్నాడు రాయలవారితో జరిగిన సంగతి చెప్పగా "నీవు జరిగించిన అపచారానికి తగిన పరాభవం జరిగిం" దని అతనిని మందలించి పెద్దవారికవులను మళ్లీ సభకు రావించి గౌరవించారట. ఈ గాథను పెద్దనకవి జీవిత చరిత్రలో వుదాహరిస్తూ శ్రీ గురజాడ శ్రీరామమూర్తి గారు ఆపద్యంలో వాకిటి కావలి తిమ్మన యని పేర్కొనబడినయతడు ముక్కు తిమ్మన యని పొరబాటుగా వ్రాశారు. అయితే వారే తెనాలి రామకృష్ణకవి జీవి

తంలో ఈ తిమ్మన్నను గురించిన ఇంకొక చాటుపద్యాన్ని ఉదాహరించి దాని గాథను వ్రాస్తూ అతడు కృష్ణదేవరాయలవారి వాకిటి కావలిగా నుండిన తిమ్మన్న యనే దండనాయకు డని సరిగానే వ్రాశారు. ఆ రెండవ గాథ యిది: ఒక మాటు కృష్ణరాయలవారు తమ వాకిటి కావలిగా నుండే తిమ్మన్న యనే దండనాథుడి శౌర్య విశేషానికి సంతోషించి అతని కొక అమూల్యమైన పచ్చడము ( సేలువు ) ను బహుమతి యిచ్చారట. అత డా పచ్చడము బుజాన వేసుకుని తన యింటికి వచ్చి అరుగుమీద కూర్చుని వుండగా అల్లసాని పెద్దన, ముక్కు తిమ్మన, భట్టుమూర్తి, తెనాలి రామలింగకవి అదారినిపోతూ తిమ్మన్నగారిని చూసి ఆయనను అభినందిస్తూ వలుగురూ కలిసి ఒక కంద పద్యంలో నాలుగు పాదాలు వరసగా ఇలాగ పూర్తి చేశారట:

"వాకిటి కావలి తిమ్మా (అల్లసాని పెద్దన)
ప్రాకటముగ సుకవివరుల పాలిటి సొమ్మా (ముక్కు తిమ్మన)
నీ కీ పద్దెము కొమ్మా (భట్టుమూర్తి)
నా కా పచ్చడమె చాలు నయముగ నిమ్మా—
(తెనాలి రామలింగ కవి )"

అంతట పద్యంచివర భావప్రకటనను చేసిన రామలింగకవికి తిమ్మన్నగారు తన పచ్చడం యిచ్చి వేసి తక్కినవారికి ఇతరబహుమానము లిచ్చి పంపించినాడట.

## — తిమ్మన్న చరిత్రకు ఆధారాలు —

ఈ రెండుగాథలూ సమన్వయం చేసి చూస్తే ఈపద్యాలలో చెప్పబడిన వాకిటికావలి తిమ్మన్న యనే యతడు సామాన్యమైన కాపలావాడివంటి ద్వారపాలుడు కాడనిన్నీ, రాయలవారిదగ్గర గొప్ప అధికారమూ, పలుకుబడీ కలిగిన వుద్యోగి యనిన్నీ, విద్యావంతుడు రసికుడు అనిన్నీ ఊహించడానికి సావకాశం కనపడుతూవుంది. ఈ తిమ్మన్ననుగూర్చిన విశేషాలను తెలుపగల చరిత్రాధారాలేమైనా వున్నవేమో చూద్దాము.

తిరుపతి దేవస్థానం విచారణకర్తలైన శ్రీ మహంతు ప్రయాగదాసువారు తిరుపతిక్షేత్రంలో రాజాధిరాజులూ, శ్రీమంతులూ చెక్కించిన శిలాశాసనాలయొక్క విలువను గ్రహించి వాటిని ప్రకటించడానికి నిశ్చయించి వాటిని గురించి ఒక నివేదికను తయారుచేయడానికి బ్రహ్మశ్రీ సాధు సుబ్రహ్మణ్యం బి. ఏ. గారిని నియోగించారు. శాసనసంపుటాలతో పాటు వారి నివేదికకూడా ఒక పెద్ద గ్రంథముగా ౧౯౩౦ లో అచ్చువేయించారు. దీనివల్ల పల్లవులు, చోళులు మొదలైన రాజుల కాలంనాటినుంచి విజయనగరసామ్రాజ్యము నేలిన చక్రవర్తులవరకూ గల చరిత్రాంశాలు, విశేషాలు తెలుస్తున్నవి. అందులో తిమ్మన్నచరిత్రకూడా వున్నది.

## — "అవసరం" తిమ్మయ్య —

తిరుపతి దేవస్థానంలోవున్న శాసనాలవల్ల కృష్ణదేవరాయలవారి కొలువులో 'అవసరం తిమ్మయ్య' యనే దండనాయకు డొకడు రాయలవారి 'వాకిటికావలి' ద్వారపాలకుల పై యధికారియై యున్నట్లున్నూ, అతడు వేయిమంది సైనికుల కధికారి యనిన్నీ, చిన్న సంస్థానము నేలే సామంతమండలేశ్వరుడనిన్నీ, అతనిని అమరం తిమ్మరసయ్య, తిమ్మప్ప నాయకుడు అనికూడా పిలిచేవారనిన్నీ, ఆయనకు రాయలవారిదగ్గర చాలా చనవు వున్నట్లున్నూ, చాలా మందికి ఆయన రాయలవారి దర్శనం చేయించి అనేక సందర్భాలలో చాలా ఉపకారాలు చేసినట్లున్నూ తెలుస్తున్నది. తిరుపతిలో వున్న దానశాసనాలలో "అవసరం" నరసయ్య, తిమ్మయ్య, నరసయ్య యనే ముగ్గురు అన్నదమ్ముల పేర్లున్నూ, వారితల్లి బసవమ్మగారి పేరున్నూకూడా కనపడుతూవున్నవి. శా. శ. ౧౪౩౪ కు సరియైన అంగీరసనామ సంవత్సరం (క్రీ. శ. ౭-౮-౧౫౧౨) నాటి శాసనంలో ఈ కుటుంబంవారికి తిరువెంగళనాథుడు ఇలువేల్పు అయినట్లున్నూ, అవసరం నరసయ్య తిమ్మయ్యగార్లు "రాయర బాగిల అవసరద"- అనగా కృష్ణదేవరాయలవారి తలుపులదగ్గర వుండే ద్వారపాలకు లైనట్లున్నూ వివరింపబడింది. ఈ

అన్నదమ్ములలో తిమ్మయ్యయే మన 'వాకిటికావలి' తిమ్మన యని నిస్సందేహంగా చెప్పవచ్చును.

—"లార్డు చేంబర్లేన్" వంటి రాజసేవకుడు—

ద్వారపాలకు డంటే మన 'గేటుకీపరు' వంటి జవాను అనుకోకూడదు. రాయలవారి దర్శనంనిమిత్తం పోవలసినవారందరూ ఆయనఅనుజ్ఞ పొందాలి. అతడు రాయలవారికి మనవిచేసి దర్శన మిప్పిస్తాడు. అందువల్ల ఆయనకు దివాణంలో గొప్ప అధికారము, పలుకుబడీ వుంటాయి. ఇలాగే చక్రవర్తిగారికి ఇతర విధాలైన సేవలు చేసే గొప్ప ప్రభువులు, దండనాయకులు అనేకు లుండినట్లు శాసనాలవల్ల కనబడుతూ వుంది. రాయలవారి సన్నిహితభృత్యులలో కొందరు గొప్ప వంశాలలో జన్మించినవారు కొందరు రాజబంధువులుగా వుండేవారు. వారిలో కొందరు దుర్గాధ్యక్షులు, సామంతమండలేశ్వరులుకూడా వున్నారు. శా. శ. ౧౪౪౧ ప్రమాదినామ సంవత్సరం (క్రీ. శ. ౧౫౧౯-౨౦) నాటి శాసనంలో పేర్కొనబడిన కృష్ణదేవరాయలవారి ద్వారపాలకుడైన 'తిమ్మభూపతి' యీ వాకిటికావలి తిమ్మన్నగారే. ఈ శాసనంలో 'భూప' అనే పదము వాడినందువల్ల ఇతడు కొంత రాజ్యభాగమును పరిపాలించే సామంతమండలేశ్వరు డని తేలుతున్నది. ఈ శాసనంలో మధురజిల్లాలో అన్నామల పేర్కొనబడినందువల్ల అతని రాజ్యభాగం ఆప్రాంతాలలో వుండివుండాలి.

మన దేశాన్ని పూర్వం ఏలిన చక్రవర్తులదగ్గర నుండే రాజసేవకుల లాగనే ఇంగ్లీషు రాజుగారి దగ్గర నుండే సన్నిహిత భృత్యులుకూడా సత్కులసంజాతులైన ప్రభువులుగానే వుంటూవున్న సంగతి ఇంగ్లీషు రాజ్యాంగచరిత్రను చదివినవారందరికీ తెలుసును. ఇలాంటి రాజసేవకులలో 'లార్డుచేంబర్లేన్' అనే హోదాగల ప్రభువుఅధికారమునుబట్టీ, గౌరవమునుబట్టీ, పలుకుబడినిబట్టీ చాలా గొప్పవాడు. ఇతడు ఒకముఖ్యమైన ప్రభువుగావుంటాడు ప్రీవీకవున్సిల్ అనే రాజుగారి ఆంతరంగిక కార్యాలోచనసభలో సభ్యుడుగా వుంటాడు. రాజుగారి కుటుంబములో తటస్థించే శుభాశుభాలకన్నింటికీ ఇతడు తగిన ఏర్పాట్లు చేస్తాడు. రాజుగారి దర్శనము చేయదలచినవారందరూ ఇతనిని ఆశ్రయించాలి. రాజుగారి దర్శనము చేయతగినవా రని తనకు తోచినవారి కతడు ఆహ్వానాలు పంపి దర్శనం చేయిస్తాడు. ఎల్లప్పుడూ రాజుగారి ప్రక్కనే నిలిచియుంటాడు. రాజుగారు రాజభవనంలోనుంచి బయటికి వెళ్లినప్పుడు బండిదగ్గరదాకా సాగనంపుతాడు. మళ్లీ వచ్చినప్పుడు బండిదగ్గరనుంచి లోపలిదాకా మార్గం చూపుతూ తీసుకునివస్తాడు. రాజదర్శనంకోసం వచ్చినవారిని రాజుగారికి ఎరుకపరుస్తాడు. రాజుగారి ఆలోచనమందిరము, శయనమందిరము ఈ చేంబర్లేన్ గారి తనిఖీకిందనే వుంటాయి ఈతనికింద వైస్‌చేంబర్లేన్ అనే సహోద్యోగి యొకడు వుంటాడు. ఇతనికింద మాస్టర్, మార్షల్ ఆఫ్ సెరిమొనీస్ మొదలైన ఇతర రాజసేవకులు పనిచేస్తారు. రాజుగారికి సాలుపొడుగునా సేవచేయడానికి Lords and grooms in waiting అనే హోదాగల ఆరుగురు ప్రభువులను నియమిస్తారు. వారొక్కొక్కరు పదిహేనురోజులుగాని, ౨౧ రోజులుగాని వంతులచొప్పున రాజసేవ చేస్తారు. ఇంకా ఇలాంటి సన్నిహితభృత్యులు, గౌరవహోదాలవారు చాలామంది వున్నారు. ఇంగ్లీషు రాణీగారి అంతఃపురముకూడా 'లార్డుచేంబర్లేన్ గారి అధికారంకిందనే వుంటుంది. రాణీగారి సేవకోసం ఇంగ్లాండుదేశంలో చాలా గొప్ప వంశాలలో జన్మించిన ప్రభువుల భార్యలు, వారి కొమార్తెలు, కోడళ్లు, మనుమరాండ్రు Ladies of the bed chamber, Women of the bed-chamber, Maids of honour అనే హోదాలతో నియమింపబడతారు. వీరు మన దేశములో పూర్వము రాణులకు చెలికత్తెలు, పరిచారికలు మొదలైనవారు చేసే సేవలే చేస్తారు. అందువల్ల మన వాకిటికావలితిమ్మనగారు లార్డుచేంబర్లేన్ వంటి గొప్ప రాజోద్యోగి అనడానికి సందేహం లేదు

— అమరం తిమ్మరసయ్య —

సేలంజిల్లా అరగలూరు గ్రామదేవాలయం యొక్క దేవాదాయాన్ని వసూలుచేసి గుడిపనులు జరిగించే స్థానికు లనే గుడిపారుపత్తెగార్లు ముగ్గురికీ కొన్ని యిబ్బందులు కలిగి వాటినిగురించి కృష్ణదేవ

రాయలవారికి స్వయంగా చెప్పుకుందామని వారు రాజధానీనగరమైన విద్యానగరానికి వెళ్లారు. అక్కడ రాయలవారి ద్వారమువద్ద నుండే ప్రధానోద్యోగియైన అమరం తిమ్మరసయ్యగారు వీరిని రాయలవారిదగ్గిరకి తీసికొనివెళ్లి దర్శనం చేయించి వారి యిబ్బందులను తొలగింపచేయడమేగాక వారి కొక హారము, తల పాగ, సుత్తము, గొడుగున్నూ బహుమతిచేయించాడట. ఈసంగతి శా. శ. వర్షములు ౧౪౪౧ సరియైన ప్రమాది సంవత్సర (క్రీ. శ. ౧౦-౬-౧౫౧౯) నాటి శాసనంలో ఉదాహరింపబడివున్నది.

ఈ 'అమరం' తిమ్మరసయ్యగారు మన వాకిటి కావలితిమ్మన్నగారే యనడానికి సందేహం లేదు. 'అమర' మనగా పాళెపట్టుదొరల కియ్యబడు కొలది సీమ యని శబ్దరత్నాకరకారులు అర్థం చెప్పి కుమార ధూర్జటివిరచితమైన కృష్ణరాజవిజయంలోని ఈ కింది పద్యాన్ని వుదాహరించారు:

"భటులు వేయిటి కెన్న నిర్వదియు నాల్గు
వేలుగా లక్షయిర్వదివేల్ప్రజకుఁ
జెల్లు నల్వదిలక్షలు జీత మనఘ
యమర మేలెడు దొరల క్రీక్రమమె సుమ్మ"

ఈ పద్యంవల్ల 'అమరం' అనేది కొంత జీతము, బత్తెము, సైనికబలము, జమీను గల ఒక గొప్ప హోదా అని రూఢి అవుతూవుంది. 'అమరం' అనే పదము అమరనాయకర మనేదాని రూపాంతరము. విజయనగరసామ్రాజ్యంలోని వివిధప్రాంతాలలో గల కోటలకు అధ్యక్షులై దేశాన్ని పరిపాలించే ప్రభువులను అమరనాయకు లనేవారు. వీరు రాజోద్యోగులై, దండనాయకులై, దేశపరిపాలకులైన నాయకులు. రాజకీయోద్యోగులలో దొరలు, పారుపత్యగార్లు, రాయసంవారు, అవసరంవారు, రాచకరణాలు అనే వివిధహోదాలవారు కనబడుతున్నారు. వీరు చేసే వుద్యోగాలయొక్క వివరాలు స్పష్టంగా తెలియకపోయినా వీరు ప్రభుత్వోద్యోగం చేసే రాజసేవకు లనిన్నీ, వీరికి జీతబత్తెములు, రాజమర్యాదలు, గ్రామాలు, జమీనులు వుండేవనీ తెలుస్తూంది. రాయలవారు యుద్ధానికి తర్లి వెడుతూ వున్నప్పుడు వీరుకూడా హాజరుగా వుండేవారనిన్నీ తెలుస్తూవుంది. వీరినిగురించిన కొన్ని విశేషాలు రాయవాచకములో వివరింపబడియున్నవి.

విజయనగరసామ్రాజ్యకాలంనాటి దేశచరిత్రను, రాజకీయ ఆర్థిక సాంఘిక మతపరిస్థితులను గురించి పరిశోధించి, శాసనములను, స్థానికచరిత్రలను, కవిలెలను, విదేశీయాత్రికుల సాక్ష్యములను పరిశీలించి ఆకాలంలో మన కవులు రచించిన ప్రబంధములలోని వర్ణనలయందు, చరిత్రాంశములయందు గల నిజమును బయటికి తీసి "Studies in the History of the third Dynasty of Vizayanagar" అనే గొప్ప చరిత్రగ్రంథమును రచించిన డాక్టరు నేలటూరి వెంకటరమణయ్యగారీసంగతుల నన్నింటినీ చక్కగాచర్చించియున్నారు.*

— తిమ్మప్పనాయకుడు —

గోరంట్లగ్రామంలోని దేవాలయసేవకులకు గల కొన్ని బాధలను సూరపరాజు అనే ఆయన తీర్చినారనిన్నీ, ఆయన వాకిటి అదెప్పనాయనింవారి కార్యకర్త (ఏజెంటు) అనిన్నీ, ఈ అదెప్పనాయనింవారి తండ్రిపేరు తిమ్మప్పనాయకుడనిన్నీ ౧౯౧౩-వ సంవత్సరపు మద్రాసు ఎపిగ్రాఫికల్ రిపోర్టు ౫౫-వ పేరాలోను, ౧౯౧౩-వ సంవత్సరం ౧౧-వ సంఖ్య శాసనంలోను ఉదాహరింపబడినది.

అవసరం తిమ్మయ్య యనీ, అమరం తిమ్మయ్య యనిన్నీ, వాకిటి తిమ్మయ్య యనిన్నీ పైన చెప్పిన శాసనాలలో పేర్కొనబడిన తిమ్మన్నగారే ఈ తిమ్మప్ప యని చెప్పడానికి సందేహం లేదు.

— ఇతర రాజసేవకులు —

కృష్ణదేవరాయలవారి కొలువులో వుండి ఆయనకు సేవచేసే సద్వంశసంజాతులైన ఇతర నాయకు లనేకుల పేర్లు తిరుపతిశాసనాలలో కనబడుతున్నవి.

— 'ఊడియం' ఎల్లప్పనాయకుడు —

ఊడియం ఎల్లప్పనాయకు డనే రాజోద్యోగి కృష్ణదేవరాయలవారికీ, ఆయనతరవాత రాజ్యంచేసిన

* చూ: ౫-వ ప్రకరణము, పుటలు ౧౩౦-౧, ౧౩౯-౧౪౧.

అచ్యుతదేవరాయలవారికీ సన్నిహితభృత్యుడుగా వుండే వాడు. ఊడిగము అనే పదము ఊడిగ అనే మాటకు రూపాంతరము. ఇతడు 'కల్ తేరు', అనగా రాతిరథం దగ్గిర సత్రం నిర్మించినట్లున్నూ, తిరుపతిలో గోవింద రాజస్వామివారికి దానంచేసినట్లున్నూ క్రీ. శ. ౧౫౨౪ నాటి ఒకశాసనంవల్ల కనబడుతూవుంది.

— 'అడపం' బయ్యప్పనాయకుడు —

అడప మంటే వక్కలు, ఆకులు మొదలైన తాంబూలపు ద్రవ్యము లుంచే సంచి. దీనిని సంచెళ మనికూడా అంటారు. ఆకాలంలో సామాన్యులుకూడా ఎక్కడికి వెళ్లినా ఒక అడపను పట్టుకుని వెళ్లేవారు. కృష్ణదేవరాయలవారు రచించిన ఆముక్తమాల్యద ౪-వ ఆశ్వాసంలో ౪-వ పద్యంలో దీని వర్ణన కనబడుతూ వుంది. ఇది శ్రీమంతు లనుభవించే భోగాలలో ఒకటి. అందువల్ల రాజాధిరాజులైన విజయనగరచక్రవర్తులకు తాంబూలద్రవ్యముల యుద్యోగి యొక డుండడంలో ఆశ్చర్యమేమున్నది? కాశ్యపగోత్రుడైన తిమ్మప్పనాయకుడి కుమారుడైన ఈ బయ్యప్ప కృష్ణదేవరాయలవారి కాలంలోను, అచ్యుతదేవరాయలవారి కాలంలోనూ కూడా ఈయుద్యోగం చేసినట్లు అతడు తిరుపతివెంకటేశ్వరులకు ౫౫,౩౨౦ నార్పణములు సమర్పించి క్రీ. శ. ౬-౯-౧౫౩౭ సం.లో చెక్కించిన శాసనంవల్ల తెలుస్తూవుంది. ఇతడింకా కొన్ని గ్రామాల ఆదాయం వల్ల వచ్చే సొమ్మునుకూడా దేవుడికి సమర్పించాడు. అందువల్ల ఇతడొక శ్రీమంతుడైయుంటాడనడానికి సందేహం లేదు.

— కట్టికతిమ్మన —

జిల్లెళ్ల బసవనాయకరు కొమారుడైన తిమ్మ నాయకరు అనే యతడు కృష్ణదేవరాయలవారి కట్టిక, అనగా వెండిబెత్తమును పట్టుకునివుండే వేత్రధరుడు. ఇది యొక రాజలాంఛనము. ఇతడొక దళవాయి అనిన్నీ, ఈయనకు 'దాడిసేని' అనే బిరుదుకూడా వుండేదనిన్నీ అతడు తిరుపతివెంకటేశ్వరస్వామివారికి నిత్యనైవేద్యమునిమిత్తము ౧౨౦౦ నార్పణములు సమర్పించినప్పుడు క్రీ. శ. ౧౫౪౩ సంవత్సరములో చెక్కించిన శాసనములో వ్రాయబడివున్నది. ఈశాసనమే తెలుగులోకూడా స్పష్టంగా వ్రాయబడివుంది. అందులో ఈ కట్టికతిమ్మన్న అనుసంధానం రామానుజయ్యగారి శిష్యుడనిన్నీ, అతని పేరు కట్టిక దాడిసేని దళవాయి తిమ్మయ్య యనిన్నీ వుదాహరించబడివున్నది. శత్రువుల మీదికి దాడివెడలి జయించినందువల్లనే 'దాడిసేని' అనే బిరుదు ఇతనికి వచ్చివుంటుంది.

— 'విద్వత్సభారాయరంజక' శ్రీరంగరాజు —

కృష్ణదేవరాయలవారి పూర్వుల కాలంనుంచీ విజయనగర రాజభవనంలో ఒక నాటకశాల వుండేది. కృష్ణదేవరాయలవారి కాలంలో ఒక నాట్యశాల, ఒక నృత్యశాలకూడా వుండేవి. రాయలవారు తన ఆస్థానంలో సంగీతసాహిత్యవిద్వాంసులను పోషిస్తూ సదా విద్యాగోష్ఠిలో కాలక్షేపం చేస్తూ 'విద్వత్ సభా రాయ'లనే బిరుదువహించాడు. నృత్యముచేసి సంగీతము పాడి ఆయనను రంజించే ఆటపాటకుల మేళ మొకటి యుండేది. ఈ మేళానికి నాయకుడు తిరుమలనాథుని కుమారుడైన శ్రీరంగరాజు. అతనికి 'విద్వత్ సభారాయరంజక' అనే బిరుదు వుండేది. రాయలవా రాయనకు గొప్ప జాగీరు లిచ్చారు. అందులో ఎర్లంపూడి అనే గ్రామాన్ని ఈ శ్రీరంగరాజు క్రీ. శ. ౧౫౧౮ లో వెంకటేశ్వరులవారికి సమర్పించాడు. ఈ శ్రీరంగరాజుకొమార్తెయైన రంజకం కుప్పాయి అనే కుప్పసాని క్రీ. శ. ౧౫౧౨ లో చేసిన దానం ఒకటి కనబడుతూవుంది.

ఈకుప్పాయికి తిరుమలమ్మ, ముద్దుకుప్పాయి అనే ఇద్దరు కుమార్తె లుండేవారు. తిరుమలమ్మ స్వామి వారికి శా. శ. ౧౪౩౯ ఈశ్వర సం. (క్రీ.శ. ౧౫౧౪)లో ౩౦౦౦ నార్పణములు సమర్పించినట్లు వ్రాయబడిన శాసనం తెలుగు ప్రతిలో ఆవిడ శ్రీరంగరాజు మనుమరాల ననిన్నీ, కుప్పమ్మకుమార్తె ననిన్నీ వ్రాయించింది.

కుప్పాయి రెండవ కొమార్తె ముద్దుకుప్పాయి మొదట విజయనగర చక్రవర్తియైన అచ్యుతదేవరాయల అంతఃపురపరిచారికగా వుంటూవుండి ఆయన ఆజ్ఞ

ప్రకారము తిరుపతి వెంకటేశ్వరస్వామివారి సేవ చేయడానికి వచ్చినట్లున్నూ, గోవిందరాజస్వామివారి ఆలయంనుంచి ప్రతిరోజూ ఆవిడకు తినడానికి ప్రసాదం యిస్తూవున్నట్లున్నూ శా. శ. ౧౪౫౩ ఖర సంవత్సరం (క్రీ. శ. ౬-౬-౧౫౩౧) శాసనంలో వివరింపబడివున్నది. ఈ శాసనంలో శ్రీరంగరాజు కొమార్తెయున్నూ, ముద్దుకుప్పాయితల్లిన్నీ అయిన కుప్పసానికికూడా "విద్వత్సభారాయరంజకం" అనే బిరుదు వుండినట్లు చెప్పబడివున్నది.

ఇలాగ విజయనగర చక్రవర్తుల సేవను చేసే స్త్రీ పురుషులలో గొప్ప వంశాలవారూ, శ్రీమంతులూ అనేకు లుండేవా రని తిరుపతి దేవస్థానములో నున్న శాసనాలవల్ల తెలుస్తూవున్నది.*

— తిమ్మశబ్ద విచారము —

మన తెలుగుదేశంలో తిమ్మ, తిమ్మడు, తిమ్మన్న, తిమ్మప్ప, తిమ్మకవి, తిమ్మ నృపతి, తిమ్మ మంత్రి, తిమ్మయ్య, తిమ్మరాజు, తిమ్మాజీ, తిమ్మశౌరి, తిమ్మ శెట్టి, తిమ్మక్క, తిమ్మాయమ్మ, తిమ్మమ్మ, తిమ్మాంబ, తిమ్మాజమ్మ అనే స్త్రీ పురుషుల పేర్లేగాక తిమ్మా పురం, తిమ్మసముద్రము మొదలైన స్థలవాచకములున్నూ, తిమ్మని బ్రహ్మని చేయడము మొదలైన జాతీయాలున్నూ చిరకాలంనుంచి వాడుకలో నున్నవి. ఆంధ్ర సామ్రాజ్యానికి కన్నడదేశమధ్య నున్న విద్యానగరం రాజధానియైనప్పటినుంచీ ఈ తిమ్మ శబ్దానికి కన్నడప్రత్యయాలు చేర్చిన పదాలుకూడా వాడుకలోకి వచ్చినవి. తిమ్మరాజు నే కన్నడములో తిమ్మరసు అని వ్యవహరించారు. రాజు అనే శబ్దంలో నుంచి 'అరసు' అనే కన్నడరూపం పుట్టింది. తిమ్మ శబ్దము వైకృత దేశ్య మిశ్రమమైన తిరుమల శబ్దములో నుంచి పుట్టిన దేశీయమైన తెనుగు పదము. దీని వ్యుత్పత్తిని గురించి శబ్దరత్నాకరములో కొన్ని వివరాలున్నవి.

---

* *Tirupati Devasthanam Epigraphical Report by Sadhu Subrahmanyam.* (*pp.* 199. 207.)

తిరుమల + డు = తిమ్మడు అయింది (చూ: శబ్దరత్నాకరం). ఇలాగే తిరుమల + అప్పడు = తిమ్మప్పడు అయింది. ఈ తిమ్మప్పడు అనేది సింహాద్రిఅప్పడు లాంటి పదమే. కాకమాని మూర్తికవి తనరాజవాహన విజయములో "కొండమీది తిమ్మప్పనివంటి కావ్యపతి యబ్బుట యబ్బుర" మని వ్రాసిన పద్యం శబ్దరత్నాకరములో ఉదాహరింపబడి వున్నది. తిరుమల అనే పదము వేంకటాచల మనేదానికి పర్యాయపదంగా చిరకాలంనుంచి వాడుకలో వుంది. అళియరామరాయుల మేనల్లుడున్నూ, కొండవీడు పరిపాలకుడున్నూ అయిన సిద్ధిరాజు తిమ్మ భూపాలుడు తన పరమయోగివిలాసములో ౨-వ ఆశ్వాసంలో,

"క. ధరగల తిరుపతు లొకకడ,
 వరుసకొని ముకుందమూర్తి వర్గము నళిద
 చ్చెరువుగ నుతించె నిడనిడ
 దిరుమలదేవరను దిరిగి తిరిగి పొగడుచున్."

అని వ్రాసినాడు. తిరుపతి యనేది విష్ణుక్షేత్రానికి పర్యాయపదము.

గీ. "వినుము తల్లి మాట యొనిమిది తిరుపతు
 లందు నెన్న వేంకటాచలంబు,
 రంగధామమును గరంబు పన్నతి గాంచు
 గ్రహములందు శశియు రవియుబోలె."

అని ౪-వ ఆశ్వాసంలో వ్రాసినాడు. (చూ: శబ్దరత్నాకరము.) తెలుగులో తిరుపతి తిరుమలలనే పదాలు పర్యాయపదాలుగా చిరకాలంనుంచి వాడుకలో నున్నవి. తెలుగు దేశానికీ, అరవదేశానికీ తిరుపతికొండ సరిహద్దని అంటారు. తిరుపతిలోని ప్రజలందరికీ తెలుగే మాతృభాషగా వుండి తిరుమలలోనుంచి తిమ్మశబ్దం పుట్టడంతోపాటు తిరుపతి కొండమీది కోతులకు తిమ్మ డనే పేరు రూఢమైంది. ఈ తిరుపతి వెంకటేశ్వరుడు తెలుగువారికి ఇలువేల్పుగా వుంటున్నాడు. అయితే ఇటీవల ద్రావిడాభిమానుల యొుద్యమ మొకటి బయలుదేరి తిరుపతి వేంకటేశ్వరుని పేరులోని వేంకటశబ్దము వేంగడ మనే అరవ శబ్దంలో నుంచి పుట్టినదనీ, దానితోపాటు తిరుమల తిరుపతులు

కూడా అరవవారి స్వార్జితపు సొత్తులనీ ఒక ప్రచారము జరుగుతూవున్నది.

"జనని సంస్కృతంబు సకలభాషలకును
—దేశభాషలందు తెలుగు లెస్స"—

మన దక్షిణభారతదేశములో పూర్వంనుంచీ ఏరాజవంశాలు ఏలుతూవస్తూవున్నా, వారు పల్లవులైనా, చోళులైనా, చాళుక్యులైనా, లేక కాకతీయులైనా, విజయనగరచక్రవర్తులైనా ఇక్కడి తెలుగువారినీ, అరవవారినీ, కన్నడులనూ కూడగట్టుకుని దేశప్రజల నాగరికతను, మతధర్మాలను కాపాడుతూ ప్రజానురంజకంగా పరిపాలించారే గాని వేరువేరు భాషలు మాట్లాడేవారిని చీలదీసి 'పాకిస్తానాల'ను ఏర్పరచలేదు. అందువల్లనే ఆసేతుహిమాచలపర్యంతము గల పుణ్యక్షేత్రాలను, పుణ్యనదులను దేశప్రజలందరూ ఇప్పటికీ సమానభక్తితోనే పూజిస్తూవుండడం తటస్థించింది. ఏ క్షేత్రమాహాత్మ్యం చదివినా, ఏ పురాణం చదివినా ఆస్థలజలపవిత్రతనుగురించీ, ప్రాశస్త్యాన్నిగురించీ వర్ణించడం కనబడుతుందేగాని ఇది అరవలది, అది తెలుగువారిది, ఇది కన్నడులది, అది మహారాష్ట్రులది అనే భేదాన్ని పొరపాటునైనా చెప్పవు. కావేటిరంగని పదాలుగాని, పాండురంగవిఠలుని కీర్తనలుగాని, తుకారాము అభంగములుగాని, కబీరుదాసుకీర్తనలుగాని, తులసీదాసుదోహరాలుగాని, గీతగోవిందముగాని, తరంగములుగాని, తత్వాలుగాని ఎక్కడనైనా ఎవరైనా పాడుతూవుంటే ఇది ఏభాష అనే విచక్షణ లేకుండా దేశప్రజలందరూ—స్త్రీలూ, పురుషులూ భక్తిపారవశ్యంతో తన్మయులవుతారు. ఏ క్షేత్రానికి పోయినా ఆప్రాంతపు భాషతో నిమిత్తం లేకుండా అక్కడి ప్రజలతోపాటు దేవుణ్ణి సేవించగల్గుతున్నారు. అరవలైన పల్లవులూ, చోళులూ తెలుగుదేశాన్ని ఏలినప్పుడుగాని, చాళుక్యులు తెలుగుకర్ణాటకాలను ఏలినప్పుడుగాని, కర్ణాటకరాజ్యమధ్యలో తెలుగుప్రభుత్వము స్థాపించిన విజయనగరచక్రవర్తులు ద్రావిడకర్ణాటకాలను పరిపాలించినప్పుడుగాని ఒక జాతిని, ఒక భాషను అధికముగా జేసి తక్కువవారిని అణగద్రొక్కలేదు. అన్నిభాషలనూ ఆదరించారు. "జనని సంస్కృతంబు సకలభాషలకును దేశభాషలందు తెనుగు లెస్స" యనే భావము ఒక్క తెలుగువారిలోనే కాదు అరవంలోనూ, కన్నడంలోనూకూడా వ్యాపించియున్నది. ఆయాదేశాలలో ఇప్పటికీ ప్రజల నోట వినబడే తెలుగుపదాలు, పద్యాలు, కీర్తనలు, కథలు, గాథలూ ఇందుకు ప్రబలమైన నిదర్శనాలుగా ఉన్నాయి. కృష్ణదేవరాయలంతటివాడు "దేశభాషలందు తెలుగులెస్స" యని యుద్ఘోషించాడు. అంతమాత్రంచేత జాత్యహంకారముగాని, జాతివైరముగాని ప్రబలలేదు.

—ద్రావిడఉద్యమం—

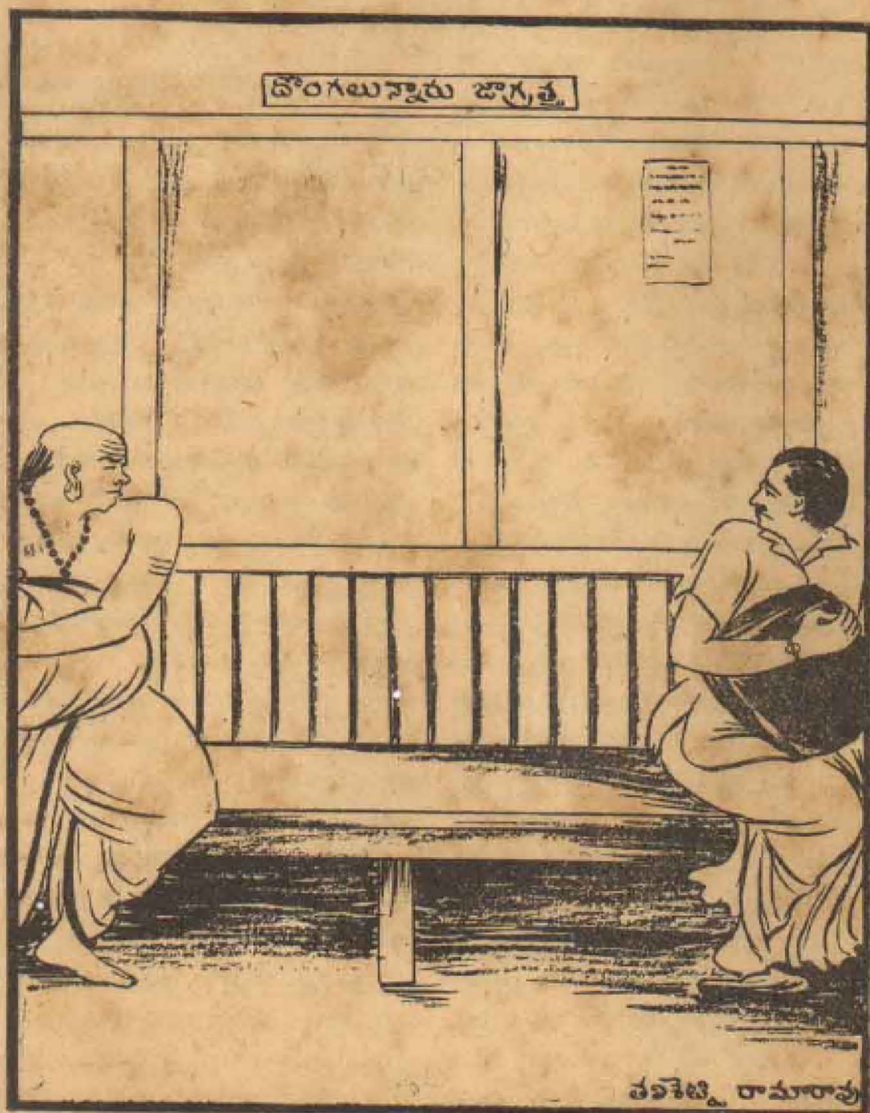
అరవదేశంలో ఇటీవల కొందరు ప్రబుద్ధులు బయలుదేరి ఒక ద్రావిడాభిమానమును ప్రచారంచేస్తూ తమ దేశంలోనుంచీ, భాషలోనుంచీ, సంగీతసాహిత్యములోనుంచి సంస్కృతాన్ని పారదోలడానికి ప్రయత్నిస్తున్నారు! అరవంలో పాడకుండా తెనుగులో పాడినా డనే కారణంతో త్యాగరాజుయొక్క దివ్యవాణిని తమ సంగీతసభలలోనుంచి వెలిపెట్టడానికి ప్రయత్నిస్తున్నారు!! దేశములోని తెలుగుభాగాలు కూడా తమవే నంటున్నారు. ఇంక ఉమ్మడిప్రదేశాలన్నీ తమ వనడంలో ఆశ్చర్య మేమున్నది? ఈసందర్భంలో దేశచరిత్రనుకూడా తమ కింపుగా ఉండేటట్లు మార్చి వ్రాయడానికి ప్రయత్నిస్తున్నారు. కేవలము ద్రావిడదురభిమానావేశము గలవారుమాత్రమే ఇలాంటి పిచ్చిపనులు చేస్తే చింతలేదు. డాక్టర్ ఎస్. కృష్ణస్వామి అయ్యంగారివంటి ప్రాజ్ఞులైన చరిత్రకారులు కూడా తమ రచనలలో అరవఅభిమానం చూపిస్తూ సత్యాన్ని మరుగుపరచడము, చరిత్రాంశాలకు అపార్థం కల్పించడం చాలా దుఃఖకరమైన సంగతి. తిరుపతి చరిత్రలో వారు తెలుగుభాషకు, తెలుగువారికి చేసిన అన్యాయము మరీ ఎక్కువగా నున్నది. వెంకటేశ్వరుతోపాటు తిరుమలను, తిరుపతిని అరవవారి స్వంత హక్కు గల సొత్తుగా నిరూపించాలని కృష్ణస్వామయ్యంగారు చాలా తంటాలుపడ్డారు. తిరుపతిదేవస్థానపు శాసనాలను పరిశోధించి నివేదికను తయారుచేసిన సాధుసుబ్రహ్మణ్యంగారి నివేదికను, ఈ తిరుపతి

చరిత్రను పోల్చి చూస్తే కృష్ణస్వామయ్యంగారి పక్షపాతపు వ్రాతలు కొంతవరకూ తెలుసుకోవచ్చును.

మన తెలుగు చరిత్రకారులు, పరిశోధకులు, విశ్వకళాపరిషత్తువారూ, తెలుగుప్రజలూ చరిత్రరచనలో మనకు జరుగుతూవున్న ఈ అన్యాయాన్నిగురించి ఎందుకు ఆలోచించరో తెలియడం లేదు. బ్రతికి చెడిన జాతి ఈ యాంధ్రజాతి అనినైనా స్మరించుకుంటే కృతార్థుల మవుతాము.

---

## రైలుబండిలో



# అవతారం

[నాటకము]

(గత సంచిక తరువాయి)

= శ్రీ రామగోపాల్ =

## మధ్య

౧. ఈలోకంలో—పిచ్చిపట్టణం వెలుపలిగేటు

[వయసు మళ్లిన పెద్దమనిషి గస్తీ తిరుగుతూ వుంటాడు.]

పెద్దమనిషి—పహరా హుషార్...

పహరా హుషార్...

పహరా హుషార్...

పిచ్చాళ్లకోసం,

పిచ్చాళ్ల వేషం,

పిచ్చాళ్ల దేశం...పహరా హుషార్.

పరుగులది యిష్టం,

పిండెలకగిష్టం,

అంతటా కష్టం...పహరా హుషార్.

బుర్రలో రోజా,

గుండెలో కూజా,

బూజులకి పూజ...పహరా హుషార్.

బాటల్లో గోల,

కోటల్లో లీల,

నాటకం చాల...పహరా హుషార్.

పిచ్చాళ్లకోసం,

పిచ్చాళ్ల వేషం,

పిచ్చాళ్ల దేశం...పహరా హుషార్.

(పాట ఆపి) ఏయ్, ఆగూ! నేనుకూడా నిద్దరోతున్నా ననుకున్నావా?

దేవుడు—నేను నిద్దరోతున్న ట్టెల్లా తెలిసిందో అప్పుడే?

పెద్దమనిషి—సైలెన్స్!...యింకా మాట్లాడితే, దాక్కున్న దేవుణ్ణికూడా పట్టేస్తుంది, ఎక్సరే!

దేవుడు—మతి స్థిరం లేనివాడికి పెట్టా రేమిటే పహరావుద్యోగం?

పెద్దమనిషి—మతున్నవా డెవడూ రాన న్నాడు. చెప్పమన్నావా?—సంవత్సరానికి మూడుసార్లి ఎన్నికలు. "పౌరులారా, మీ బాగుకోసమే యిదంతా" అని ఒక్కసారి అనేసి, మన బాగు మనం చూసుకోడం బహుసింపిల్, ఏమంటావ్? అన్ని పదవులకీ అంతే యిప్పుడు. మొన్ననే కొత్తగా ఓ దేవుణ్ణి కూడా ఎన్నుకున్నాం.

దేవుడు—కొత్త దేవుడా!

పెద్దమనిషి—ఏం, పాపం, పాతదేవుడి కిచ్చావా నీవోటు?...పేర్లు ఖంగాళీ కాకుండా అతగాణ్ణి దేవుడంటే, ఇతగాణ్ణి దయ్యం అని పిలుస్తున్నాంలే ప్రస్తుతం!

దేవుడు—అబ్బే, చూడు, నాదోవని నన్ను పోనియ్యి. లోపల నాకు చాలా అవుసరకార్యం వుంది.

పెద్దమనిషి—అబ్బో, యీపప్పులు నాదగ్గ రుడకవు! కొత్తవాళ్లకి ప్రవేశం లేదు.

దేవుడు—నేను పాతవాడినేనయ్యా, చాలా పాతవాడిని. కొత్తవాడి నని ఎవరు చెప్పారు?

పెద్దమనిషి—నీ మొహమే చెబుతోంది. పైత్యపు కళ బొత్తిగా లేదు.

దేవుడు—పైత్యపు కళ వుండాలా?

పెద్దమనిషి—వుంటేనే మా వూరు. పిచ్చిపట్టణం మొత్తానికి కంచుకాగడా వేసి వెతికినా, యిల్లా తెలివితేటగా వున్న మొహం కనిపించదు. ఏ వూరు నీది?

దేవుడు—ఏవూ రనడానికీ వీల్లేదు. ఏవూరు కాదనడానికీ వీల్లేదు.

పెద్దమనిషి—బాగా ఏడవగల శక్తి వుందా నీకు ?

దేవుడు—ఏడుపే నవ్వు, నవ్వే ఏడుపు. అల్లాంటి భేదాలు లేవు నాకు.

పెద్దమనిషి—అయితే యింటాకా నే పాట పాడుతున్నంత సేపూ ఎక్కడ నక్కావు, కనిపించ లేదు ?

దేవుడు — ఇక్కడే వున్నాను ... అంటే ఎక్కడా లేను. కనిపించకుండా కనిపిస్తున్నాను.

పెద్దమనిషి—సరే అయితే, నువ్వు లోపలి కెళ్లొచ్చు.

దేవుడు—వీల్లేదన్నావుగా యింటాక ?

పెద్దమనిషి—పొరబాటు, పొరుగూ రనుకున్నాను. నీకూ మతున్నట్టు తోచదు. మా వూరే నీదీని !

దేవుడు—గేటు తాళంతియ్యి మరి !

పెద్దమనిషి— (గేటుతీస్తూ) తీస్తున్నాగాని, గేటు దాటేటప్పుడుమాత్రం ఒక్కసారి గట్టిగాఏడు. అదో ఆనవాయితీ!...యింక వెళ్లు—ఆ, చూడు, యింకో సంగతి. పడమటి వుంత యీమధ్య కొత్త ప్రమాదంగా వుంది. అల్లర్లు జరుగుతున్నాయి...యిక తలలోడ్డే వెళ్లవలసి......

## ౨. నాలుగురోడ్లకూడలి: బస్సుస్టాండుదగ్గిర

[పడమటిగాడ్పుకి పక్కలంటుకుపోతున్న పాంథుల గొణగొణ, బస్సుయంత్రాల పళ్లుకొరుకుడ్లూ, చిటికవిరుపుళ్లూ, 'హూడాయిలు' పొగపరామర్శలూ, యీ చిల్లరభూకంపాల మధ్యనే విరిగి మరుగుతున్న అఖండకవిప్రణయఘోష.]

అ. కవి—(చేతులో కాగితం చిద్దుతున్నట్టు మధ్యమధ్య నట్టుతూ, మొత్తంమీద బహిరంగసభ ధోరణిలోనే పారాయణం చేస్తుంటాడు.)

నువ్వు నువ్వేనోసి,
నేను నేనేనోసి,
నువ్వు నేనయి పూసి,
నేను నువ్వయి కాసి,
లోకాల రాకాసి,
జూకాలు పీకేసి,
నవ్వోసి ప్రేయసీ,
నవ్వోసి, నవ్వోసి !
నవ్వోసి ! నవ్వోసి !!

ఒక పాంథుడు—(పైపాట జరుగుతుండగానే) యిప్పుడు పాడుతున్నా డెవరో ?

౨-వ పాంథుడు—ఇక్కడ !

౧-వ పాంథుడు—యిల్లాంటిపాట !

౨-వ పాంథుడు— పన్యాసేమో!

౧-వ పాంథుడు—మరి దండకమండలాలూ, బూడిదా?

౨-వ పాంథుడు—అక్కర్లేదు, కొత్త పంథిలే! లేకపోతే, యిన్ని చిచ్చుల మధ్య, యిన్ని కూతల కలితంగా, యింత పరాకాష్ఠతో పసకటింటి రహస్యాలు పాతాలంపాడడం—

౧-వ పాంథుడు—ఏమో, ఏ భాయిలామనిషో పాపం!

అ. కవి—(అగీతం ముగించిన ఆవేశంలో, అంత కంటె కొంచెం హెచ్చుస్థాయిలో—)

మరిగిపోయిన చేదు
విరిగిపోయిన పాలు
లేనీటికో కాలు
టీకప్పులో కాలు—
గలగలలు, పలపలలు,
కాలవాగుని కలలు—
పాడ్డోసి ప్రేయసీ
పాడ్డోసి, అడ్డోసి !

బాటసారి దేవుడు—చూడయ్యా, యిటు చూడు.

అ. కవి—(ఉలిక్కిపడి, ఖంగారుగా) ఏమిటి, కంబళింబస్నే? గంటనించి ఎంత చూస్తున్నా—(పరిస్థితి పరకాయించి గమ్మున ఆగుతాడు)

బాటసారిదేవుడు—కనిపించని మీ చూపు దాటి ఒక్క 'కంబళింబస్నే'మిటి లోకం, కాలంకూడా పరుగెత్తుకుపోతున్నాయి. చూడయ్యా, చూడు—యిళ్లల్లో మంటలు...పిల్లల ఏడుపులు...అట్టహాసాలు.. హాహాకారాలు...ప్రణయాలు..ప్రళయాలు..రణాలు...మరణాలు...మహారణాలు — సంక్షుభిత విశ్వరూపం!

అ. కవి—ఆగు, ఆగు! నాలో లేనిపోని గందరగోళం పుట్టిస్తున్నావ్! ఏమిటిదంతా! వెనకటికి దండకారణ్యాలూ, దండకమండలాలూ లాగే దండకాలంటూ వుండేవిట, ఆబాపతా యిది!— యింతకీ, నీకివ్వడానికి పైసా లేం లేవు నాదగ్గర. పద్యాలు కావలిస్తే యిస్తాను, పదో పరకో, పట్టుకుపో!

దేవుడు—అపరబ్రహ్మభిక్ష, మహాభాగ్యమే గాని—

అ. కవి—(సణుక్కుంటూ) అవే తెమ్మంటాడుగాబోలు ఖర్మం!

దేవుడు—ఆలకిస్తూనేవున్నానుగా! అయినా, నిత్యభిక్షుకుణ్ణి, యీపద్యాలెక్కడి కట్టికెళ్లను!

అ. కవి—ఇదంటేయివేనా, ఇంకా వున్నాయి రకాలు- యిత్తడి చెంబుమీద కావ్యం విన్నావ్? 'చేంతాడు' గీతాలు ఎప్పుడేనా ఆలకించావ్?... యింకా కొత్తరకాలు కావాలంటే పురమాయించు- నాలుగు కప్పుల టీ, దానికి సరిపడా ధూపకాష్ఠాలూ—నీయిష్టమెచ్చిన అఖండ రచన తయార్! అయితే, యిది వరసు రాసినవే కావాలంటే, మాయింటి కెళ్లాలి. మా యిల్లనగా, మా ఆవిడ. అంటే, యీపూట వంటకి బియ్యం వగైరా కిరాణాలని అర్థం. అవి నాతో రాని కారణంవల్ల, పేడనీళ్లు, చీపురుకట్టా అని తాత్పర్యం- ఆలోచించుకో, నీయిష్టం! (గమ్మున ఆగి రిచ్చపాటుతో) అయితే అబ్బీ, నీకు మోళీ కట్టే అలవాటేమన్నా వుందా?

దేవుడు—ఏమయ్యా, అల్లా అడుగుతున్నారు?

అ. కవి—అహా, మరేం లేదులే. వాళ్లేదో కనికట్టూ అదీ కడతారుటలే! ఎదటివాడిచేత యిష్టమెచ్చినట్టు పల్టీలు కొట్టిస్తారుట!... ఏదో ముష్టికొచ్చిన నీతో యింతదూరం మాట్లాడ్డం, నేనే వొట్టి చవటనో, నువ్వే మోళీవాడవో నాకే అర్థం కావటం లేదు.

దేవుడు (మందహాసంతో)—నేను మోళీవాడిని మాత్రంకాదు! (ఆగి) అఖండకవులివేళ ఆవేశంలో ఉన్నట్టున్నారు—అంతే!

అ. కవి—ఏం కవిత్వమో, ఏంపాడో! ఎన్నిరకాలుగా ఏడిచినా వినేవాళ్లే కరువైపోతున్నారు. యింక నాలుగు డబ్బులు రాల్చేవాళ్లున్నారా, అసలే సున్నా! యీమధ్య మరీ ఘోరకలి! కవిత్వం కిట్టక, కాఫీహోట లారంభిద్దామనుకుంటున్నా.

దేవుడు—అయితే, బాబూ, ఆశయాలూ అదర్శాలూ-

అ. కవి—అహా ఏకోవకోడీలూ, పెసరట్లూ ఈలాగ చిన్న యెత్తులోనే ప్రారంభం! ఏదేవో ఎల్లాంటి దినుసులు మనం పెట్టినా అడిగేవాళ్లుండరీ కాలంలో. అసలా పాకాలు తెలిసిన వంటవాడే కర్మం! అంచేత— చూశావ్ —

దేవుడు—(గంభీరంగా) చూస్తున్నా- చూస్తున్నా! చూస్తూనే వున్నాను. కడుపులాది విజ్ఞానమూ, కళ్లకొద్ది అజ్ఞానమూను! నడిబజారు గగనంలో నక్షత్రపు అమ్మకాలు! మండపట్టు బొగ్గుపొగా, గుండెకాయ అకోరామయమూ—అమరగీతం నరుడు మరై, కిరకిరమంటున్నాడు—చూస్తున్నా... చూస్తున్నా...చూస్తూనేవున్నాను! (ఆగి, వెళ్లిపోతూ) వెళ్లాలి...యింకా వెదకాలి!

అ. కవి—(సాలోచనగా) 'కడుపులాది విజ్ఞానం ...కళ్లకొద్ది అజ్ఞానం...నడిబజారుగగనంలో నక్షత్రపు అమ్మకాలు...'—(గమ్మున ఏదో తట్టినట్టు) అరెరే! కవి! పెద్దకవి!— ఏమహాకవిప్రేతమోకూడా! (కేకలెడుతూ) ఏయ్, కాళిదాస్! షేక్స్పియర్!

గట్టే! నన్నయ్యా! (తగ్గులో) వెళ్లిపోయాడు! నా మెదడులో మాత్రం ఉరుములూ మెరుపులూ —ఒక కొత్త ఆకాశం విప్పేశాడు!

(మననం చేసుకుంటున్నట్టు మందరంలో)

చూస్తున్నా, చూస్తున్నా,
చూస్తూనే వున్నాను!
కడుపులాది విజ్ఞానం,
కళ్లకొద్ది అజ్ఞానం,
నడిబజారు గగనంలో
నక్షత్రపు అమ్మకాలు!—
చూస్తున్నా, చూస్తున్నా,
చూస్తూనే వున్నాను!...
మండపట్టు బొగ్గుపొగా,
గుండెకాయఅయోమయం,
అమరగీత నరుడు మరై
కిరకిరమంటున్నాడు!...
చూస్తున్నా, చూస్తున్నా,
చూస్తూనే వున్నాను!...

ఒక పాంథుడు—స్వామీ, దీని కర్థ మేమిటి?

అ. కవి—అర్థ్బా, యిది అవర్థం! (అని మళ్లీ ఆపాటే మెల్లిగా పాడుకుంటూ వుంటాడు.)

## 3. వీథి సందడి

[కారు సమీపిస్తున్న ధ్వని]

ఒకరు—అయ్యో! అయ్యో! చస్తాడు— పాపం, కారు! (కెవ్వున చస్తాడికేక. గమ్మున కారు ఆగిన చప్పుడు. కోలాహలం. మళ్లీ కారు బయలుదేరి పోయింది.)

దేవుడు—భయం లేదు. నేను బాగుచేస్తాను... కాస్త గాలి రానివ్వండి! (జనుల సందడి కొంత తగ్గింది. యింతలో యింకో కారు ఆగిన చప్పుడు. "తప్పుకోండి తప్పుకోండి! డాక్టరుగారు" అనే మాటలు)

డాక్టరు—ఏమిటీ గందరగోళం? ... ఇంతా చేస్తే చస్తాడా?

ఒకరు—మీదనించి కారు పోయిం దండి! కాలు విరిగింది. పాపం, యీయ నెవరో యిందాకటి నించి పరిచర్య చేస్తున్నాడు!

డాక్టరు—ఎవరు మీరు? యిలా రండి! (మెల్లిగా చెవిలో చెప్పినట్టు) వాడు కేవలం చస్తాడు!

దేవుడు—మాకాను.

డాక్టరు—మరెందు కంత అవస్థ పడుతున్నారు?

దేవుడు—నయం చేద్దామని!

డాక్టరు—లాభం వుండదు—చస్తాడు!

దేవుడు—లాభమా?

డాక్టరు—డబ్బిచ్చుకోలేడు.

దేవుడు—డబ్బెందుకు?

డాక్టరు—మరెందుకీ అవస్థ నీకు?

దేవుడు—దయా దాక్షిణ్యానికి.

డాక్టరు—దయా దాక్షిణ్యమా? ఏమిటది? అలాంటి జంతువు లేవో పూర్వం వుండే వని మా ముసలమ్మ చెప్పగా విన్న జ్ఞాపకం. యిప్పుడా జాతు ల్లేవు— నశించాయి!

దేవుడు—అయ్యయ్యో! కూటికే గతిలేనివాడు ...బాధపడుతున్నాడని వూరికే—

డాక్టరు—ఏమిటీ, వూరికే వైద్యం చేస్తావూ? ఎవరు నువ్వు? యింకా యీవూరి వైద్యుడి వను కున్నాను. చూస్తే నీవ్యాపారం అంతా చాలా అనుమానంగా వుంది. యిలాంటివాళ్ల నందరినీ పట్టి తప్ప శెప్పమని మొన్ననే శాసనం ప్రకటించారు. నడు, నడు.

దేవుడు—బాబూ, ఒక్క నిమిషం ఆగు... యీ దిక్కుమాలిన పక్షి చచ్చిపోతాడు చికిత్స చెయ్యకపోతే.

డాక్టరు—నీకెందు కాబాధ? ఎవరికి వారే యమునాతీరే...నడు, నడు!

('తప్పుకోండి, తప్పుకోండి, పెద్దవాయుడు గారు' అని జనుల కోలాహలం)

డాక్టరు—చూడండి బాబూ, వీడు వూరికే చస్తాళ్లందరికీ వైద్యం చేసి బతికిస్తాడుట!

నాయుడు—ఆ, ఏమిటీ? ఏరా అబ్బీ? యిది పిచ్చిపట్టణం, తెలుసా? యిల్లాంటి వేషా లేస్తే డొక్క చించేస్తాను!

దేవుడు—అయ్యో, భగవంతుడా!

నాయుడు—అదుగో మళ్లీ భగవంతు డంటు న్నాడూ—?

డాక్టరు—యిందాకా దయాదాక్షిణ్యా లని కూడా అన్నాడండి! జంతువు లనుకున్నాను, అవీ భగవంతుడి పేర్లకాబోలు!

నాయుడు—యింకేం? మొత్తాని కరకో పారుగూరువా డన్నమాట! మన వూరయితే, అల్లాంటి తప్పుడు పేలాపన వుండదు. ఏయ్, బంట్రో తులూ! మెత్తగా తన్నండి!

బంట్రోతులు—ఎవర్ని బాబూ? యీగడిపా యన్నా, ముష్టాడినా?

నాయుడు—యిద్దర్నీని!

(బంట్రోతులు తంతారు. జనుల కోలాహలం... ముష్టాడిగోల..."భయపడకు బాబూ, నేనున్నానింకా" అంటూ మధ్యమధ్య దేవుడు.)

### ౪. వీధి

[బిచ్చగాడి అవతారంలో దేవుడు]

దేవుడు—కడుపుకి తిండి లేదు బాబూ...... కట్ట గుడ్డ లేదు తండ్రీ...

న్యాయవాది—ఛో, ఛో! పనీ పాటా లేదింక!

దేవుడు—చూపించండిబాబూ, చేస్తాను.

న్యాయవాది—అయితే యిల్లారా. యివేళ న్యాయస్థానంలో ఓ చిన్నకేసుంది. వస్తా నన్న సాక్షి ఒకడు రాలేదు. వాడికి బదులు నువ్వు పలుకుతావా? అర్ధరూపా యిస్తాను!

దేవుడు—ఏం పలకాలి బాబూ!

న్యాయవాది— పలకమన్న దల్లానూ! అంతా నువ్వు చూసినట్టు చెప్పాలి!

దేవుడు—చూడందే ఎల్లా చెప్పడం బాబూ?

న్యాయవాది— నే చెబుతాగా అంతా. ఒకటి రెండుసార్లు వల్లించుకో బాగా.

దేవుడు—న్యాయస్థానం అన్నారు బాబూ, అల్లా అబద్ధాలాడితే—

న్యాయవాది—ఆడాల్సినవే అవి! పాఠం అంతా నేనే చెబుతాను. ఊరికే వల్లించినందుకు నీ కా అర్ధరూపాయీని!

దేవుడు—అర్ధరూపాయికోసం అబద్ధ మాడ తారా?

న్యాయవాది—అణాకానీ యిస్తే నే నాడటం లేదూ, లక్షతొంభై అబద్ధాలు? ఏదో తిండికి లేదంటు న్నావని అర్ధరూపాయన్నాను.

దేవుడు—హరహరా!

న్యాయవాది—అదేవిటి? తిట్టుకూడా మొద లెట్టావ్! అందుకే మీలాంటి వాళ్లకి మెతుకు లుం డకపోడం...ఛో, ఛో!

(కారు ఆగిపోయిన ధ్వని)

దేవుడు—(గొణుక్కుంటూ) దయాదాక్షిణ్యా లు జంతువులు! హరహరా అంటే తిట్టు! ఇదం తా పిచ్చిపట్టణం! వెళ్లాలి...యింకా జడకాలి...

### ౫. ప్రయోగశాల

[గొట్టాల్లో రసాయనాల బుసబుసలు, గాజా బుడ్ల గలగల. శిష్యుల చేతుల్లో కోతలకి కప్పల అరు పులూ, కుందేళ్ల చావుకేకలూ—మధ్యమధ్య. పెద్ద సైంటిస్టు మాయలమరాఠీ. ఎదురుగుండా బికారి వేషంలో దేవుడూ.]

మా. మరాఠీ—ఇష్! యింతా జేస్తే వొట్టి మనిషే! ఏదో విచిత్రవ్యక్తంటే, విడగొట్టి చూద్దా మనుకున్నాను. మరో మహావిషయం కనిపెట్టేద్దా మనుకున్నాను.

దేవుడు—మీశిష్యుడి పొరబాటు! నేను విచిత్రవ్యక్తిని కాదు.

మా. మరాఠీ—ఆ, మరెవరవు?

దేవుడు—విచిత్రాతివిచిత్రవ్యక్తిని— అవ్యక్తి నీని!

మా. మరాఠీ—అంటే?

దేవుడు—అంటే, అతిసామాన్యుణ్ణి!

మా. మరాఠీ—సామాన్యుల కిక్కడ ప్రవేశం లేదు.

దేవుడు—నాకు ప్రవేశం అక్కర్లేదు. యిక్కడే కాదు, ఎక్కడాను! అందుకే యిక్కడ—వున్నాను!

మా. మరాఠీ—నీధోరణి ఏదో చిత్రంగానే వుంది! అయితే, నీ కింకా మా ప్రతిభ అవగాహన కాలేనట్టుంది! మా పిచ్చిపట్నంలో 'ఆకాశసౌధం' చూశావా? నా మెదడే దాని కాధారం...ప్రపంచం లోకల్లా ఎత్తైన గోపురం—

దేవుడు—హిమాలయ శిఖరం కంటేనా?

మా. మరాఠీ—నదీనదాలు, సముద్రాలుకూడా అడ్డులేకుండా జయించినవాణ్ణి నేను! నేలమీద కంటె చురుగ్గా, కులాసాగా నీళ్లమీద ప్రయాణాలు-ఓడలు...పూరంలేని ఓడలు! నా పేరు చెప్పుకుని మనుష్యు లిప్పుడు స్వేచ్ఛగా నీళ్లమీద - నీళ్లలో-సంచరిస్తున్నారు!

దేవుడు—చేపలూ, జలచరాలూ ఏనాటినించో చేస్తున్నా యీపని!

మా. మరాఠీ—గాలిని లొంగదీసి, ఆకాశం కుంగదొక్కడానికి విమానాలు—రకరకాల గాలి విమానాలు—సృష్టించింది నేనే! దేశకాలభేదాల కతీతమై, ప్రపంచాన్నే కుదించిపారేస్తున్నాయి నావిమానాలు. (గంభీరంగా) నా ప్రతిభవల్ల మానవు డిప్పుడు ఎగురుతున్నాడు!

దేవుడు—పిట్టలన్నిటికీ పుట్టుకతోటే వచ్చే విద్య!

మా. మరాఠీ—నేను సృష్టించిన చిత్రాలు, విచిత్రాలు, అద్భుతాలు ఎన్నో! నా మెదడు లోంచి ఫలించిన శక్తులు, యంత్రాలు ఎన్నో! ప్రతి మారుమూలకీ ప్రపంచం అంతా అలుముకున్నాయి. శతసహస్రరీతుల మానవసంఘాన్నంతా మార్చేశాయి-మార్చేస్తున్నాయి!... ఇదుగో! పెద్దమంచుకణంలా మిలమిల్లాడుతున్న ఈగోళీ చూశావా? అమాంతంగా మారువేల పూపిరితిత్తులు నొక్కెయ్యగల మహాశక్తి—విషవాయుకషాయం— యిందులో యిమిడ్చాను! ఆమూల జిగుజిగు మంటున్న దేమిటో తెలుసా? నా బుద్ధి, నా చాకచక్యం సృష్టించిన యంత్రజాలం... యినుం, వుక్కు ఎటువంటి దుర్భేద్యకైవారం అయి నా దూదిపింజలా ఏకెయ్యగల దారుణాస్త్రం...కుండాల్లో, మహానగరాలు మంటిదిబ్బలు చెయ్యగల నాశన రహస్యం!

(ఒక పెడ:)

ఒక శిష్యుడు—ఇవేళ గురువుగా రిలా వాగేస్తున్నారేమిటి?

రెండో శిష్యుడు—వాగు డలా వుంచు, ఆ తాగు డేమిటి? ప్రయోగానికని పెట్టిన రెండుబుడ్లు-అదుగో, మూడోదికూడా ఖాతవిప్పారు!

మా. మరాఠీ—(నిలువు లేకుండానే) అదుగో-చూడు, చూడు! మెరుపుని మించిన ప్రళయ విద్యుత్తేజం! పడినచోటల్లా భస్మీపటలం-మసి! మసి!-అమోఘమైన మారణకిరణం-పూర్తికావస్తోంది! హ! హ! హ!...హ! హ! హ! (గమ్మున నవ్వాపి) అంతటితో ఆగా ననుకున్నావా? ఊహు! ఆగలేదు-ఆగను; విరామం లేదు...విశ్రాంతి లేదు...విజయం మీద విజయం—రోజు కో కొత్త విజయం సాధిస్తున్నాను.

దేవుడు—అసలు యుద్ధం ఎవరితోటో!

మా. మరాఠీ—(రివ్వుపాటుతో) ఆ! యుద్ధమా?...యుద్ధం!... ఎవరితో టేమిటి? ఆమూలవాళ్లతోటి యీమూలవాళ్లు, యీమూలవాళ్లతోటి యింకో మూలవాళ్లు! అదోరకం—మూలభక్తుల యుద్ధం! తిన్నది అరాయించక కొందరూ, అరాయించుకోడానికేం తిండిలేక కొందరూ. యింకోరకం — పుల్లిస్తరాకుల యుద్ధం! — ఒక టేమిటి? రకరకాలు! అసలు ముఖ్యవిషయం యుద్ధం—అదీ సంగతి!

(యింకో పెడ:)

ఒక శిష్యుడు—నిషా ఎక్కిపోతోంది!

రెండో శిష్యుడు—మతే పోతున్నట్టుంది!

౧-వ శిష్యుడు— మనిషిలోనే మార్పొచ్చేస్తోంది!

మా. మరాళీ—(ఏదో చటుక్కున స్పృహ కొచ్చినట్టు) ఆ!-ఆ!—ఆయుద్ధా అన్నింటికీ ఆధారభూతమైన మహాభూతయుద్ధం-ప్రకృతితో ప్రతినిత్యం చేసు సాగిస్తున్నాను—ప్రతిరోజూ విజయాలు సాధిస్తున్నాను! (దేనికో వెదుకుతున్నట్టు) ఏదీ, ఏదీ—ఆ. చూశావా, యీ గాజునాళిక? యిందులో, అసలు జీవరహస్యం—సృష్టికీలకం — పట్టుకోబోతున్నాను. యీమధ్య మహారాజశ్రీ దయ్యం బిరుదాంకితుల పాలనకి పూర్వం మానవులూ, మూర్ఖులూ దేవుడు దేవుడంటూ ఒక అభూతకల్పనతో ఆటమటలాడేవారే, వాడితో యిక్కడ ముఖాముఖీ కుస్తీపట్టు!—అదిగో తుదిగా తేల్చేస్తాను దీంతో! కనిపించని దేవుడు—వినిపించుకోని దేవుడు—హ! హ! హ!—హ! హ! హ!—చూస్తున్నావా నా ప్రతిభ?—హా!-హా!-హా!

దేవుడు—(జాలిగా) అబ్బాయీ—!

మా. మరాళీ—(అదిరిపడి)అబ్బాయీ?—

దేవుడు—(గంభీరంగా) పుత్రా! ప్రకృతి ఆదేశం! నిత్యవరప్రదాయి! (వెళ్లిపోతూంటాడు)

ఒక శిష్యుడు—(రొప్పుతూ) గురూజీ! గురూజీ!

మా. మరాళీ—ఏమి చేమిటి? ఏమయింది? ఆ వొచ్చిన మనిషేడీ?

శిష్యుడు—ఏసందునించో జారేశాడు! వాడి మాట కాదు, మీరు—మీరు—

మా. మరాళీ—ఏమిటి? ఏమిటి? నేను రేమిటి?

శిష్యుడు—అదే మా సమస్యను! మీరు యీ కొద్దిసేపట్లోనూ విపరీతంగా మారిపోయారు!

మా. మరాళీ—మారానూ? ఎంత మారాను? ఎక్కడ మారాను? ఏదీ, ఏదీ, పెద్ద అద్దం—భూతద్దం!

(వెళ్లి అద్దంలో చూసుకుంటూ వుంటాడు. యింకోమూలనించి దేవుడి నవ్వు పురుమల్లే ప్రయోగశాలంతా ప్రతిధ్వనిస్తుంది)

దేవుడు—అద్దం కాదు, అంతర్యం చూడాలి!

మా. మరాళీ—(ఉలిక్కిపడి) అదుగో! — అదుగో!

ఒక శిష్యుడు — ఎవరు గురూజీ! ఎవరూ లేరే యిక్కడ?

మా. మరాళీ—వాడే! వాడు! నిజంగా విచిత్ర వ్యక్తి! విచిత్రాతివిచిత్రవ్యక్తి! కనిపెట్టాల్సిన మహా చిత్రం!

శిష్యుడు—వొట్టి భ్రమ! ఎవరూ లేరే యిక్కడ?

మా. మరాళీ—అబద్ధం! అదుగో, నే చెప్పలే! మన అయోమయయంత్రంలో చుట్టేసుకూర్చున్నాడు! (అంటూ అవేపు వెడతాడు)

రెండో శిష్యుడు—(ఆదుర్దాగా) గురూ, గురూ! తప్పమీట నొక్కుతున్నారు! యంత్రం— పొగ — మంట—పేలి—

(అంటూండగానే బ్రహ్మాండమైన ప్రేలుడు ధ్వని. కొంత సద్దణగిన తర్వాతకూడా పిడుగులు పడ్డట్టు మధ్యమధ్య 'ఢఫేల్ ఢఫేల్'మంటూ వుంటుంది)

ఒకటో శిష్యుడు—గురువుగారి చేతులు — కాళ్లు! అయ్యయ్యో!

మా. మరాళీ—అద్భుతం! ఆశ్చర్యాద్భుతం! వాడు మొదటే తెలుసు వీడోమహాసమస్య అని. యిది విడగొట్టానా, సరికొత్తవి, కండ- నెయ్యి- రహస్యాలు కనిపెట్టేస్తాను! తాకితేనే తగులడిపోవాల్సిన ఆకిరణం పొదుగువా హాయిగా పడుకున్నాడు! ఇందులో మహత్తూ—(అంటూ ఆకిరణంవేపు వెడతాడు)

మూడో శిష్యుడు — (హడలుతో) సార్, సార్! ప్రమాదం! కళ్లు — (అంటూండగానే నెయ్యి ఆవిరియంత్రా లొక్కసారి విచ్చేసినట్టు — సప్తసాగరాలూ సలసల మరిగినట్టు—బీభత్సంగా బుసబుసశబ్దాలు)

మూడో శిష్యుడు — వ్యర్థం శ్రమ. యంత్రం అంతా తగులడిపోయింది! మీకళ్లు రెండూ పోగొట్టుకున్నారు!

మా. మరాళీ—అబద్ధం! నా కిదివరకంటే బాగా కనిపిస్తోంది! అదుగో, ఆవిచిత్రవ్యక్తి! కుదించుకుని ఆ గాజుగొట్టంలో కూచున్నాడు — కులుకుతున్నాడు!

నాలుగో శిష్యుడు—అయ్యబాబోయ్! ఏరా జీవ రహస్యం—సృష్టికీలకం—

(అంటూండగానే గొట్టం ముక్కలయిన చప్పుడు. గాజు ముక్కలు గుండపిండి చేస్తున్న గరగరశబ్దం)

మా. మరాళీ—ఓరి మహాసముద్రా! అందులోంచి యిందులోకి దాటావా? అంతమాత్రం చేత వదిలేస్తాననుకున్నావా? వదలను—వదలను! విడగొట్టి తీరతాను!

ఒకటో శిష్యుడు—తొడుగులు, తొడుగులు! — విషగోళం చిదిజేస్తున్నాడు!

రెండో శిష్యుడు—మంట! మంట! కొంపం టుకుంది!

మూడో శిష్యుడు—గురూజీ—గురూజీని—

నాలుగో శిష్యుడు—రండి, రండి! సాయం పట్టండి. (మంటల చిటపటలు; మధ్యమధ్య ఉరుముల్లా పేలుడుశబ్దాలూ; 'గాస్ మాస్కు'ల గలగల; శిష్యుల కేకలూ, హాహాకారాలూ. గందరగోళం అంతా క్రమంగా సద్దణిగి దూరాన్నించి మాత్రం వినిపిస్తూనే వుంటుంది. ప్రయోగశాలబయట పుష్పావనవం. 'కొక్కొరోకో' అని ఝామున్కోడి నవోదయం ప్రకటిస్తుంది. విచ్చిన గులాబీల చుట్టూ తేనెటీగలు ఝుంకరిస్తుంటాయి. మామిడి పూతలలోనుంచి మధ్యమధ్య 'కూ. ఓ, కూ. ఓ' అని కోయిల కొత్తసంగతులు ఎత్తుకుంటుంది.)

రెండో శిష్యుడు—ఎక్కడి కప్పుడే? గురూజీ కింకా తెలివైనా రాందే—

ఒకటో శిష్యుడు—(విసుగ్గా) ఆ, గురూజీ—గురూజీ! తనంతటివాణ్ణి చేస్తానని తీసుకొచ్చి, చివరికంతా యిల్లా తగలబెట్టేశాడు! యింకెందు కిక్కడ? వెళ్లి, మహారాజశ్రీ నియోగించిన ఆమారణయంత్రం కాస్తా చేసే పూర్తిచేస్తాను. పేరు, ప్రతిష్ఠ, లక్షరూపాయల బహుమానం—(వెళ్లిపోతాడు)

మా. మరాళీ—(తేరుకుంటూ) కొత్త సమస్యలు! ఎన్నో...ఎన్నో...సరికొత్త ప్రయోగాలు! రండి, రండి! బోలెడంత పనుం దవతల!

రెండో శిష్యుడు—గురూజీ, మన ప్రయోగశాల కాలిపోయింది! సాధనసామగ్రి పోయింది!

మా. మరాళీ—మిగిలిన దాంతోనే సాగిద్దాం! రండి, రండి—క్షణాలు జారిపోతున్నాయి!

రెండో శిష్యుడు—మిగిలిందేమీ లేదు గురూ- మీరూ, మేమూ తప్ప!

మా. మరాళీ—మీరూ...నేనూ! నేనూ... మీరూ! అంతకన్న ఏం కావాలి? అద్భుతమైన సాధనాలు! మహాద్భుతమైన సాధ్యాలు! అల్లా చూస్తారేం? పదండి, పదండి—కొత్తకొత్త ప్రయోగాలు...సరికొత్త ఫలితాలు!

(అంటూ ఆముక్కలే గొణుక్కుంటూ వుంటాడు)

౫. పిచ్చిపట్టణం: వాకపెడ

[గాలివాన: హోరుహోరున అంతకంతకీ హెచ్చిపోతూంటుంది]

దేవుడు—(చినిగిన గుడ్డపేలికలలోంచి పొడుచుకొస్తున్న శల్యాలు: జోతుల్లా మండుతున్న కళ్లూ—బిచ్చగాడి అవతారంలో, అక్షయపాత్రతో—) అబ్బా... అబ్బా...ఈ లోకమహిమ — కడుపు దహించుకుపోతోంది. కళ్లు చీకట్లు కమ్ముకున్నాయి. చెవులు గళ్లడిపోతున్నాయి. కాళ్లూ వేళ్లూ చలికి కొంకర్లు పోతున్నాయి. (ఆగి) అదుగో, అదేదో పెద్ద భవనంలా వుంది. చాలా దీపాలు మినుకు మినుకుమంటున్నాయి. అంత దూరం... వెళ్లాలి ఎలాగో...గాలివాన...ఉష్...అబ్బా... ...అమ్మా...

(దేవాలయం గంటలు; భక్తుల సహస్రనామాలూ, స్తోత్రాలూ; యివతలంతా జనుల సందడి)

సింహద్వారం దగ్గిర, దేవు డంటాడు: "ఆకలి...ఆకలి!"

ఒకరిద్దరు—ముష్టాడు! ముష్టాడు! అయ్యబాబోయ్! గుళ్లో దూరబడుతున్నాడు! ఆపండి...ఆపండి! (కోలాహలం)

(ధ్వజస్తంభం దగ్గిర:)

దేవుడు—ఆకలి!...ఆకలి!

ఒకరిద్దరు—అయ్యయ్యో! మాలాడు!...మాలాడు!...ధ్వజస్తంభంమీద పడుకున్నాడు!

(కోలాహలం)

(మంటపంలో:)

ఒకావిడ—అమ్మయ్యో! దొంగ! దొంగ! నా నానుపేటలు—

దేవుడు—ఆ. క. లి. ఆ..క..లి!

ఒకావిడ—దొంగ! దొంగ! పట్టుకోండి!

(గర్భగుడిలోంచి:)

పూజారి—అడియేన్ దాసన్! స్వామీ, ఆరగించు... యీపళ్లూ, పాలూ, ప్రసాదం ఆరగించు! (ఆగి, కొంచెం హెచ్చుగా) అయ్యయ్యో, స్వామి అలక చెందాడు! స్వామి ఆగ్రహించాడు! నైవేద్యం తిరస్కరించాడు!

("మంటపంలో మాలాడు, మంటపంలో మాలాడు" అని. కేకలు)

పూజారి—అపరాధం స్వామీ, అపరాధం! అడియేన్ దాసన్!...యిప్పుడే తరి మీస్తాను!... పుణ్యాహవాచనం చేస్తాను. అడియేన్ దాసన్! అడియేన్ దాసన్!

("మాలాడు, మాలాడు! గుడి మైలపడిపోయింది" "దొంగ, దొంగ, నా నానుపేట" అంటూ కేకలు...కోలాహలం.)

దేవుడు— ఆకలి... ఆ...కలి... ఆపళ్లూ... ఫలాలు! రాసులు!...పాలుగు చాలు!...ఆకలి!... ఆ...క...లి...!

పూజారి—తన్నండి!...తన్ని యీడ్చెయ్యండి దబ్బుని. స్వామి ఆగ్రహించాడు! నివేదన ఆరగించలేదు! తన్నండి, తన్నండి...!

రెండో పూజారి—తంతే మైలపడిపోతాం. ఏం గతి?

పూజారి—కర్రలు...కర్రలు.

యింకో యిద్దరుముగ్గురుపూజార్లు — కర్రలు, కర్రలు! తన్నాలంటే మైలపడిపోతాం! కాలితో తన్నకండి! కర్రలట్టుకు నెట్టెయ్యండి!...నెట్టెయ్యండి!

(కర్రల చప్పుళ్లు)

దేవుడు—ఆకలి! ఆకలి! చలి! గాలివాన!

ఒకావిడ—దొంగ, దొంగ! నా నానుపేటలు!

పూజార్లు—నెట్టెయ్యండి... నెట్టెయ్యండి... గుడికి దూరంగా...దూరంగా...

దేవుడు – ఆకలి...ఆ...క...లి...ఆ...క...లి...!

(కోలాహలం.)

# అంతం

## ౧. ఆలోకంలో— దేవపిత కొలువు

దేవపిత—దేవుడి జాడ లేమీ తెలియలేదా?

౧, ౨ దేవతలు— లేదు దేవపితా!

౧-వ దేవత— మీ ఆదేశానుసారం పడమటి దిక్కంతా గాలించి చూశాం.

దేవపిత—పల్లెలూ, పట్టణాలూ—

౨-వ దేవత — ధగధగ మండిపోతున్నాయి. పొంగి పొంగి బొబ్బలెక్కి కుళ్లిన మెదడు విషం క్రూర పశువుల్ని ప్రపంచమంతా విచ్చిపోతోంది.

౧-వ దేవత— గాలిఅంతావిషం, గగనంఅంతా విషం, సప్తసముద్రాలలో ఆ విషం, పృథివి ఎక్కడ తేగినా అదే విషపు నెత్తురు! సూర్య చంద్రులకి మసిపూసి, చుక్కలకి కూడా తొడుగులు మాటేసి, చీకటిచాటున చిత్రవధ! - కళేబరతుండాలతో కసాయి వ్యాపారం!

౨-వ దేవత—యింతకీ తప్పితే ఆదికలో యింకేమీ గోచరించలేదు, దేవపితా!

దేవపిత— అంతటా సరిగా వెదకి చూశారా? ప్రార్థనాభవనాలలో, పూజా మందిరాలలో—

౧-వ దేవత — బాజాలట్టుకునిభూతాలువాల్లాడుతున్నాయి. పాపాలమీద బరాతా లమ్ముకున్న డబ్బుతో, కల్లుతాగిన దయ్యాలు కైపెక్కి చిందులు తొక్కుతున్నాయి.

దేవపిత—అయితే అంతేనా గతి! అదిక్కు ఆవిధంగా దిక్కుమాలి పోవలసిందేనా యింక?... తూర్పుగా వెళ్లిన మన దూత లింకా తిరిగి రాలేనట్టుందే? వా రేమయినా శుభవర్తమానం—

("మాం పాహి, దేవపితా, మాం పాహి" అంటూ ౩, ౪ దేవతలు ప్రవేశం.)

దేవపిత — చూశారా? జాడలేమయినా తీశారా?

౩-వ దేవత—కత్తివిడిచి సాముచేసినట్టయింది మా పని! ఎక్కడని వెదకం? ఏమని వెదకం?

దేవపిత—అదేమిటది? దేవాలయాల్లో—

౪-వ దేవత—కటికి రాళ్లూ, గబ్బిలాలూ, పూజార్లూ తప్పితే దేవుడున్న జాడలేవీ తెలియలేదు.

దేవపిత—బృందావనంలో చూస్తే దొరుకును.

౩-వ దేవత—తులసికి ధర లేదని గంజాయి పెంచుతున్నా రక్కడ!

దేవపిత-వేదవేదాంగాలలో వెదకలేకపోయారా!

౪-వ దేవత—వేదవేదాంగా లెక్కడున్నాయో వెదకడంతోటే సరిపోయింది మా పని!

దేవపిత—పేదల కుటీరాలలో వుంటా నన్నాడు.

౩-వ దేవత—పేదలకి కుటీరాలంటూ వుంటేగా యిప్పుడు?

దేవపిత—సాధువుల హృదయాలు—

౪-వ దేవత—దిగజారి వుదరాలయాయి.

౩-వ దేవత—అదీగాక, దేవపితా, యిదివరకు అవతారాలకిమల్లే ముందుగా స్థలనిర్ణయమూ? కూడా కొంత పరివారమా? ఏముంది దేవపితా! ఆఖరికి తల చుట్టూ దివ్యతేజమయినా తీసికెళ్లకుండా దడేలున దింపేశారు! అనవాళ్లు యేమీ లేని అవతారం—ఆజ దొరకడమే కష్టమైపోయింది దేవపితా!

దేవపిత—అయితే, మీవల్ల కాదీపని. నేనే స్వయంగా బయలుదేరాలి—యిప్పుడే!

దేవతలు—అనుగ్రహం, దేవపితా. మమ్మల్ని కూడా తమవెంట—

దేవపిత—రండయితే! తక్షణమే మానవవేషాలు ధరించండి-బయలుదేరండి...త్వరగా...త్వరగా!

౨. ఈలోకంలో-పిచ్చిపట్టణం

[గాలివాన క్రమంగా తగ్గి చిటపటా చినుకులు మాత్రం పడుతుంటాయి. 'రేస్ రిజల్ట్సు', 'యుద్ధవార్తలు' అంటూ పేపరుకుర్రాళ్ల కేకలు. మధ్యమధ్య కార్ల ధ్వని వినిపిస్తూంటుంది. ముష్టాడి అవతారంలో దేవుడు]

దేవుడు—ఆకలి... ఆ...క...లి...! ఒక్క కబళం!...ఏఅమ్మదయో!...ఏఅయ్యదయో!...ఒక్క కబళం!...మాధవకబళం తల్లీ!...ఒక్కముద్ద పెట్టమ్మా! ...అయ్యో, ఆకలి...ఆకలి!

(ఒకయింటి వసారాలో చతికిలబడతాడు. తలుపు తెరచిన చప్పుడు)

పెద్దమ్మ—పాపం, ఎవడో బిచ్చగాడుగా వుంది!

దేవుడు—ఆకలి...ఆకలి!

పెద్దమ్మ—వెంకాయ్! వెంకాయ్! కాస్త అన్నం, పులుసూ యిల్లాపట్టుకురా. త్వరగా పట్టుకు రావాలి. అయ్యయ్యో, సోషొచ్చినట్టుంది పాపం!...ఆ, పట్టుకొచ్చావూ! యిల్లా తే. (వెంకాయిదగ్గర పులుసూ, అన్నం అందుకుని అతని కిస్తుంది) తిను బాయనా, తిను. కావాలంటే యింకా వేస్తాను, కడుపునిండా తిను!

దేవుడు— నాప్రాణాలు నిలిపావు తల్లీ! పదిరోజుల్నించి ఎక్కే గుమ్మం, దిగే గుమ్మం, ఎక్కడా యిన్ని మెతుకులు దొరకలేదు తల్లీ! యివేళ యీ గాలివానకూడా వచ్చింది నాప్రాణానికి. చలి ఎముకలు కొరికేస్తోంది!

పెద్దమ్మ—అయ్యో పాపం! యింత మహాపట్నంలో అన్ని మెతుకులే కరువయాయా నీకు? పాపం, బట్టలుకూడా చినిగిపోయినట్టున్నాయే? ... అయ్యో, బాయనా, అల్లా వొణుకుతున్నావు పాపం! మా అబ్బాయిది మంచి లాగూ, చొక్కా యిస్తాను, తొడుక్కో! తొడుక్కుని కాస్సేపు యిలా సావిట్లో విశ్రమించు.

దేవుడు—చాలాదూరం పోవాలి తల్లీ యింకా.

పెద్దమ్మ—వెళ్లొచ్చులే!...ఆ, యిదుగో, మా వెంకాయ్ అప్పుడే లాగూ, చొక్కా తెచ్చింది. (అని అందుకుని యిస్తూ) వేసుకో. ఆ తడిబట్టలు విప్పెయ్యి.

దేవుడు—నా తల్లి, నా తల్లి!...ఇన్నిచోట్ల మూశాను...ఎక్కడికెళ్లినా తిట్లూ, తిరస్కారం! పట్టెడు మెతుకులే కరువైపోయాయి. పెట్టేవాళ్లేగాని, యీ గాలివానలో తలదాచుకోడానికెక్కడా స్థలం దొరకలేదు. సల్లోకూడా కూచోకుండా తోసేశారు.

పెద్దమ్మ—అయ్యో, పాపం! అక్కడి కెందు కెళ్లావు బాబూ? అది పూజార్లబజారు—టికెట్టు లేందే లోపలి కెళ్లనివ్వరు...పడుకో నాయనా, కాస్సేపు పడుకో పాపం!

దేవుడు—వెళ్లాలి, తల్లీ, వెళ్లాలి. నీధర్మమా అంటూ కడుపుమంట కొంత చల్లార్చావు. కట్టుకోడానికి లాగూ, చొక్కా యిచ్చావు వొళ్లు కాస్త వెచ్చబడింది. ఫరవాలేదు, వెడతా నింక.

పెద్దమ్మ—అబ్బాయి రాలే దింకా. వస్తే ఏమన్నా డబ్బులుకూడా యిప్పిస్తాను. ఉండు పాపం, మళ్లీ ఏమియిబ్బంది పడతావో!

దేవుడు—అవసరం లేదమ్మా! నీలాంటి తల్లి మళ్లీ ఎప్పుడో పట్టెడు మెతుకు పెడుతుందిలే...ఏంపని తల్లీ, అబ్బాయికి?

పెద్దమ్మ—ఒకపనేమిటి? అన్నీ పనులూ వాడివే! యీవూరి కంతా వాడు పెద్దకే!

దేవుడు—చూడాలి తల్లీ, చూడా లోసారి!

పెద్దమ్మ—మళ్లీ ఎన్నిక లొస్తున్నాయి కాదూ, యిల్లట్టుకుండా కాలేసుకు తిరుగుతున్నాడు రాత్రింబగళ్లు. పెద్దపెద్దవాళ్ల యిళ్ల చుట్టూ తిరుగుతుంటాడు. ఏ అర్ధరాత్రికో వస్తాడు—పడుకో కాస్సేపు.

దేవుడు—(ఆశ్చర్యంగా) దయ్యం అంటారు-?

పెద్దమ్మ—అవును నాయనా, నీకెల్లా తెలిసింది? ఈరోజే యిచ్చారా బిరుదు.

దేవుడు—వెళ్లాలి తల్లీ, వెళ్లాలి! ఏత్రోవలోనో కలుసుకుంటాను. వెడతాను తల్లీ, వెడతాను... చాలాదూరం...చాలా దూరం...

### 3. పిచ్చిపట్టణంమధ్య—మహాసభ

ఒకరు—ఏమండీ పంతులుగారూ, యింకా రాస్తూనే వున్నారే వుపన్యాసం? పెద్ద సంఘసంస్కర్తల మంటారు, వక్తల మంటారు—యింతసేపు వుపన్యాసం రాసుకోవాలీ?

పంతులు—అయిపోయింది, అయిపోయింది.. "అనాథ శరణాలయం వొకటి కట్టడానికి—"ఏమండీ నాయుడుగారూ, ఈసారి శరణాలయ నిర్మాణానికి ఎంత గ్రాంటు యిస్తా మంటారు?

నాయుడు—క్రిందటిసారి ఎంతిచ్చాం? రెండువేలా? సరే, మళ్లీ యింకో రెండువే లేసుకోండి.. ప్రతిసారీ అనాథశరణాలయ మేనంటే గోలగా వుంటుంది, యీసారి మరోపేరేదైనా—.

పంతులు—సరే, దానికేం లెండి! పశుసంరక్షణాలయ మందాం..."పశుసంరక్షణాలయానికి రెండు వేలరూపాయలు భూరివిరాళం యిస్తా మనిన్నీ—"

అఖండకవి—అయ్యయ్యో, కొంప మునిగింది!

నాయుడు—ఏమిటి కవిగారూ, అంత కంగారుపడుతున్నారు?

అ. కవి—ఆచొక్కా చిలక్కొయ్య నుండి పోయింది. తొందరలో ఈచొక్కా వేసుకొచ్చేశాను.

నాయుడు—ఏచొక్కా అయితేం యిప్పుడు? అన్నీ వొకటే, కూచోండి!

అ. కవి—యిదేం రాజకీయాలా బాబూ, అల్లా సరిపోడానికి? పద్యాలు...నవరత్నమాలిక... ఆ చొక్కాలో వుండిపోయాయి. యిప్పుడేం చదవను? జిల్లామొత్తం అన్ని స్కూళ్లలో నాపుస్తకా లెట్టిస్తా నన్నారు. కోపగించి మానేస్తే యేంగతి?

నాయుడు—భారతభాగోతాల్లోవి ఏవయినా పద్యాలు చదువు.

అ. కవి—భారత భాగోతాలు చదువుకోలేదు.

నాయుడు—శ్రీ సహస్రనామాలు, దసరా పద్యాలూ.

అ. కవి—రావు.

నాయుడు— అయితే మళ్లీ రాయి నాలుగు పద్యాలు.

అ. కవి—ఆ పేరుకి యతిప్రాసలు సులభంగా కుదరవు. నవరత్నమాలిక...తొమ్మిది పద్యాలుండాలి. ఏం గతి ?

నాయుడు—ఉష్... గోలచెయ్యకు! అధ్యక్షులు వచ్చేస్తున్నారు.

(అంతా నిశ్శబ్దం. లాగూ చొక్కా వేషంతో దేవుడు ప్రవేశం)

దేవుడు—అబ్బా, ఎన్నిసేలమం దొచ్చారో...

నాయుడు-అల్లా కుర్చీమీదకి దయచెయ్యండి ...మన పార్టీనాయకులంతా వచ్చారు.

అ. కవి—పద్యాలు రాశానండి. మర్చిపోయాను లేవడం! సెలవయితే, వచనంలోనే అంతకంటె బాగా మాట్లాడతాను.

పంతులు— తమ రొక్కసారి చిత్తగించాలి వుపన్యాసం... మార్పులు చెయ్యమంటే చేస్తాను. మొత్తంమీద కొట్టేసి తిరగ రాయమన్నా రాస్తాను ...పప పంరతుణాలయానికి మాత్రం—

రిపోర్టరు—నేను 'పిచ్చిపురాన్' పత్రిక రిపోర్టరునండి. తమ వుపన్యాసం...ముందుగా ఓకాపీ–

ఒకరు—ఫోటోగ్రాఫర్ రాలేదేం యింకా ?

ఫోటోగ్రాఫర్—ఇక్కడున్నానండి!... ఇంకొంచెం నవ్వుమొహం పెట్టండి...ఒక్కనిముషం!... వన్...టూ...త్రీ... థాంక్స్... సాయంత్రం పత్రికలో వచ్చేస్తుంది !

ఒకరు — పూలమాలలట్టుకొచ్చారా?... ఇలా తెండి...అవికూడా!... హారతికర్పూరం దండలు.

(సభలో చప్పట్లు.)

నాయుడు — మొత్తం ముప్పయితొమ్మిది సంఘాలవాళ్లూ, సమాజాలవాళ్లూ సన్మానపత్రాలర్పిస్తున్నారు...వేళయిపోతోంది. సభ ప్రారంభించమంటారా?... (కొంచెం ఆగి గొంతు సర్దుకుంటూ)

"అధ్యక్షా, పిచ్చిపట్టణ వాస్తవ్యులైన సోదర సోదరీమణులారా! యీనాడు సుదినం...శుభదినం... మనం అంతా— యీ వేలకొద్ది జనమంతా—ఏకగ్రీవంగా యిక్కడ చేరి మన పురపెద్దలైన మహారాజశ్రీ గారి యందు మన కున్న అభిమానం, ప్రేమ, గౌరవం ప్రకటించుకోగలగడం, నిజంగా మన అదృష్టం. . .

(సభలో "వినుడు, వినుడు" అను కేకలు)

యిదివరలో పురపెద్దగా రెన్నో కొత్తవిషయాలు ప్రవేశపెట్టారు. ఇంకా కొత్తవిషయంవొకటి ప్రవేశపెట్టడానికి బద్ధకంకణు లైవున్నారు. పురపెద్దగా రెన్ని జాగ్రత్తలు తీసుకున్నా యింకా యీ పిచ్చిపట్టణంలో మతివున్నవాళ్లు అక్కడక్కడ దాగివున్నారు. . .

(సభలో "చంపెయ్యండి, కాలిపించెయ్యండి", "షేమ్...షేమ్..." అని కేకలు )

వుండడమే కాదు— నానాటికీ పెరిగిపోతున్నారు. ఈ మతివున్నవాళ్లో మారణానికి పురపెద్దగారు కొత్తగా ఒక యంత్రం తెప్పించి, పెద్ద కసాయి దుకాణం స్థాపించబోతున్నారు. మీ అందరి మేలు కోసం, మీ బాగుకోసం, ప్రపంచకల్యాణం కోసం ప్రారంభిస్తున్న యీనూతన సంస్థ మీఅందరి అనుమతీ, ఆదరణా పొందగలదనే నా విశ్వాసం—

(సభలో "ఔను, ఔను" అను కేకలు)

అయితే పురపెద్దగారు న్యాయవంతులూ, ధర్మస్వరూపులూ అవడంవల్ల, అల్లా యీ దుకాణానికి వప్పజెప్పకున్న ప్రతి మతిగలవానికీ కొక్కంటికీ యింతని ధరకట్టి వాళ్ల కుటుంబాలకివ్వాలని నిశ్చయించారు. కావున, ఓ పిచ్చిపట్టణవాసులైన మహాజనులారా—

(పెద్దగేటుదగ్గిర 'ఆగండి, ఆగండి' అని కేకలు. సభ అంతా కలకలం. జనాన్ని తోసుకుంటూ హడావుడిగా దయ్యం ప్రవేశం)

దయ్యం—నాయుడూ, నాయుడూ!... ఏమిటల్లా తెల్లబోయి చూస్తావు! నేనూ మహారాజశ్రీని... దయ్యంబిరుదాంకితుణ్ణి... గుర్తు తెలియటం లేదూ ? యీ దొంగముండాకొడుకు కానడు! ఈ గలభా

అంతా ఏమిటి? ఒక్క నిమిషం ఆలస్య మైతే, అంతలో యింత హంగామా జరగవా?

నాయుడు—క్షమించాలి! రోజూ మారుస్తుంటే నాకే ఆనవాలు భేదం తెలియలేదు! ఆ చొక్కా, ఆ లాగూ అంతా అదేపోలిక. అచ్చుకి అచ్చు. మీరే ననుకున్నాం!

దయ్యం—ఏమిటీ, ఏమిటీ, నాచొక్కా, నాలాగూ! దొరికావు. దొంగ దొరికేడు. రోజు పోటీ పోతుంటే, ఏమయిపోతున్నాయా అనుకున్నాను!... నాయుడూ, వీణ్ణి బంధించు! కొట్లో పెట్టు! ఆరి, దొంగముండావాడా! నాచొక్కా, లాగూ తస్కరించి పైపెచ్చు నాకు బదులు నాటకం ఆడదా మనుకున్నావా?

దేవుడు—అయ్యా, నేను దొంగనీ కాను, దొరనీ కాను; సామాన్యుణ్ణే! ఆరిల్లి యింత అన్నం పెట్టి, తొడుక్కో మని చొక్కా, లాగూ యిచ్చింది.

దయ్యం—ఆ! ఏమిటీ, మా అమ్మ యిచ్చిందా? దానికి మతి పోతోంది! నాయుడూ, మన కొత్త దుకాణానికి మొదటి పేరు రాసుకో, మా అమ్మ పేరు...

దేవుడు—అయ్యా, ఆమనిషి విలువ తెలియక మీరల్లా అంటున్నారు.

నాయుడు—నీకు తెలుసా మనుష్యుల విలువ?

దేవుడు—నాకు తెలిసిందే అది. అందుకనే యిలా వూరొచ్చాను.

నాయుడు—భలే, భలే! అయితే, మా కొత్తదుకాణానికి వచ్చే సరుకు విలవ కడుతూందు గాని. ఒప్పుకోవంటే వూరుకోం! ... ఏమంటారు మహారాజశ్రీ!

దయ్యం—సరే, అల్లా రాజీ కొస్తే యిబ్బంది వుండక్కర్లేదు.

నాయుడు—ఆహాహా! శాంతమూర్తులు! ధర్మావతారులు! "జై, మహారాజశ్రీగారికి జై! దయ్యం బిరుదాంకితులకి జై!" అంటూ సభలో కేకలు).

౮. కసాయిదుకాణం

[మారణయంత్రం జోరుగా హోరెత్తిపోతూంటుంది. తుత్తునియలుగా మానవకళేబరాలు తెగుతూంటాయి. చేతులు, కాళ్లు, పీకలు, పేగులు ఛిన్నాభిన్నంగా ఎగిరిపోతుంటాయి. నేలఅంతటా నెత్తురు వరదలై ప్రవహిస్తూంటుంది. స్త్రీ, బాల, వృద్ధ భేదాలు లేకుండా చస్తున్న జనం ఆక్రందనాలు, హాహాకారాలు బీభత్సంగా మిన్ను ముట్టుతుంటాయి]

నాయుడు — చూడబ్బీ, ఏమిటన్నావు నీ పేరు? .. ఓహో, ఊరూ పేరూ కూడా లేనివాడ నన్నావుగా! భలే ఎత్తులే నిజంగా. సమయాన్ని బట్టీ, సందర్భాన్ని బట్టీ ఏదో వూరూ, ఏదో పేరూ తగిలించుకుని చలామణీ కావచ్చు. నేనావేళే పసి కట్టాను. నీది బ్రహ్మాండమైన బుర్ర, మా రాజకీయాల్లో బాగా రాణిస్తావని ... కొత్తసుం పొచ్చింది. త్వరగా ధరకట్టి పంపు. చరచరా సరుకందక లోపల యంత్రం పూరికే హోరెడుతోంది!

దేవుడు—పసిపిల్లలు ... స్త్రీలు ...

నాయుడు—సరే అయితే, మూకవుమ్మడిని, ఏకోరకంగా కొట్టెయ్యి ... వీళ్లెవ రింకా? మంద తప్పిన మేకల్లాగ మిడిగుడ్లెట్టుకు చూస్తున్నారు?

దేవుడు—మహాతత్వజ్ఞుడు, కవి, స్వతంత్ర వాది ...

నాయుడు—మెదడున్న రకం మొత్తంమీద! త్వరగా ధరకట్టు.

దేవుడు—వారికి ధర లేదు!

నాయుడు—మరీ మంచిదయితే! కానీ యివ్వక్కర్లే దన్నమాట! .. తిన్నగా యంత్రానికి పట్టించు ... అదుగో, మహారాజశ్రీ దయ్యంబిరుదాంకితులు కూడా సమయానికే వస్తున్నారు! కూడా మన కొత్త సైంటిస్టు. ఆయనే కనిపెట్టాడీయంత్రం ... ఇల్లాంటి వింకా ఎన్నో యంత్రాలు!

(సపరివారంగా దయ్యం ప్రవేశం)

దయ్యం—యంత్రం సరిగా పనిచేస్తోందా? నిముషానికి వెయ్యి కళేబరాలా తెగుతున్నాయా?

నాయుడు—చిత్తం మహారాజశ్రీ!

సైంటిస్టు—అంతకంటె తోరైన యంత్రం కనిపెట్టానం దీమస్త్య! నిమిషానికి పదికోట్లు తెసతాయి దానిమీద.

నాయకుడు—తగినంత సరుకు పడ్డయికాక అప్పుడప్పుడు ఈయంత్రమే వూరుకోవలసివస్తోందే—

సైంటిస్టు—ఆ భయం అక్కర్లే దికమీద. కొత్తపద్ధతిని గాజుగొట్టాల్లో సరుకు వుత్పత్తిచేస్తున్నాను.

దయ్యం—అయితే యింకేం! అద్భుతంగా వుంటుంది. వెళ్లి వెంటనే ఆ పెద్ద యంత్రమే అమర్చెయ్యండి. వెళ్లు.

(జనసమూహం. కోలాహలం అంతకంతకీ దగ్గరవుతుంది.)

నాయకుడు—మళ్లా యింకో గుంపు. కొత్త సరుకు! బలే జోరుగా వుంది దీవేళ! ఈవిధిగ ఒక్క-పదికోట్లాలు యిల్లాగే సాగితే మిగులున్న పురుగుకూడా మిగలకుండా పోతుంది. మాకు అర్జీ, ముందుగా ఈముసలాడికి ధరకట్టు: దాన్నిబట్టి తతిమ్మావాళ్లని కూడా తోసెయ్యొచ్చు.

(జనసమూహం, దేవపితా, పరివారం దేవుడి ముందుకి తోసుకొస్తారు)

దేవుడు—కడతాను. ఇప్పుడే పిచ్చలైన అసలు ధర కట్టి చూపిస్తాను. ఆముసలాడి విలువ—

దేవపిత—ఆ! ఆ! ఏమిటీఘోరం! దేవుడా, నువ్వుండేనా యిక్కడ?

౧-వ దేవత—మానవమారణహోమం...

౨-వ దేవత.—కుప్పతిప్పలుగా కళేబరాలు...

౩-వ దేవత—పుర్రెలు, బొమికెలగుట్టలు...

౪-వ దేవత—ఆక్రందనాలు, హాహాకారాలు.

దేవపిత—నేల అంతటా నెత్తుటి గడ్డలు!

దేవుడు—అవును తండ్రీ, అంతకి అంతా కావలసిందే! తప్పదు!

దేవపిత—ఏమిటి దేవుడా, ఏమంటున్నావురా! ఒకప్పుడు కళ్లు తెరిచి చూస్తున్నాను నిన్ను. ఇప్పుడు కళ్లు మూసుకోవలసివస్తోంది. మూసుకుని మననం చేసుకో ఒకసారి... అసలు అవతారకారణం...

(దూరాన్నుంచి పాట)

"పురుషుడు దాత దేవుండై
పాలతి జే శోక తతే
లోకాలు మాలో వి
లోలమైపోయేను..."

అదుగో, నిన్ను పిలుస్తున్నట్టు దేవికూడా ఈవేళకే వస్తోంది.

దేవుడు—ఆమె గానం చేస్తున్న విలయముహూర్తం దాపరించింది. అందుకే వస్తోంది దేవి.

సైంటిస్టు—(గాభరాగా ప్రవేశించి) మహారాజశ్రీ! మహారాజశ్రీ! పెద్దయంత్రం అమర్చడం అయిపోయింది! కాని, అధీనం తప్పిన వేగంతో దానంతటది తిరిగిపోతోంది!

దేవుడు-నడవాలి! యింకా జోరుగా నడవాలి. (యంత్రధ్వని హెచ్చిన హోరు) ఇంకా జోరుగా...యింకా...యింకా...

దేవపిత— దేవుడా, దేవుడా, మకుటాయమానమైన మానవసృష్టి—

దేవుడు—దూర్చడానికి పిల్లేవంతగా వ్రిరితల లేచిపోయింది.

దేవపిత—అయితే, మార్చడం కానప్పుడు...?

దేవుడు—నాశమార్చడమే గత్యంతరం. అదుగో, యంత్రం వేగం హెచ్చిపోతోంది... అదుగో!... అదుగో!... లయతప్పిన మానవరాశి లయంలో పడుతోంది. పంచభూతాలూ విజృంభిస్తున్నాయి. ప్రళయం కమ్ముకొంటోంది.

(యంత్రంహోరు అంతకంతకు హెచ్చిపోయి, పెద్దగా పేలిపోతుంది. క్రమంగా పృథివీబంభ్రమణం, జలఘోష, అగ్ని పెటపెట, గాలిహోరు, ఆకాశగర్జనం సముద్రకెరటాలలాగ ఒకదానిలో ఒకటి లీనమై చివరికి ఓంకారంగా రూపొంది నిలుస్తాయి)



పర్వతారోహణము

= చిత్రకారుడు : అబ్దుల్ రహీమ్ సాహెబ్ =

# వరుణుని యాగడము



= శ్రీ రాళ్ళపల్లి గోపాలకృష్ణమాచార్యులు =

గత (జ్యేష్ఠమాసపు) భారతిసంచికలో వర్ణించిన ఉత్తరహిందూస్థానకన్యావివాహపు సందర్భమున వరుని జాతకము నాకు లభించినది కాదనియు, అది లభించెనేని ఆ వధూవరుల వివాహము ఇంద్రావరుణుల దుశ్చేష్టాఫలమను నాకర్షణముచే సంఘటింపఁబడినదిగా నిరూపించుట సులభమనియు మనవిచేసుకొనియుంటిని. అప్పటికి చాలకాలముక్రిందనుండియే నానావిధములుగ ప్రయత్నించుచుండినను, దూరదేశమగుటంజేసి నా ప్రయత్నములు సఫలములు కాకపోవుటచే విసికి, అది లేకయే ఆవ్యాసమును ముగించితిని. విశేషమేమియు లేని సామాన్యజాతకముల నెన్నియైన సంపాదింపవచ్చునుకాని, జీవితమున కొంత వైచిత్ర్యమో, వైలక్షణ్యమో కలవారి జాతకములను సంపాదించుట మన దేశమున చాల కష్టసాధ్యమయిన పని. అట్టి జాతకములను పరిశీలింపఁజేయుట శాస్త్రాభ్యుదయమునకు అత్యవసరమనియు, తన్మూలమున లోకకల్యాణమునకు సహాయకారి యనియు తెలఁచు నుదారహృదయము కల స్త్రీపురుషులు మన దేశమున నరుదనట యనర్థకములోనిది, "అయ్యా, తమ భార్య మతాంతరము చేరి మారుమనువు కట్టుకొన్నదఁట. ఇట్టి పరిస్థితి ఏల వచ్చెనో పరీక్షింపవలయు నని నా కాశ కలదు. దయచేసి తమ జాతకముల నిప్పించెదరా" అని భర్తనుకాని, "అమ్మాయీ, భార్యాభర్తలకు మీకు సరిపడదఁట. మీ దాంపత్యములో నేమి లోపమున్నదో చూచు కుతూహలమున్నది. మీ జాతకముల నిచ్చెదవా" అని భార్యనుకాని యాచించినచో, ఇప్పటి మన సాంఘికపరిస్థితులలో కలుగు ఫలమిట్టిదని చదువరులు సులభముగ నూహింపఁగలరు. అంతదనుక యేల! ఆకస్మికముగా నగ్నిప్రమాదము పాలయిన యొక సువాసినికథ గత వైశాఖమాసపు భారతిసంచికలో వ్రాసినది పాఠకమహాశయులు మరచియుండరు. ఆకన్యకకు వివాహమయిన ముహూర్తమందే పెండ్లిజరిగిన మరియొక బంగారువంటి వధువు సయితము మించుమించుగ ఆకాలప్రాంతమందే, అట్టి పరిస్థితులలోనే అగ్నిప్రమాదముపాలయ్యెనను శోచనీయమగు వార్త వింటిని. ఆ వధూవరుల జాతకములను సంపాదించి, వివాహముహూర్తపు కుండలితో పోల్చి, నాయూహలను పాఠకలోకమున కర్పింపవలెనను కుతూహలముతో నాచేసిన ప్రయత్నము లొక్కటియైనను నేటిదాఁక ఫలింపలేదు. ఫలించు ననునాశ సయితము కానరాకున్నది. ఇది నా గ్రహచారఫలమనుకొందును.

మన దేశమున నీ శాస్త్రాభ్యున్నతికిఁ గల ప్రతిబంధకములలో పై కష్ట మొకటి. పరిశోధనమునకు వలయు సాహాయ్యసంపత్తివిషయమయిన ఘోరదారిద్ర్యముట్లుండ, సామగ్రిని సంపాదించుటసయితము సులభము కాదు. పాశ్చాత్యదేశములలో నిట్టి లోపము సామాన్యముగ కానరాదఁట! గర్భాధానకాలముతో జన్మకాలమునకుఁ గల సంబంధమును పరిశీలింపవలయునని కోరిక లండనుపట్టణమున బెయిలీ అను శాస్త్రవేత్తకు జనించినది. యుక్తవయస్సులో నుండి, యారోగ్యమయిన వర్తనము కలిగి, విశ్వాసార్హమగు శీలస్వభావములు గల తరుణీమణుల జాతకముల నతఁడు నూర్లకొలఁది సంపాదించినాఁడు. తాను సలుపుచున్న శాస్త్రపరిశోధనముల విషయమును విశదీకరించి, ప్రతిమాసరజోదర్శనము, పురుషసంయోగము, శిశుజననము - వీని కాలముల నెప్పటికప్పుడే నికరముగా దినచర్య వ్రాసియుంచి తన కీయవలసినదిగా నా శాస్త్రజ్ఞుఁడు కోరఁగా, వందలకొలఁది యువతులు సంతోషముతో నంగీకరించి యట్లు వ్రాసి అతని కిచ్చిరఁట. అనేకసంవత్సరము లిట్లు సామగ్రిని సేకరించి, పరిశీలించి, కార్యకారణములను చర్చించి, ఆమహనీయుఁడు ఆధానకాలమునకు జన్మకాలముతోఁ గల సంబంధమును తెలుపునట్టి సూత్రములను నిర్ణయించి "Pre-

"Natal Epoch" అను నొక యుద్గ్రంథమును వ్రాయఁ గలిగెను. శాస్త్రపరిశోధనవిషయమున జనసామాన్యమున కిట్టి యాదర మండుటఁబట్టియే, ఆ దేశములలో శాస్త్రాభివృద్ధి సర్వతోముఖముగా నేఁటికాలమున జరుగుచుండుట. మరి మన దేశమున—?

పోనిండు. ఎట్లో ప్రయాసపడి నా మిత్రుల సాహాయ్యమున ప్రశంసలో నున్న తరుణి భర్త జాతకమును మూఁడు దినముల క్రిందనే సంపాదింపఁ గల్గితిని. స్పష్ట గ్రహభావములను పోల్చుటలో చదువరుల సౌకర్యమునకై భార్యాభర్తల సాయన జాతక కుండలుల నొకటికింద నొకటిగ నీ క్రింద నుదాహరించితిని:—

| | | | |
|---|---|---|---|
| శ ౨౬-౩౬<br>గు౧-౩౯ | | కు ౧౪-౮ | |
| హ ౨౦-౨౯<br>ర౮-౫౫<br>బు౨-౫౪ | వధువు జాతకము<br>(సాయనము)<br>అయనాంశలు<br>౨౨ భాగలు<br>౮౯ కలలు | | రా ౫-౮౧ |
| కే౫-౮౧ | | | X౧౩-౦<br>ఇ౨౬-౧౦ |
| శ౫-౩౩ | చ ౧-౫౦<br>I ౧౧-౩౦<br>లగ్నము | | |

| | | | |
|---|---|---|---|
| | | రా ౮-౮౬<br>కు ౧౫-౫౨<br>శ ౧౯-౮౩ | I ౫-౨<br>లగ్నము |
| X ౨౮-౩౦<br>చ౧౨-౩౬ | వరుని జాతకము<br>—<br>(సాయనము)<br>అయనాంశలు<br>౨౨ భాగలు<br>౩౫ కలలు | | ఇ ౨౨-౧౩ |
| శ ౨౬-౩౪ | | | ర౧౬-౫ |
| | కే ౮-౮౬<br>గు ౬-౮౮ | | బు౧౩-౧౨<br>హ ౨౫-౨౩ |

[ ఈ కుండలులలో చూపఁబడిన అయనాంశలను త్రోసివేసినచో నిరయన స్పష్ట గ్రహభావ స్థితులు సాధించుకొనవచ్చును.]

వరుఁడు నిండుపున్నమనాఁడు జనించినవాఁడు. పరస్పర సమసప్తకమున రవిచంద్రులు చతుర్థ దశమ కేంద్రముల నాశ్రయించినారు. రవికి కేంద్రమున చంద్రుఁ డున్నచో నధమయోగ మని మనవా రనిరి.

" అధమసమవరిష్ఠా న్యర్క కేంద్రాదిసంస్థే
శశిని వినయ విత్తజ్ఞాన ధీ నైపుణాని."
(వరాహమిహిరుఁడు)

ధనాధిపతి యగు చంద్రుఁడు దశమకేంద్రమున నుండుట జాతకుఁడు ధనవంతుఁడు, అర్జనపరుఁడు, ఖ్యాతివంతుఁ డని తెలుపును. చతుర్థాధిపతి రవి స్వక్షేత్రమం దున్నాఁడు కాన గృహ క్షేత్రాది వసతికి లోప ముండదు. లగ్నాధిపతి బుధుఁడు స్వక్షేత్రమున ప్రబలుఁడుగ నుండుటచే విద్యాబుద్ధుల కే కొదువయు నుండదు. కాన, ఈ గుణముల కధమయోగము పట్టిన దనరాదు. శనికుజుల సంయోగము ద్వాదశ భావమునఁ గలదు. చలచల మర్లు నూనెలో చన్నీరు పోయుట వంటి దీ యోగము. దీనిచే స్వభావములో నొకవిధమగు పెడుసుదనము, కాఠిన్యము, క్రౌర్యము వచ్చునని పాశ్చాత్యు లనిరి. శత్రుత్వము వచ్చినచోట చేయు పనులలో తమకుఁగాని, పరులకుఁగాని కాయక్లేశము కలుగునని ఈయోగము గలవారికి స్ఫురించదఁట! యుద్ధరంగము నలంకరింపవలసిన సైనికున కిది కొంతయు తగిన దనవచ్చును. ఈ శని కుజ సంయోగమునకు సారావళి చెప్పిన ఫల మిది:

" ధాత్వింద్రజాలకుశలః
ప్రపంచక స్తేయకర్మకుశలశ్చ,
కుజసౌరయోర్విధర్మా
శ్శస్త్రవిషఘ్నః కలిరుచిస్సాన్యత్."

ఈ కుజశను లిరువురికిని పరస్పరము సమసప్తకమున నున్న రవిచంద్రులపై సుప్త శత్రుదృష్టి గలదు. కాన, పై అధమయోగపు ఫలము కుజ శని సంయోగ ఫలము నాశ్రయించియుండును. రవిచంద్రుల పరస్పర కేంద్రవర్తిత్వముచే శక్తి సామర్థ్యాదులకు లోపముండ

పనిలేదు కాని, ఇతర గ్రహ శుభవీక్షణ సాహాయ్యము లేనిచో ఆ గుణములను పురోభివృద్ధికై సద్వినియోగ పరచుకొను నైపుణ్య ముండదు. మనస్సంకల్పములకు (చంద్రసూర్యులకు) పరస్పరము పొత్తు కుదరమిచే నిట్టి ఫలము సిద్ధించునఁట! ప్రత్యేకము లయిన అభిరుచులు, ఆశయములు, ఆదర్శములు కలిగి, సర్వవిధముల భిన్నస్వభావము గల స్త్రీతో — అగ్నిసాక్షికముగనో, ఆకాశ సాక్షికముగనో — వివాహబంధము సిద్ధించుటవలన జీవితము క్లేశకరముగ పరిణమించు నని ఈ యోగపు ఫలమును పాశ్చాత్య జ్యోతిష శాస్త్రవేత్తలు తర్కించిరి. అది యట్లుండె.

సప్తమభావము నింకను విచారింతము. కళత్రస్థానాధిపతి (గురువు) వృశ్చికరాశిలో శత్రుభావమున కేతుసంయోగము నొందినాఁడు. దీనికి మంచి ఫలము చెప్పుట కష్టము.

"దారాధీశే షష్ఠగే మృత్యుగే వా
రుగ్ణో నిత్యం క్రోధయుక్తస్స్మరార్తః,
సౌఖ్యం స్వప్నే ప్యస్య నస్యాత్కథంచి
ద్వారస్త్రీభి ర్వ్యాధితస్య క్షయస్స్యాత్."
అని 'సంకేతనిధి.'

కళత్రకారకుఁడగు శుక్రుఁడు పంచమభావములో నున్నాఁడు. వ్యయాధిపతి యగుటచే నీ శుక్రునిచే పంచమభావమునకు కీడే.

"వ్యయనాథే సుతభేవా,
లాభేనాపత్యసౌఖ్యవిధురస్స్యాత్,
దత్తక్రీతసుతాద్యై
ర్మణిముక్తాద్యైశ్చ నిర్వాహః" (సంకేతనిధి)

సంతానఫలము మాత్రమే కాక తత్కారణ మగు విషయసుఖమునుసయితము పంచమభావము తెలుపునని పాశ్చాత్యు లనిరి. కళత్రస్థానమునకు లాభస్థాన మగుటచే, కళత్రమునుండి కలుగులాభమును పంచమభావము చూపఁజాలినందున నీయుక్తి సమంజసముగ చూపట్టును. ఇట్టి పంచమభావఫలమున కుత్తేజన మిచ్చు శుక్రుఁడు కన్యారాశిలో నుండుటచే నీచుఁడైనాఁడు. నీచశుక్రుని ఫలము 'సారావళి' యిట్లు వర్ణించినది:

"స్త్రీసంభాషణమధురః
ప్రణతజనగణసార్థకృతయత్నః
నారీషు దుష్టరతిషు
ప్రణయీ దీనో నసౌఖ్యభోగరతః,
కన్యాయాం భృగుతనయే
తీర్థసభామండితో జాతః."

శుక్రునకు దాపరించిన వ్యయాధిపత్యము పంచమభావస్థితి, నీచరాశిప్రాప్తి – వీని ధర్మములను సమన్వయము చేసినచో స్త్రీలతోటి వ్యవహారమున నైపుణ్యము కానవచ్చినను, సత్ఫలము చేకూరుట కష్టమని తేలఁగలదు.

విశేష మేమన, ధర్మస్థానమున నున్నవాఁడు వరుణగ్రహము. వీనిని చూచునది జిత్తులమారి ఇంద్రుఁడు. అన్ని విషయములయందును స్వయంనిర్ణయసూత్రము వరుణునిది. ఇతరులు నిర్ణయించిన ధర్మసూత్రములు వీనికి గిట్టవు. ఇట్టి వరుణగ్రహము పరిపూర్ణత్రికోణదృష్టితో శుక్రుని చూచుచున్నది. శుక్రవరుణసంబంధము అవివాహితలగు తరుణుల నతిసులభముగా నాకర్షించు శక్తినిచ్చునఁట! వరుణుని యుపజ్ఞ యంతయు శుక్రుని నాకర్షించుటలో వ్యక్తమగును. ఇది యొక దుర్గుణ మని కాని, లోప మని కాని చెప్పుట నా ఆశయము కాదు. ప్రేమమయ దాంపత్యజీవితమును పోషించుటకు కలసిన యితరధర్మము లుండునెడల, ఈగుణము నేటి సాంఘికనైతికస్థితులలో చాలయోగ్యముగ పరిగణింపఁదగిన దనుటకే ఆక్షేపము నుండదు.

కాని, చంద్రరవుల సమసప్తక స్థితితో చేయి కలుపుకొను కుజశనిసంయోగ మున్న జాతకమున, ఇంద్రుని మోహావాగురలకు లోనయిన నీచశుక్రునిపై నుపజ్ఞాశాలియగు వరుణునికిఁ గల ప్రబలాకర్షణపు ఫలపరిణామమును మన మిచట గమనింపవలసియున్నది. యుద్ధరంగములో పడకటింటినో, పడకటింటిలో యుద్ధరంగమునో సమకూర్చుటకు తగినట్లున్న దీ యోగము!

మరియొక్క మాట. యుద్ధరంగమునఁగాని, దాంపత్యరంగమునఁగాని జయాపజయములను గూర్చి విమర్శింపఁబూనినచో ఒకపక్షమువారి యోగ్యతాయోగ్యతలు, బలాబలములు, నీతిదుర్నీతులు మాత్రమే

గమనించుట చాలదు. కాన, ప్రశంసలో నున్న పురుషుని జాతకముతో స్త్రీజాతకమును పోల్చిచూచినఁగాని వారి వివాహానంతర ఫలపరిణామముల నూహింపలేము. బ్రతికినన్నాళ్లు ప్రథమభార్యను పడరాని హింసలు పెట్టి సాగనంపి, చిన్నభార్య చేతి పారకతో చామరము వీచినా నిజాసని మెచ్చుకొను మహనీయులను మన మెందరి నెఱుఁగము? ఇట్టి దృష్టాంతములలో మొదటి భార్య పోయినంతనే భర్త తన యఖండకల్యాణగుణములను తటాలున మార్చుకొనెనని యర్థము కాదు. సుగుణములో, దుర్గుణములో పుట్టిన నాఁటివి పుడకలతోఁగాని పోవందురుగదా? ఆ గుణములతో సరుకుకొనలేక ప్రథమజాయ బాధపడిన దనియు, అతుకు సంపాదించుకొని రెండవ భార్య రాజ్యమేలిన దనియు మనము గ్రహింపవలసియుండును.

ఇఁక, కన్యజాతకమును వరజాతకముతో పోల్చి చూతము. పొంతనములలో-స్వాతీశ్రవణములకు-౩౬టికి ౨౨½ గుణములు వచ్చుటచే నక్షత్రానుకూల్య సంపత్తి బాగుగనే చేకూరిన దనవచ్చును. నూటికి ౬౨½ వంతున గుణములు వచ్చినచో నేపరీక్షలోనైన ప్రథమకక్ష్యలో నుత్తీర్ణత లభించినట్లేకదా? గ్రహమైత్రియూ, పూర్ణముగ నున్నది (శనిశుక్రులు పరస్పర మిత్రులు). స్వాతీశ్రవణములు రెండును సాధునక్షత్రములే. (రెండును దేవగణమునకు చెందినవి) మరి దాంపత్యానుకూల్య మెట్లు పరిణమించినదో చదువరు లెఱుఁగుదురు.

పొంతనముల నట్లుంచి, ఈదంపతుల స్పష్టలగ్న గ్రహములను పరస్పరముగ పోల్చి చూతుఁడు! కన్యక జన్మశుక్రునకు (సౌఖ్యకారకునికి) వరుని జన్మశని (దుఃఖకారకుఁడు) సరిగా పూర్ణచతుర్థకేంద్రమున కూర్చున్నాఁడు. ఈ మెశుక్రునకు భర్తశని యేమి వర మిచ్చునో మన మూహించుకోఁగలము. చాలదని కన్యక సప్తమస్థానముననున్న కుజునిపై భర్తజాతకపుశని యధిష్ఠించినాఁడు. ఈవివాహముచే భర్తలగ్నస్థానమున నీతరుణి సంపాదించుకొన్నది కుజుని శీలమును కొంత యలవరచుకొన్న శనిమహాశయుఁడు! భర్తగారికి భక్తితో భార్య సమర్పించుకొన్నది సయితమిందుకు తగినట్లే యున్నదని చదువరులు గుర్తింపఁగలరు. ఈమె జాతకమున ధనుస్సులో ౨౭-వ భాగలో నున్న శని భర్తజాతకమున సరిగా సప్తమ (భార్యా) స్థానకేంద్రమునే ఆశ్రయించియుండుట చిత్రము! అహా! దాంపత్య మన్న నిట్లుండవలయును. భార్యపాలికి భర్త శని, భర్తపాలికి భార్య శని !!

వరుని జన్మచంద్రుఁడు కన్యక జన్మరవిసంయోగము నందుట సామాన్యముగ దాంపత్యమునకు శ్లాఘ్యమైన యోగము. ఖగోళమున చంద్రసూర్యులు భార్యాభర్తలుగదా! కాని ఈజాతకములలో (పురుష)చంద్ర (స్త్రీ) రవుల కున్న యంతరము ౭ భాగ లగుటచే నీయోగము వెల యత్యల్పము. కాక శనికుజుల క్రూరదృష్టి యీరవిచంద్రులపైఁ బడుచున్న కారణమువలనను, కన్యజాతకమునఁగల రవిచంద్రుల శత్రుదృష్టి వలనను ఈయోగము ఫలదాయి కాలేదు.

ఇట్టి పరిస్థితులలో సామాన్యముగ వధూవరు లొకరి నొక రాకర్షించుట యరుదు. మరి వీరికీ వివాహబంధ మెట్లు వచ్చినది? మంచిచెడ్డల నూహింపలేని బాలప్రాయముననైన వివాహమా కాదు వీరిది. విద్యాబుద్ధులలో వధూవరు లిరువురును గడిదేరినవారే. ఈ ప్రశ్న కుత్తరమిచ్చుటకు మన మింద్రావరుణుల నాశ్రయింతముగాక. వారిదే అఘటనఘటనాసామర్థ్యము! ఇంద్రగ్రహపు సమసప్తకదృష్టిచే కన్యజాతకమందలి శుక్రునికి అందరాని పండ్ల నాశించు ముగ్ధత సిద్ధించినది. వరుని జాతకమునందలి శుక్రుఁ డుండునది కన్యారాశిలో ౨౭ భాగల ౨౩ కల లగుటచే, ఆ శుక్రుఁడు వధువుజాతకమందలి వరుణుని పరిపూర్ణసమసప్తకశత్రుదృష్టిపాతమునకుఁ జిక్కినాఁడు. ప్రేమవిచారమునకైతము వరుణునిది మూఁడవ మార్గమే! శుక్రవరుణుల త్రికోణదృష్టి సంబంధము పరిపూర్ణముగ వరుని జాతకమం దుండుటంబట్టి యీయోగమునకు ప్రోదిచేసినట్లయినది. ఇట్టి యోగముచే బద్ధులయిన స్త్రీపురుషులు ప్రథమదర్శనమువలననే మోహపాశబద్ధు లగుదురు. వారి దృష్టికపు డితరప్రపంచమే కానరాకుండును. వివాహబంధము తగిలించుకొని, ఆనందబ్రహ్మము తమ సామ్మె యని నమ్మి వారు మైమరతురు. ఇట్టి వధూవరుల జాతకములలో, ఇతరసంధిగ్రహ దృష్టియోగ

ములు పరస్పరముగ కలిగఁజేసి, వారు రంభానలకూ బరులను మరపింతురేమో? కాని, మన కథానాయకు లుండునది శనిగ్రహసామ్రాజ్యమున! పిడుగు పని చేసిన ట్లూపిరి తిరుగనీయక వరుణుఁడు తన పాశముల నొడ్డి పనిచేయుచుండఁగా "కానిమ్ము. నెమ్మదిగా చూతము గాక." యని యపు డూరకుండి క్రమక్రమ ముగ శని తన యధికారమును తాను చూపఁగలిగి నాఁడు. కళకళలాడుచున్న యీవధూవరుల కోమల ప్రేమలతను క్రమక్రమముగ శనైశ్చరుఁడు పట్టి, బిగించి, శుష్కింపఁజేసె, తుదకు త్రుంచివైచినాఁడు!

ఇచట నొక ప్రశ్న కవకాశ మున్నది. "పై చెప్పిన గ్రహసంబంధములు జన్మకాలము నాఁటివి కదా? ఇవి యున్నను నాఁటినుండి ౧౯౪౮-వ సంవత్సర మున మాత్రమే ఏల మిడిసిపాటుపడినవి?" అని యడుగవచ్చును. సత్యము. ఈయోగము లన్నియు జన్మకాలిక పరస్పర గ్రహములకు చెందినవే. దినవర్గ దశా పద్ధతితో చలితగ్రహభావము లేవయస్సున జన్మకాలీన సంబంధముల నద్బోధించునో, అవయస్సునందే వానికి ఫలము సిద్ధించుట. ౧౯౪౮-వ సంవత్సరమున వరుని జాతకమున చలితదశమ కేంద్రము మీనరాశి [illegible] భాగలకు వచ్చుటచే వరుని జాతకమందలి ముగ్ధశుక్రుని కెదురువచ్చినది. అప్పుడే వరుని చలితచంద్రుఁడు మీన రాశిలో ౨౬-వ భాగకు వచ్చి, అతని చలితదశమస్థానమును చేరుకొన్న జన్మశుక్రుని కెదురుపడినాఁడు. అనఁగా, ఆ చలితచంద్రుఁడు వధువుజన్మవరుణుని సంయోగము నొంది వరుని జన్మశుక్రునితో సరిగా ౧౮౦ భాగల శత్రుదృష్టిని, అతని జన్మవరుణునితో ౬౦ భాగల మిత్రదృష్టిని పొందుటే కాక, తాత్కాలికవరుణునికి సయితము ౬౦ భాగల దూరమున నిలిచినాఁడు. అనఁగా వధూవరుల విషయమున చేయనెంచిన కార్యమును కొనసాగించుటకు వరుణుని ప్రేరేపించినాఁడనుట. తత్ఫలముగ వరుణుఁడు తన పని సాధించినాఁడు.

వధూవరుల జాతకములలో నొకరి కుజుఁడు, మరియొకరి శని - వీరికి పరస్పరశత్రు సంబంధ ముండజేసి అట్టి వధూవరుల వైవాహిక సంబంధము తొలుదొలుత హృదయంగమమై, ఉత్కంఠాపూరితమై, ఆశాజనకముగ చూపట్టిననేమి, క్రమక్రమముగ ప్రేమ మాయమై, అనుమానముగ మారి, ద్వేషముగ పరిణమించి, క్రౌర్యమున పర్యవసానమందునని రాబ్సన్ మహాశయుఁడు వ్రాసిన మాటలు మరువరానివి. ఈసూత్ర మిచట బాగుగ నన్వయించుచున్న దని చదువరులు గుర్తింపఁగలరు.

ఈవరున కిది రెండవ వివాహమని యిపుడు తెలిసినది. దినవర్గ దశాపద్ధతితో వరుని లగ్నభావము చలించి ౧౯౪౦-వ సంవత్సర ప్రాంతమున మిథున రాశిని వదలి కటకరాశి ప్రవేశము చేసినది. దీనితో తొలివివాహపు ముచ్చట తీరి దాంపత్య జీవితములో ప్రథమాంకము ముగిసియుండనోపు. ౧౯౪౮-వ సంవత్సరమున దశాపద్ధతిచే కలిగిన గ్రహచలనపు ఫలము మనము కనుగొంటిమిగదా? అదియే యీవివాహమునకు కారణము. మరు సంవత్సరమందే (౧౯౪౩ లో) వరుని జాతకమున చలితదశమ భావము కన్యాజాతకమందలి వరుణస్థానమును బొందినది. ప్రబలమయిన ఆకర్షణాపకర్షణ శక్తి వరుణగ్రహమునకు చెందిన దని మనము మరువరాదు. వరుని శుక్రునితో సమసప్తకమున నున్న యావరుణుఁడు వీరి కపుడు విప్రలంభమును తెచ్చియిచ్చినాఁడు. దీనితోపాటు, శని కుజ సంయోగంపు క్రౌర్యద్వేషానూయలు సయితము ఫలించియుండు ననుట కే సంశయము నుండదు. ఈ రెండవ యంకముపై యవనిక జారిన దప్పుడో తెలియదు. ౧౯౪౩-వ సంవత్సరపు జూలై మాసమున ౮-వ తేదీనాఁడు వచ్చిన సూర్యేందుసంగమము (అమావాస్య) మిథునరాశిలో ౧౫-వ భాగలో భర్తజన్మవరుణునికి సార్ధకేంద్రస్థానమున (౧౩౫ భాగలు) పడినది. ఈసంయోగము భర్తజన్మచంద్రునికి త్రికోణమున వచ్చుటచే జన్మకాలికచంద్రసూర్యులు చేసిన వాగ్దానము చెల్లించుటకు మంచి అదనయినది. అప్పుడే భార్యశుక్రునకు, భర్తశనికి సరిమధ్యమున (అనఁగా, మేషరాశి ౪౧ భాగ) కుజుఁడు (భార్య లగ్నాధిపతి) చారవశమున వచ్చి నిలిచినాఁడు. ఆ శుక్రశనుల కుండునది శత్రుదృష్టికదా? తత్ఫలమును పరిగ్రహించుటకై కుజుఁడు వారి మధ్యమున చేరినట్లు కాన

వచ్చును. వరుణుఁడు చారవశమున మీనరాశిలో ౫-వ భాగకు (భర్తలగ్నమునకు) వచ్చుటయైన మప్పుడే! "ఊరక నే ఊగే తల్లి ఊరిదేవర వాడు మరింత ఊగినది." అన్నట్లున్నది. స్వాభిమానము, స్వైరవర్తనము, స్వాతంత్ర్యప్రీతి ఇవి మితిమీరి పెడదారి బట్టు యోగ మిది. వరుణమహాశయుఁ డీగుణముల నుత్తేజన మిచ్చుకాలమున, అతనికి పరిపూర్ణశత్రుస్థానమున (ధనుస్సు ౫-వ భాగలో) భార్యజాతకమున నున్న శని గుటకలు మ్రింగుచు నూరకుండఁగలఁడా? సమయమునకై వేచియున్న భార్యజాతకపు శని కిపుడు వరుణునితో నాకాశరంగమున ముష్టాముష్టి, బాహాబాహి, కేశాకేశి జరుగదా? ఇట్టి పరిస్థితులలో నీభార్యాభర్తల వైవాహికజీవిత మీరంగమున నెట్లు సామరస్యమున నడువఁగలదు? కావున, ఈఅమావాస్యప్రాంతమందే ఈభార్యాభర్తలు విడివడి యుందురేమో యని నాయూహ. ఏలన, ఆయమావాస్యకు మరుదినమే తాత్కాలికశుక్రుఁడు భర్తజాతక వరుణుని కెదురువచ్చి సమసప్తకశత్రుదృష్టిని పొందును గనుక. ఆకర్షించిన శుక్రునిపై అపకర్షణము చూపుటకు వరుణుని కప్పుడేకదా మంచితరుణము?

భార్యజాతకమున వివాహకాలమునకు వచ్చిన యింద్రగ్రహమాయాచేష్టను గూర్చి గడచిన వ్యాసములో విన్నవించితిని. భర్తజాతకమందలి వరుణగ్రహము వైవాహికజీవితమునఁ గావించిన యాగడము నిపుడు పాఠకమహాశయులు గమనించియుందురు. పొంతనములు చూచి మనువులు కుదుర్చు సమయములో "పాశ్చాత్యుల గ్రహము లివి మన కేల" యని ఇంద్రావరుణులను మనము నిరాదరించితిమేని, అనేక సందర్భములలో అమాయికసాధుశీలలగు వధువుల కోమలజీవితములను నిష్కారణముగ నాశనముచేయు ఘోరపాతకమున కొడిగట్టుదుమేమో యని బాధయము.

ఒక్క మాట! పాశ్చాత్యులీగ్రహములను సృజింపలేదు. ఇవి విశ్వామిత్రసృష్టి కాదు. యంత్రసాహాయ్యమున, గణితసాహాయ్యమున పాశ్చాత్యులీగ్రహములను కనుగొనిరి. జాతకభావములలో వీని ధర్మములను అనుభవముమీఁద నిర్ణయించిరి. యంత్రసాహాయ్యమున మనముసయితము వీనిని చూడవచ్చును. ఫలముల ననుభవమునకుఁ దెచ్చుకొనవచ్చును. శాస్త్రజ్ఞానమునకు పాశ్చాత్యులేమి, పౌరస్త్యులేమి? "యుక్తియుక్తం వచో గ్రాహ్యం బాలాదపి శుకాదపి" అను సూక్తి మన పెద్దలు చెప్పినదేకదా?



# అనితల్లికలువచేరుశాసనము

(గతసంచిక తరువాయి)



= శ్రీ నేలటూరి వెంకటరమణయ్య =

(౧)కాకతి వంశము: వంశోత్పత్తి:—శాసనోక్త కాకతిరాజ చరిత్రమున వారి వంశమునకు మూలపురుషుఁడు గుమ్మడితీగయందు పుట్టినట్లు ౨౧-వ శ్లోకము నందుఁ జెప్పియున్నది.

"కాకత్యాః పరశక్తేః
కృపయా కూశ్మాండవల్లికా కాచిత్,
పుత్ర మసూత తదేత
త్కులమనఘం కాకతియ్య సంజ్ఞ మభూత్."

ఈ శ్లోకము కాకతీయులను శూద్రు లని సూచించుచున్న దని శ్రీ జయంతి రామయ్యగారు వ్రాసియున్నారు. "ఇంతియకాక కాకతి యను పరాశక్తి కృపవలన నొకానొక గుమ్మడితీగ కొడుకు నొకనిఁ గనె ననియు, వాని వంశ మా కారణమున కాకతీయవంశ మయ్యె ననియుఁ బ్రస్తుత శాసనమున నీవంశమున కమానుషోత్పత్తి కల్పింపఁబడుటకూడ నీ యూహను (కాకతీయులు శూద్రులను) దృఢపఱచుచున్నది....సామాన్య వంశములోఁ బుట్టినవా రున్నత స్థితికి వచ్చిన పిదప తమ వంశమున కదివఱకు లేని మాహాత్మ్యమును గల్పించుకొన్నందున కుదాహరణము లనేకము గలవు.[15]

కాకతీయులు శూద్రు లని యన్యాధార మూలమున నిశ్చయమైన గావచ్చును. గుమ్మడితీగ కథ మాత్రము వారు శూద్రులని నిర్ధారణ సేయుట కెంత మాత్రమును సహాయకారి కాఁజాలదు. కథ వంశమాహాత్మ్య ప్రకటనకై కల్పింపఁబడలేదు; కులదేవతతోడి సంబంధమును దెల్పుటకై నిర్మాణము గావింపఁబడినది. కాకతీయులు దుర్గోపాసకులు. దుర్గాదేవి సమస్త ప్రపంచమునకుఁ బోలె వారికిని తల్లి. ఇతరులకంటె తము కా జగన్మాతపై నెక్కువ భక్తి గల దనియు, నా జగన్మాతకుఁ దమయందు పుత్రవాత్సల్యము గల దనియు నమ్మి తా మామెకు పుత్రుల మని నమ్మిరి. కూశ్మాండము కేవలము గుమ్మడితీగ మాత్రము గాదు. కూశ్మాండీ నామాంకిత యగు దుర్గాదేవి కునికి పట్టు. ఈ భావమే గుమ్మడితీగకథయందు గూఢరూపమున దాఁగియున్నది. కావున ఈకథ నాధారపఱచుకొని కాకతీయులు శూద్రు లనుటకు వలనుపడదు.

వంశచరిత్ర: ఇందు వర్ణింపఁబడిన కాకతివంశ చరిత్ర మసంపూర్ణము; మధ్య గణపతిపాలనతో నారంభమైనది. తత్పూర్వపు రాజుల నీప్రశస్తిరచయిత యేల పేర్కొనలేదో తెలియదు. గణపతియు, నతనికిఁ దరువాత నతని కుమారిత రుద్రమదేవియు, పిమ్మట నామె దౌహిత్రుఁడగు ప్రతాపరుద్రదేవుఁడును రాజ్యము సల్పినట్లు చెప్పఁబడియున్నది. ఇందు క్రొత్తవిషయము లెవ్వియు లేవు. కాని ౨౬-వ శ్లోకమునందు ప్రతాపరుద్రునికి 'నరపతి' యను బిరు దుండినట్లు చెప్పియున్నది:

"గజపతి రుత్కళనాథః
పాశ్చాత్యాధీశ్వరోఽశ్వపతిః
తాభ్యాం నరపతి రధికః
ప్రతాపరుద్రో యస్త్రిలింగేశః"

పై శ్లోకమునం దుక్తమైన 'గజపతి' 'అశ్వపతి' 'నరపతి' బిరుదములు కడు ప్రాచీనములు. ఇందు 'గజపతి రుత్కళనాథః' అని చెప్పియున్నది. కాని వాస్తవముగ నీబిరుదు కళింగాధీశ్వరులది. కాటయ వేమారెడ్డి గాంగవంశీయులగు కళింగగజపతులను నుత్కళమునకు నెట్టి చిలుకసముద్రముపర్యంతము గల యావ

15. ఆం. సా. పరి. పత్రిక సం, ౨ పుట ౯౬.

త్కళింగ దేశమును స్వాధీనపఱచుకొనెను; అప్పటి నుండియు మన శాసనకాలమువఱకును నాదేశము రెడ్డి రాజుల స్వాధీనమం దుండెను. గజపతి బిరుదాంకితులగు కళింగగాంగరాజుల యధికార మప్పు డుత్కళదేశ మందే చెల్లుబడి యగుచువచ్చిన కారణమున నీప్రశస్తి కారుఁడు 'గజపతి రుత్కళనాథః' అని చెప్పియుండును. కళింగ యేనుఁగులకు చిరకాలమునుండియుఁ బ్రసిద్ధి నందినది. కళింగరాజబలమంతయు నతని యేనుఁగుల దళముపై నాధారపడియుండుటచేత నతనికి గజపతి యని పేరు వచ్చెను. కళింగోత్కళనాథులకుఁ దప్ప మఱి యీ బిరు దేరాజుల కుండినట్లు తోఁచదు.

'అశ్వపతి' యను బిరుద మాద్యమున కాన్యకుబ్జేశ్వరులగు గూర్జరప్రతీహారులకును, దరువాత మాళవ పారమారులకును, అనంతరము దేవగిరియాదవులకును ఉండెను. అశ్వబల మధికముగ నుండుటచే నీబిరుదు వచ్చినట్లు తోఁచుచున్నది. ప్రస్తుతశ్లోకమున 'పాశ్చాత్యాధీశ్వరోఽశ్వపతిః' అని యున్నది. పాశ్చాత్యాధీశ్వరు లనఁగా తురకలు. మహమ్మదీయుల శక్తి యంతయు వారి యశ్వదళముపై నాధారపడియుండినది. ఢిల్లీ సుల్తానులు లక్షలకొలదిగుఱ్ఱములను కొని కాపాడుచు వచ్చిరి. ఇచటఁ బేర్కొనఁబడిన పాశ్చాత్యాధీశ్వరుఁడైన యశ్వపతి ఢిల్లీ సురత్రాణుఁడు.

ఇఁక 'నరపతి' బిరుదము రాష్ట్రకూటుల కుండినట్లు తోఁచుచున్నది. మాన్యఖేటపురము రాజధానిగ నేలిన రాష్ట్రకూటచక్రవర్తుల కందఱికిని నరేంద్రదేవుఁ డను బిరు దుండినట్లు వారి శాసనములవల్ల తెలియవచ్చుచున్నది. వీరి యధికారమును గూలఁద్రోసి, సామ్రాజ్యము నాక్రమించుకొని కళ్యాణకటకమును రాజధానిగ ప్రజాపాలన మొనర్చిన పాశ్చాత్య చాళుక్యచక్రవర్తులు తాము నరపతుల మని చెప్పికొనిరి. కాకతీయు లాద్యమున కల్యాణిచాళుక్యులకు సామంతులై యుండి కాలక్రమమున వారి యధికారము క్షీణింపఁగా స్వతంత్రులైనది యందఱకును తెలిసిన సుప్రసిద్ధచరిత్రాంశమే. వరాహలాంఛనమువలె నరపతిబిరుదమును కల్యాణిచాళుక్యులవద్దనుండియే కాకతీయులకు సంక్రమించియుండవలయును; కాని వీరికి నరపతిబిరుదుండినట్లు ఈశాసనమునం దొకచోఁదప్ప మఱియెచ్చటను గానరాకపోవుటమాత్రము చిత్రమే.

మహమ్మదీయ అవాంతరము:—ప్రతాపరుద్రునితో కాకతీయుల దొరతనము సమాప్తినందినది. మహమ్మదీయులతోడి యుద్ధమున నితఁడోడి వారిచే బందీకృతుఁ డాయెను. అంతట వారు హిందూస్వాతంత్ర్యమును గూలఁద్రోసి దేశము నాక్రమించుకొనిరి. ఈ వృత్తాంత మీశాసనమందు ౨౩-వ శ్లోకమున వర్ణింపఁబడినది.

"తస్మిన్ ప్రతాపరుద్రే
స్వస్థానం స్వేచ్ఛయైవ యాతవతి,
అథ సా భూ ర్యవనమయీ
జాతైవాహో మహోమహో మహిమా"

ఈశ్లోకము బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిలవారు ఇట్లాంధ్రీకరించినారు :

"ఆప్రతాపరుద్రుఁడు స్వేచ్ఛచేతనే (తురుష్కుల కోడిపోయి యుద్ధాదులవలన మృతుఁడు కాలేదనుట) స్వర్గస్థుఁడు కాఁగా భూమి తురుష్కాక్రాంత మాయెను" 16

'స్వేచ్ఛచేతనే' అను మాటకు శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిగారు వ్రాసిన వ్యాఖ్యానము తప్పు; చరిత్రకు విరుద్ధమైనది. ప్రోలయనాయకుని విలసతామ్రశాసనమందు ప్రతాపరుద్రుఁడు యుద్ధమునఁ దురుష్కుల కోడిపోయి వారిచే బందీకృతుఁడై ఢిల్లీకిఁ గొనిపోఁబడుచుండఁగా మార్గమధ్యమున సోమోద్భవ, అనఁగా నర్మదానదీ తీరమున మృతినందినట్లున్నది. 17 ఈవిషయమునే షంసీ షిరాజి అఫీఫ్ అను మహమ్మదీయ చరిత్రకారుఁడు గూడ తన తారీఖి ఫీరోజ్ షాహీ అను చరిత్రమునం దుల్లేఖించియున్నాఁడు. కావున శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రులవారి వ్యాఖ్య యంగీకరింపఁదగినది కాదు. ఇఁక మహమ్మదీయులచే బందీకృతుఁడుగాఁ గొనిపోఁబడుచున్న ప్రతాపరుద్రుఁడు మన ప్రస్తుత శాసనమునఁ జెప్పినట్లు

16. శృంగార శ్రీనాథము : పుట. ౪౬.

17. భారతి సం. ౧౫, భాగ. ౧. పుట ౩౧౧.

"స్వేచ్ఛ చేతనే స్వర్గస్థుఁ డగుట నిజమేని యతఁ డాత్మ
హత్య గావించుకొనెనని చెప్పవలసియున్నది.

(౫) నాయక రాజులు:—తురుష్కుల స్వాధీన
మునఁ ద్రిలింగదేశము స్థిరముగ నిలువలేదు. సముద్ర
మున మునిఁగియుండిన భూమిని ఆదివరాహునిబోలి
యవనాక్రాంతమైన హిందూ రాజ్యమును ప్రోలయ
నాయకుఁ డుద్ధరించెను. ఈశాసనములోని ౨౪–వ
శ్లోకమునం దిట్లు చెప్పియున్నది:

"వరాహవ ద్వారిధివారిమగ్నాం
ధరా మశేషాం యవనోదరస్థాం,
సముద్ధరన్ ప్రోలయనాయకేంద్ర
స్తతః ప్రతిష్ఠాపయతిస్మ తద్వత్."

ఇతఁడు కాలగతి నందిన వెనుక కాపయనాయ
కుఁ డితని రాజ్యమును పాలించెనఁట.

"స్వర్గాతిథౌ ప్రోలయభూమిపాలే
విశ్వేశ్వరాజ్ఞా మధిగమ్య గత్వా
అపాలయ త్కాపయనాయకేంద్ర
స్తదీయరాజ్యం తరణిప్రతాపః."

ఈ ప్రోలయ, కాపయనాయకు లెవ్వరు? వీరు
యవనాక్రాంతమైన త్రిలింగదేశము నెట్లుద్ధరించిరి?
అను విషయములు విచారణీయములు. ఈశాసనము
నాంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక ద్వితీయసంపుటమునఁ
బరిష్కరించి ప్రకటించు సందర్భమున కీ. శే. శ్రీ
జయంతి రామయ్యగారు ఇట్లు వ్రాసియున్నారు:

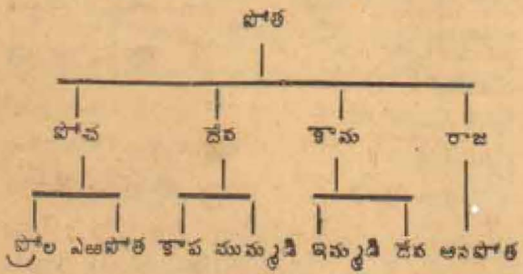
"ప్రతాపరుద్రునితో కాకతీయరాజ్యము సాంత
మయినది. తురుష్కులు ప్రతాపరుద్రుని జయించి
యాతని దేశములోఁ గొంతభాగము నాక్రమించుకొనిరి.
దూరదేశముల నానానాయకు లాక్రమించి స్వతంత్ర
ముగాఁ బాలింపసాగిరి. వారిలో ప్రోలయనాయకుఁ
డొక్కఁడు. అతఁడు గతించినపిదప నాదేశమును
కాపయ యను నాయకుఁడు పరిపాలించెనఁట. అతని
క్రింద డెబ్బదియయిదుగురు నాయకు లుండినట్లును,
కాపయనాయకుని యనంతరము వా రాతని దేశమును
విభజించి స్వాధీనపఱచుకొన్నట్లును . . . నీశాసనము
వలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఇదివర కెచ్చట నీ
కాపయనాయకుని పేరు వచ్చియుండలేదు. ప్రోలయ
కాపయలకు . . . చుట్టఱిక మేమయిన నుండెనేమో
తెలియదు. తురుష్కు లాక్రమించుకొనఁగా మిగిలిన
కాకతీయ రాజ్యమంతయు కాపయ నాఁటిదనుక యేక
ముగా నున్నట్లే యిందువలన దెలియుచున్నది." [18]

శ్రీ రామయ్యగారు వ్రాసినప్పుడు ప్రతాప
రుద్రుని మరణానంతర మాంధ్రదేశమున జరిగిన సంగతు
లెవ్వియో ఎవ్వరు నెఱుఁగరు. అప్పటి స్థితిగతులను
దెలుపు సాధారము లెవ్వియు వారికి చిక్కలేదు. మహ
మ్మదీయచరిత్రలు కొన్ని యాకాలపు త్రిలింగదేశచరి
త్రను వర్ణించియున్నను దోషభూయిష్ఠములగుటచే వాని
మూలమున వాస్తవస్థితిని గమనించుట కప్పుడు సాధ్యము
గాకపోయెను. కావున రామయ్యగారు శాసనశ్లోక
ముల యర్థమును చక్కఁగఁ జేసికొనఁజాలక కొన్నిచోట్ల
నపార్థము గావించిరి.

ఈ నాయకుల శాసనము లీటీవల కొన్ని లభించి
నవి. అందు ముఖ్యమైనవి రెండు తామ్రశాసనములు.
వీనిలో మొదట పేర్కొనఁదగినది ప్రోలయనాయకుని
విలస తామ్రశాసనము. ఆంధ్రదేశ మధ్యయుగ చరిత్ర
రచన కిది యమూల్యమైన సాధనము. ప్రతాపరుద్రుని
మరణానంతరము త్రిలింగదేశ స్థితిగతులును, హిందూస్వా
తంత్ర్య పునరుద్ధారణ విధానమును గనులకు గట్టిన
ట్లిందు వర్ణింపఁబడినది. ముక్తసరిగ నందలి విషయ మిది:
ప్రతాపరుద్రుఁడు ఢిల్లీ పాదుషహాయగు మహమ్మదు
సుర్త్రాణునకోడి బందీకృతుఁడై ఢిల్లీకిఁ గొంపోవఁ
బడుచుండి మార్గమున నర్మదాతటమున మృతి నందెను.
తురుష్కులు త్రిలింగదేశము నాక్రమించుకొని యచటి
జనులను బహువిధములుగ హింసింపసాగిరి. అప్పుడు
చతుర్థకులమున ముసునూరి వంశమునఁ బుట్టిన ప్రోలయ
నాయకుఁ డను శూరుఁడు తురుష్కులను దేశమునుండి
వెడలఁగొట్టి హిందూధర్మమును, హిందూస్వాతంత్ర్య
మును గాపాడెను. ఇతనికి కాపయనాయకుఁడు మొద
లయినవారు కొంద రనుజు లుండిరి. వారు రాజకార్య
ములయందు సహాయులై వర్తించుచుండిరి. వీరిఁడు
గోదావరి ప్రాంతమందు మాల్యవంత పర్వత సమీప

18. ఆం. సా. పరి. పత్రిక. సం ౨. పుట ౯౯.

మండలి రేకపల్లి రాజధానిగ రాజ్యము సల్పెను.[19] రెండవది కాపయనాయకుని గురజ తామ్ర శాసనము. ఇందు ముసునూరి వంశము సంపూర్ణముగ వర్ణింపఁబడి యున్నది. చతుర్థాన్వయమున పోతనృపతి పుట్టెను. అతనికి పోచక్షితీశుఁడు, దేవరాజు, కామాధిపుఁడు, రాజభూపుఁ డను నలువురు పుత్రు లుద్భవించిరి. వీరియందు పోచనరపతికి ప్రోలక్షితీశ్వరుఁడును, ఎఱపోతభూపాలుఁడును నను తనయు లిర్వురును, దేవరాజునకు కాపనృపతియు, ముమ్మడీశ్వరుఁడును నను కొడుకు లిద్దరును, కామక్షితీశ్వరునకు ఇమ్మడీశ దేవప్రభువు లను కుమారు లిరువురును, రాజనృపునకుఁ దోయ్యేటినగరాధిపతి యగు ననపోతభూపాలుఁ డనువాఁడును జన్మమందిరి. ఈ సహోదరులందు ముసునూరి ప్రోల నరపాలుఁడు ధరణీచక్రముపై నేకచ్ఛత్రాధిపత్యము సల్పెను. అతని యనంతరము కాశీయందలి విశ్వపతి ప్రసాదముచేత కాపనృపతి భూపరిపాలన మొనర్చెను. ప్రతాపరుద్రునితోఁ దుల్యమైన ప్రభావము గల ఈ కాపభూపాలుఁడు ఏకశిలా నగరమందు వసించుచు అశేషమైన ఈ భూమిని శాసించెను.[20] గురజ శాసనమున వర్ణింపఁబడిన వంశవృక్షము నిట్లు లిఖించవచ్చును :




శ్రీ జయంతి రామయ్యగారనుకొనినట్లు తురుష్కులు ప్రతాపరుద్రుని జయించి యాక్రమించుకొన్నది యాతని దేశములోఁ గొంతమాత్రము గాదు. కాకతిరాజ్యము సర్వము వారికి హస్తగతమాయెను. ప్రోలయనాయకుఁడు కాకతిరాజ్యాంతర్గతదూరప్రాంతముల నాక్రమించి యచట స్వతంత్రుఁ డాయెనని రామయ్యగారు వ్రాసిరి. ఈ శాసనమున స్పష్టముగ "వరాహవ ద్వారిధివారిమగ్నాం ధరా మశేషాం యవనోదరస్థాం సముద్ధరన్" అని చెప్పియుండఁగా దానికి విరుద్ధముగ రామయ్యగా రిట్లేల వ్రాసిరో తెలియకున్నది.

ప్రోలయనాయకుఁడు దేశభక్తుఁడు; స్వాతంత్ర్యప్రియుఁడు. దేశము నాక్రమించుకొని, దేవాలయములను విరుగఁబొడిచి, విగ్రహములను ఛిన్నభిన్నము గావించి, దేవబ్రాహ్మణవృత్తుల నపహరించి యజ్ఞాది వైదికకర్మలను సాగనీయక, ప్రజల సర్వస్వమును దోఁచికొని నిరంతరము సురాపానము గావించుచు గోమాంసమును మెసవుచు స్త్రీల మానభంగమును గావించుచు సర్వజనకంటకులగు విజాతీయులగు తురకల చేష్ట లతనికి హృదయవిదారణము లాయెను. తురకలను వెడలనడచి దేశమున స్వాతంత్ర్యమును, సనాతనహిందూధర్మమును పునరుద్ధరించుటకు బద్ధకంకణుఁ డాయెను. దేశస్వాతంత్ర్యస్థాపనకై ఇతఁడు ప్రయత్నమొనరించుచున్నాఁడని విని జను లీతనికి బాసటలై నిలిచిరి. అచిరకాలముననే సముద్రతీరదేశమును దాస్యమునుండి తొలఁగించి మరల స్వతంత్రరాజ్యమును స్థాపించెను. తురక లాక్రమించుకొనిన దేవాదాయబ్రహ్మదాయములను యథాపూర్వముగాఁ దీసియిచ్చి వైదికకర్మలు జరుపుటకును, దేవాలయములయందు పూజాపురస్కారముల నడుపుటకును దగు నేర్పాటులను గావించెను; కాని తలపెట్టిన కార్యము సంపూర్ణముగాఁ గొనసాగుటకు మునుపే ప్రోలయనాయకుఁడు కాలగతి నందెను. తీరప్రాంతములనుండి తరుమఁగొట్టఁబడినను, మహమ్మదీయు లింకను సంపూర్ణముగ దేశమును విడిచిపోలేదు.

ప్రోలయనాయకుని నిర్యాణమువల్ల నాతఁడు తలపెట్టిన కార్యము నిలిచిపోలేదు. అతనికి చేదోడై సర్వవిధముల నతనికి గార్యనిర్వహణయందు సహాయుఁ

19. భారతి సం. ౧౯. భాగ ౧. పుటలు ౩౦౪-౧౪. ఈ శాసనగ్రంథమునకుఁ జక్కని యాంధ్రీకరణమును శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగారిందు ప్రకటించియున్నారు. శాసన ప్రాశస్త్య మిందువల్ల తెల్లము కాఁగలదు.

20. భారతి, సం. ౧౧, పుట ౯౪౫.

డై యుండిన అతని పితృవ్యపుత్రుఁడగు కాపయ కార్యభారమును వహించెను. కాపయనాయకుఁడు ప్రోలయనాయకుని మించినవాఁడు; అపారశక్తిసంపన్నుఁడు; రాజ్యతంత్రమర్మజ్ఞుఁడు. ప్రజలయం దైకమత్యము గుదురనిది దేశదాస్యవిముక్తి సంపూర్ణముగఁ గాఁజాలదని యతఁడు గ్రహించెను. దేశమునం దచటనచట సంస్థానముల నేలుచుండిన నాయకులను జేరదీసి దేశమునం దుత్సాహమును వారి హృదయమునఁ బాదుకొల్పెను. అందరును గాపయనాయకుని యాధిపత్యము నంగీకరించి మహమ్మదీయులతోఁ బోరాటమునకు సంసిద్ధులైరి. కాపయనాయకుని యాధిపత్యము నంగీకరించి దేశస్వాతంత్ర్యస్థాపనకై నడుముకట్టుకొనిన నాయకులు డెబ్బదియేవురు.

"అథ పంచోత్తరసప్తతి
నాయకసంసేవ్యమానపదపద్మః,
కాపావనీశ్వరః శ్రీ
విశ్వేశ్వరకరుణయా క్షితి మరక్షత్."

అను శాసనశ్లోక మీ విషయమును స్పష్టపఱచుచున్నది. ఆంధ్రనాయకుల నందఱిని ఏకముఖము చేసినంతటనే కార్యము సులభముగ సఫలము గాదని యతఁ డెఱుఁగును. శత్రువు మహాబలవంతుఁడు. యావద్భారతభూమి నేలు చక్రవర్తి. బలసంపదతోఁ బాటు ధనసంపదయు నతనికి మెండు. ఎన్నియేండ్లైనను వెనుదీయక యుద్ధమును నడుపు నుపపత్తి యాతనికిఁ గలదు. అట్టి శత్రునితో ముందువెనుకలు చింతింపక డీకొనుట యుక్తము గాదు.

దక్షిణమున రామేశ్వరముదాకను, పశ్చిమమున నరేబియాసముద్రముపర్యంతమును వ్యాపించియుండు దక్షిణాపథమంతయు మహమ్మదీయులచే జయింపఁబడి ఢిల్లీసామ్రాజ్యములోని కడఁకువరైయుండినను, కర్ణాటకమునమాత్రము హిందువుల యధికారము సంపూర్ణముగ నాశనము గాలేదు. ఆకాలమున కర్ణాటకముపైఁ బ్రభుత్వము సేయుచుండిన ముమ్మడిబల్లాలరాయఁ డన్యదాక్షిణాత్య హిందూరాజులవలె రాజ్యభ్రష్టుఁడు గాక కాలానుగుణ్యముగ మహమ్మదీయుల కనువర్తియై కప్పముగట్టుచు ఢిల్లీసుల్తానుల మన్ననకుఁ బాత్రుఁడై యుండెను. అతఁడు కార్యకాఁడు. శత్రువు బలవంతుఁ డైనప్పుడు లొంగినను అణుమాత్రమేనియు సత్వహీనత గాన్పించినవానిఁ గూలద్రోయుటకు వెనుదీయువాఁడు కాఁడు. మఱియు బల్లాలరాయని యధికార మొక్క కర్ణాటమందుమాత్రమే కాక కొల్లడపర్యంతము వ్యాప్తమైన ద్రావిడదేశమునందును జెల్లుచుండెను. పాండ్యసామ్రాజ్యము నాశనమైనపిమ్మట మధురయు కొల్లడమువఱకును గల దేశమంతయు మహమ్మదీయులకు వశమైనను, దానికి ఉత్తరమున నుండు రాష్ట్రమును సంబువరాయ లాక్రమించుకొనిరి. బలవంతులును, ఉపపత్తిపరులును నైన మధురసుల్తానులతో వారు సమానస్కంధులు గాకపోవుటచే బల్లాలరాయని యాశ్రయమును సంపాదించుకొని యతని యాజ్ఞాబద్ధులై యుండిరి. కావున ఇంతటి పలుకుబడి గల బల్లాలరాయఁడు తన యుద్యమమునకుఁ దోడైనచో దాక్షిణాత్యహిందువుల నేకముఖము జేసి దక్షిణదేశమున నొక్క తురకపురుగు నుండనీయక వెడలఁదఱుముట సులభ మని గ్రహించి కాపయనాయకుఁడు రహస్యముగ బల్లాళరాయని దర్శనార్థ మతని రాజధానియగు ద్వారసముద్రమునకుఁ బోయి యతనికి దన యుద్యమమును దెలియఁజెప్పి యతని సహాయమును కోరెను.

బల్లాలరాయఁడు దన హితులను, సామంతులను బిలిచి మంత్రాలోచన యొనర్చి మహమ్మదీయులను దేశమునుండి వెడలఁగొట్టుటకును, నష్టమైన దాక్షిణాత్య స్వాతంత్ర్యమును మరల స్థాపించుటకును నిశ్చయించి, కాపయనాయకునికిఁ గొంత సైన్యమును సహాయ మొసఁగి త్రిలింగదేశమున కంపెను. ఈ సైన్యముతోఁ గూడ నతఁడు స్వదేశమునకుఁ దిరిగివచ్చి తన యనుయాయులగు డెబ్బదియేవురు నాయకులను గలసికొని మహమ్మదీయులపై నడచి వారి నోడించి త్రిలింగదేశమును స్వాధీనపఱచుకొని యోరుగల్లు నిజరాజధానిగ రాజ్యముసేయ నారంభించెను. 20 a

(3) రెడ్డిరాజులు :—రెడ్డిరాజ్య స్థాపనను గూర్చి మన శాసనమున నిట్లు చెప్పియున్నది:

---

20 a. Early Muslim Expansion in South India pp. 163-191.

"విశ్వేశ్వరాయ వివిధాం ప్రవిధాయ సేవాం
యాతే విథౌ దివిచ కల్పదసేవనాయ
తై ర్నాయకై స్స్వనగరా ణ్యధిగమ్య సర్వైః
స్సంరక్షితా గతవిరోధకకణ్టైః స్వదేశాః.
తేషాం వేమనరేశ్వరః క్షితిభుజాం
ధర్మార్జితశ్రీనా మగ్రణీ
శ్శశ్వ ద్భారతదివ్యపూరుషకథా
ధ్యాతాంతరంగ స్సుధీః
శ్రీమత్పంటకులోద్భవ శ్శివపద
ద్వంద్వైకసేవాపరో
విప్రాశీర్వచనోన్నతో
జితరిపు స్సర్వజ్ఞత్ర్యతాపోదయః"

ఈ రెండు శ్లోకములవల్ల కాపయనాయకుని మరణానంతర మాతని గొల్చిన డెబ్బదియేవురు నాయకులును వారి వారి నగరములకుఁబోయి యెవ్వరి దేశము వారు సంరక్షింపఁదొడఁగి రనియు, వారిలో నొక్కఁడును, పంటకులోద్భవుఁడునగు వేమనరాధీశ్వరుఁడు అనఁగా వేమారెడ్డి వారివలెనే నిజనగరమునకుఁ బోయి స్వదేశమును బరిపాలింప నారంభించె ననియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కాపయనాయకుఁడు క్రీ. శ. ౧౩౩౫ మొదలుకొని ౧౩౬౫ ప్రాంతమువఱకును రాజ్యమునర్చినట్లు చరిత్రాధారములు సూచించుచున్నవి. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౩౫౫ వఱకో, యించుక పూర్వమో బల్లాలరాయని సందర్శించుటకు ద్వారసముద్రమునకుఁ బోయెను; క్రీ.శ.౧౩౩౬ నందు ఢిల్లీ సుల్తాను సైన్యముల నోడించి తెలుఁగుఁగొట్టె యోరుగంటిని త్రిలింగరాజ్యమును స్వాధీనపఱచుకొనెను.[21] క్రీ. శ. ౧౩౪౫ నందు ఓరుగల్లు నిజరాజధానిగ నాంధ్రదేశము నేలుచుండెను.[22] మఱియు నితని భృత్యులగు ఉప్పులపుంబ్రోలులెంక, ఎఱపోతులెంకల గణపేశ్వర పిల్లలమఱ్ఱి శాసనములవల్ల నితఁడు క్రీ.శ.౧౩౪౬,౧౩౫౭ సంవత్సరములలో రాజ్యము సేయుచుండెనని తెల్లమగుచున్నది.[22a] మఱియు క్రీ. శ. ౧౩౬౦-వ సంవత్సరమునందు జల్లిపల్లి యుద్ధమున మృతినందిన రేచర్లదాచయసింగమనాయని కుమారుఁడైన మాదానాయఁడు భీమవరముకడ జరిగిన రణమున నితని జంపెనని వెలుగోటివారి వంశావళియందుఁ జెప్పియున్నది.[23] కావున కాపయనాయకుఁడు రమారమి క్రీ. శ. ౧౩౩౬ మొదలు ౧౩౬౫ వఱకును రాజ్యముచేసెనని చెప్పవచ్చును. పైనుదాహృతములైన మన కలువచేరుశాసన శ్లోకముల ప్రకారము వేమారెడ్డి క్రీ. శ ౧౩౬౫-వ సం.న రాజ్యమునకు వచ్చియుండవలయును; కాని వేమారెడ్డిగారి శాసనములు దీనికి విరుద్ధముగ సాక్ష్యము పలుకుచున్నవి. ఇప్పటివఱకు లభ్యమైనవి ఇతని శాసనములు పదునేడు. ఇందు మొట్టమొదటిది క్రీ. శ ౧౩౨౫-వ సంవత్సరమునాటిది.[24] ఇది యిప్పటి గుంటూరుజిల్లా ఒంగోలు తాలూకాయందలి మల్లవరగ్రామమున నున్నది. కట్టకడపటి శాసనము క్రీ. శ. ౧౩౫౦ నాఁటిది.[25] ఇదియు గుంటూరు మండలమందే సత్తెనపల్లి తాలూకాలోని వేల్పూరు గ్రామమునందున్నది. ఇతని యితర శాసనములవల్ల నీతని యధికారము నెల్లూరు మండలములోని కందుకూరు మొదలుకొని కృష్ణానదీపర్యంతముగల తీరరాష్ట్రముపై క్రీ.శ ౧౩౨౫-౧౩౫౦ సంవత్సరముల మధ్యకాలమున నవిచ్ఛిన్నముగ సాగుచుండెనని స్పష్టమగుచున్నది. తరువాత నీతని కుమారుఁడు సింహాసనము నధిష్ఠించెను. వేమారెడ్డి కాపయనాయని యనుచరులలో నొక్కఁడైయుండి యతని పిమ్మట స్వదేశమునకు వచ్చి స్వతంత్రుఁడైనట్లు కలువచేఱు శాసనముఁ జెప్పియుండఁగా నతని శాసన

---

21. Early Muslim Expansion in South India.

22. భారతి సం. ౧౧. పుట ౯౪౫.

22 a. SII. IV. No. 950; Telingana Inscriptions. O.I.No.11.

23. వెలుగోటివారివంశావళి, పుట ౩౬.

24. నెల్లూరుజిల్లా శాసనములు, సం. ౩. ఒంగోలు, నెం ౭౩. బట్టరువర్తు వేణుగోపాలసెట్టిగార్లు "శాకాబ్దే శైలవార్ధిద్యుమణి పరిమితా" అను శాసనకాలమును శకాబ్దము ౧౨౭౭ అని చదివిరి. ఇది తప్పు. ఈతప్పును మిత్రులు మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు కనిపెట్టి శకాబ్దము ౧౨౪౭ అని సరిచేసినారు. రాఁబోవు వారిరెడ్లచరిత్రయం దీవిషయమును చక్కఁగ చర్చచేసియున్నారు. నాకీయంశమును దెలియఁబఱచినందుకు వారికిఁ గృతజ్ఞుఁడను.

25. A R E. 199 of 1925.

మూలం దెచ్చుటను గాపయనాయకుని ప్రస్తావము లేకపో వుటకుఁ గారణము దెలియదు. మఱియు నతని శాసనములయం దెచ్చటను నతఁడు సామంతుఁ డని తెల్పు సూచనలుగూడ కానరావు. కాపయ నాయకుఁడు క్రీ. శ. ౧౩౫౪ వఱకును రాజ్యము సేయుచుండినట్లు శాసనాధారమువలన నిశ్చయముగఁ దెలియవచ్చుచున్నది. వెలుగోటివారి వంశావళియందుఁ జెప్పినట్లు రేచర్ల సింగయమాదనిచే భీమవర రణక్షేత్రమున నతఁడు నిహతుఁ డైనది నిజమేయగునేని యతఁడు క్రీ. శ. ౧౩౬౦-వ సంవత్సరము తరువాత కొంతకాలము జీవించి యుండె నని చెప్పవలసివచ్చును. వేమారెడ్డియొక్క కట్టకడపటి శాసనము క్రీ. శ. ౧౩౫౦-వ సంవత్సరము నాఁటి దని పైఁ జెప్పియున్నాను. ఒకవేళ అనపోతారెడ్డి యేలుబడి యతని మొంటిశాసనములో నుదాహృతమైన శకాబ్దము ౧౨౭౬, అనఁగా క్రీ. శ. ౧౩౫౪-౫లోనే యారంభమాయె నని తలఁచినను వేమారెడ్డి కాపయ నాయకుఁడు సజీవుఁడై యుండఁగనే మృతినందె నని చెప్పవలసియున్నది. కలువచేఱు శాసనము కేవలము విశ్వాసపాత్రము గాదని త్రోసిపుచ్చుటకు వీలులేదు. ఈ విషయము దప్ప అందు చెప్పఁబడిన తక్కిన విషయము లన్నియు సత్యమని యన్యాధారములవల్ల రుజువగుచున్నది. ప్రోలయ కాపయనాయకుల ప్రస్తావమెచ్చట లేకపోయినను రెడ్ల శాసనములలోఁ గొన్నిటియందు వేమారెడ్డియే ప్రతాపరుద్రుని మరణానంతరము దేశము తురుష్కాక్రాంతము కాఁగా నా తురుష్కులను దఱిమివేసి దేశమున హిందువుల యధికారమును, ధర్మమును మరల నెలకొల్పినట్లు వ్రాసియున్నది. కుమారగిరిరెడ్డి యనపర్తి శాసనమున,[26]

"తతః క్రమాత్ విక్రమవాన్ ధరిత్రీం
ప్రతాపరుద్రక్షితిప శ్శశాస
శ్రీకాకతీయాన్వయవార్ధి చంద్ర
స్సామ్రాజ్యలక్ష్మీ విజితామరేంద్రః.
వసోదయే చారువసుప్రసిద్ధా
తస్మి న్మహీనాయక తిగ్మభానా
అస్తంగతే కాలవశా దథాసీత్
దోషైకబంధు ర్యవనాంధకారః.
సతాం హృదయపద్మాని
వికాసం విజహుః క్షణాత్
విచేరు శ్చోరాః ఖద్యోతా
స్తస్మిన్ ధ్వాంతే నిరంతరే.
తతఃపరం పద్మనిధి ర్నికామం
ధ్యేయే ఽబ్జసూతేః పదపంకజాతే
జాతాన్వయే వేమనృపాలవర్యః
సతోన్నతః ప్రాదురభూ దుదారః.

* * *

పవనజవనవాజివ్రాతరంగ త్తరంగే
యవనబలమహోర్ధౌ భూతధాత్రీం నిమగ్నాం
విపులవిజయధామా యస్సముద్ధృత్య చక్రే
నిజభుజమణిభూషాం వీరనారాయణాంకః."

అని చెప్పియున్నది. వేమారెడ్డి యవనుల నోడించినట్లును, మధ్యాంధ్రదేశమును సంరక్షించినట్లును ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ తన హరివంశమున వ్రాసియున్నాఁడు.[27] మఱియుఁ బైనుదాహృతమైన మల్లవరశాసనమున నితఁడు కుండిజా కృష్ణాగోదావరీతటముల బ్రాహ్మణుల కగ్రహారముల నొసఁగెనని చెప్పియున్నది.

"కృష్ణారోధసి కుండిజాపరిసరే
గోదావరీ పార్శ్వతః
కృత్వా గ్రామవరాన్ పరాక్రమజితాన్
విద్వత్ప్రియో విప్రసాత్
స్వాధ్యాయై రుదఘోషయ ద్ద్విజను సా
మాబ్రహ్మలోకం నిజాం
కీర్తిం యస్య న కస్య వేమనృపతిః
స్తుత్యో జగత్పావనః." [28]

కుండిజ, అనఁగా గుండ్లకమ్మ మొదలు గోదావరీ తీరమువఱకుఁగల తీరదేశమును ఈతఁడు జయించుకుండిన నితని కచట నగ్రహారములను బ్రాహ్మణులకొఱకు నిర్మిం

26. JAHRS XI pp 202-3.

27. 'యవననృపబలాబ్ధివ్యాసి ఖడ్గోర్వవేగా', (పూ. భా. ౫-౨౬౦) 'శ్రీమధ్యాంధ్రను దేశ క్షేమద కరవాల' (ఉ. భా. ౪-౧).

28. నెల్లూరుజిల్లా శాసనములు, సం. 3. ఒంగోలు నెం ౭౩ రు.

చుటచే వలనుపడియుండదు. కొంచెమించుమించుగ నీ కాలముననే ముసునూరి ప్రోలయనాయకుడును తీర దేశమునే జయించి మాల్యవంతపర్వతసమీపమున నుండిన రేకపల్లినుండి రాజ్యము సేయుచుండినందువలన వేమారెడ్డియు నతని గలసియే పైఁజేర్కొనిన దేశమును జయించియుండవలయు నని తోఁచుచున్నది. ఈ యూహ కేవల మాకాశసౌధనిర్మాణము గాదు. మల్లవరపు శాసనముననే దీనికి కొంత యాధారము గానవచ్చుచున్నది.

"దృష్ట్వాంధ్ర...జభూరుహామహాశ్రోతోవహః...
...సంగతిరాజకైరవవనీసంపూర్ణచంద్రోదయః"

శాసనపురాయి యరిగిపోవుటచేత శ్లోకమున చాలభాగము నష్టమైపోయినది. కాని 'సంగతిరాజకైరవవనీసంపూర్ణచంద్రోదయః' అను వాక్యము ముఖ్యమైనది. ఇందు వేమారెడ్డి యొక్కటిగ కలసిన, రేక కూడిన రాజులనెడు కైరవవనమునకు సంపూర్ణచంద్రోదయమువంటివాఁడని వర్ణింపఁబడియున్నాఁడు. ఈ సంగతిరాజకైరవులు ముసునూరి ప్రోలయకాపయల నాశ్రయించియుండిన డెబ్బదియేవురు నాయకులే యని తలఁచెదను. వేమారెడ్డి పై డెబ్బదియేవురియందును ప్రధానుఁడని తోఁచెడిని. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ హరివంశములో వేమారెడ్డిబిరుదులను వివరించిచెప్పుచు 'సంగతానేకనరపాలపరిపాలనశీలుం డంగరక్షాపాలుండనియు' వని విశదీకరించినాఁడు. 29 'అంగరక్షు'యన శరీరరక్షకుఁడు; రాజపురుషుల దేహసంరక్షణార్థమై నియోగింపఁబడిన శూరుఁడు. అట్టి యంగరక్షులను పాలించువాఁడు అంగరక్షాపాలుఁడు; అంగరక్షుల కెల్ల యధిపతి. స్వతంత్రుఁడైన వేమారెడ్డికి అంగరక్షాపాలుఁ డను బిరు దెట్లు కలిగినది? అతఁ డెవ్వరి యంగరక్షుల పాలకుఁడు? అను నీప్రశ్నలకు సమాధాన మేమి? మల్లవరపు శాసనములోని 'సంగతిరాజకైరవులే' హరివంశములోని 'సంగతానేకనరపాలురు'. వీరిని పరిశీలించుటవల్ల వేమారెడ్డికి 'అంగరక్షాపాల' బిరుదు గలుగుటచే వీరందరును అంగరక్షులని తోఁచుచున్నది. కావున మన శాసనమునందు కాపయనాయకుని గొల్చిరని చెప్పఁబడిన డెబ్బదియేవురు నాయకులను అతని యంగరక్షులనియు, వేమారెడ్డి వారి పైయధికారి యనియుఁ దేలుచున్నది.

వేమారెడ్డి క్రీ. శ. ౧౩౨౫ మొదలు ౧౩౫౦ వఱకును రాజ్యము చేసినట్లును, కాపయనాయకునితో నతని కేదో కొంత సంబంధ ముండినట్లును సమకాలిక శాసనాధారములవల్లను, వాఙ్మయమువల్లను దెలియవచ్చుచుండఁగా నతని శాసనములలోఁ గాపయప్రస్తావన లేకపోవుటయుఁ, బ్రస్తుతము పరిష్కరింపఁబడుచుండు నీకలువచేలు శాసనమున రమారమి క్రీ. శ. ౧౩౬౫ వఱకును రాజ్యము సేయుచుండిన కాపయమరణానంతర మే ఇతఁ డన్యనాయకులవలె స్వనగరమునకు వచ్చి స్వదేశము నేలనారంభించెనని యుఁ జెప్పియుండుట వింతయే. ఇం దేదో కొంత రహస్య మున్నది. భావిపరిశోధన మీఁద అది బయల్పడవలసియున్నది.

వేమారెడ్డికి అనపోతారెడ్డియు,ననవేమారెడ్డియు నను నిద్దఱు కొడుకు లుండిరని రెడ్డిరాజుల శాసనము లుద్ఘోషించుచున్నవి. మన శాసనము అతనికి పుత్రులు ముగ్గు రుండిరని తెల్పుచున్నది.

"పుత్రా ధాత్రీపతే స్తస్య
త్రిమూర్తయ ఇవ త్రయః,
అన్నపోతాన్నమాచాన్న
వేమనామవిభూషణాః"

వీరియందు పెద్దవాఁడగు అన్నపోతారెడ్డికిఁ గుమారగిరి యను కొడుకును, నొక కూఁతురును బుట్టిరి. ఈ కూఁతును కాటయవేమారెడ్డి వివాహముగావించుకొనుటచే నితఁడు కుమారగిరికి బావయాయెను.

ఈ ప్రశస్తికర్త వేమారెడ్డి కుమారులను పేర్కొననేకాని వారు రాజ్య మొనర్చినట్లు వ్రాయలేదు. కాని ప్రోలయవేముని తరువాత ననపోతారెడ్డియు, నతని యనంతర మనవేమారెడ్డియు, నటుపిమ్మట అనపోతారెడ్డికుమారుఁడగు కుమారగిరియు రాజ్యమొనర్చిరని రెడ్లశాసనములవల్లను, సమకాలికాంధ్ర వాఙ్మయము వల్లను మన మెఱుంగుదుము. కుమారగిరి సత్వహీనుఁడు; భోగపరాయణుఁడు. రాజ్యపాలనయం దుదాసీనుఁడై నిరంతరము వేశ్యాంగనల గోష్ఠియందు ఆటపాటలతోఁ

---

29. హరి. పూ. భా. ౧-౧౧

గాలము పుచ్చుచుండెను. ఇతనికి బదులు ఇతని బావ
యును, మంత్రియు, దండనాయకుఁడును నైన కాటయ
వేమా రెడ్డియే రాజ్యకార్యములను నిర్వహించుచు
వచ్చెను. ఇతని రాజభక్తికి మెచ్చి కుమారగిరి తన
రాజ్యమున నర్ధభాగమును బంచియిచ్చెనఁట. కుమారగిరికి
వీరాన్నపోతుఁ డను కుమారుఁ డుండెనని కొన్ని
శాసనములవల్లఁ దెలియుచున్నది. అతఁడు తండ్రి సజీవుఁ
డైయుండఁగనే మృతినందిన ట్లున్నది. కుమారగిరితో
ప్రోలయవేముని వంశము సమాప్తిజెందెను. ఈవిషయ
ము లన్నియు చిరపరిచితములే. వీనిఁగూర్చి విశేషించి
చర్చచేయవలసిన యవసరము లేదు.

(౮) కాటయవేముని వంశము:— ఇతని వంశ
మీ క్రింది శాసనశ్లోకమున వర్ణింపఁబడినది.

" శ్రీమత్కాటయ భూపతే ర్భుజబలో
నప్తా ప్రతాపోన్నతేః
పౌత్రో మారమహీశ్వరస్య తనయః
శ్రీకాటయోర్వీ విభోః
జామాతా ప్రభు రన్నపోతనృపతే
ర్వేమక్షమాధీశ్వరో
యస్యాసీ త్కుమారగిర్యధిపతిః
స్యాలః పతి ర్దైవతమ్."

ఇందు నూతనాంశ మేదియు లేదు. ఇంతకు
పూర్వము ప్రకటితములైన కాటయవేముని శాసనముల
వల్ల నిది యందఱకును విదితమైనదే. కుమారగిరి రెడ్డి
క్రీ. శ. ౧౪౦౨-౩ వఱకును జీవించియుండెను. తరు
వాత కాటయవేమా రెడ్డి రాజమహేంద్రవర రాజ్యము
నకు ప్రభువాయెను. ఇతనికిఁ గుమారగిరి రెడ్డి యను
పుత్రుఁ డొకఁడు కలిగెను. ఈ యంశమే మన శాసన
మం దీ క్రింది శ్లోకములయందుఁ జెప్పఁబడియున్నది.

" వేమవిభు ర్లక్ష్మ్యా
వంగీకృతసర్వమంగళో జిష్ణుః
ప్రద్యుమ్నం శక్తిధరం
జయంతి మయతిస్మ సుతం కుమారగిరిః.
జాతమాత్రేణ జాతోసౌ
సర్వసర్వంసహేశ్వరః
అదిగర్వేశ్వరఖ్యాతః
కుమారగిరిభూపతిః"

ఈ కుమారగిరిరెడ్డి క్రీ. శ. ౧౪౦౫-వ సంవత్స
రమునఁ బుట్టెనని కాటయవేమా రెడ్డిగారి తొట్లకు
తామ్రశాసనమువల్ల తెలియవచ్చుచున్నది. అందు
మొదటి శ్లోకమునం దిట్లున్నది:

" శ్రీకోర్కొండపతి ర్మహోత్పలగదా
శంఖారిభృద్రక్షకః
శ్రీలక్ష్మీనరసింహనామకహరి
ర్భక్తాభివేష్ట(?)ప్రదః
నామాంకస్థరమప్రతీతవిభవః
పద్మాసనస్థో జగ
న్నాథశ్రీకొమరాద్రిరెడ్డిజవనా
ధీష్టో జయ త్యచ్యుతః"[30]

ఈ కుమారగిరిరెడ్డి తన మేనమామయగు మొదటి
కుమార గిరిరెడ్డియవతారమని కాటయవేమా రెడ్డియొక్క
అహోబిలశిలాశాసనమందు లిఖింపఁబడియున్నది.[31]
ఇందువల్ల మొదటి కుమారగిరిరెడ్డి నిర్యాణమైనపిమ్మట
కాటయవేమా రెడ్డి కొక కుమారుఁడు కలిగెననియుఁ, దన
ప్రభువందలి విశ్వాసముచే నాపుత్రునికి కుమారగిరి
యని నామకరణముజేసెననియు నూహ కలుగుచున్నది.
కాటయవేముని యనంతరము రెండవ కుమారగిరి రాజ్య
మునకు వచ్చెననియు, నతఁడు మృతినందఁగా, స్వామి
ద్రోహపరాయణులగు కునృపాలు రాక్రమించుకొన్న
రాజ్యమును కాటయ వేమా రెడ్డియొక్క బంధుఁడైన
దొడ్డయఅల్లనరేంద్రుఁడు సముద్ధరించి వేమా రెడ్డియొక్క
కూఁతురగు ననితల్లి కొసఁగెనఁట.

" స్వామిద్రోహపరాయణ
కునృపతిజలరాశిజలధినిమగ్నధరాం
దొడ్డయయల్లనరేంద్రో
హరిరివ సౌకర్యతనుస్సముద్ధృతవాన్.
దురితరహితచిత్తో
దొడ్డయాల్లాడభూపో

30. మెకంజీమ్యానుస్క్రిప్ట్స్ 15-4-4 పుట ౨౬౯
31. ARE 84 of 1915

భువ మరిజనవశ్యాం
  భూయసా స్వాత్మ దోష్ణా,
విమలగుణయుతాయాం
  వేమభూపాత్మజాయాం
మవనిసురసుధాయాం
  మన్నితల్ల్యాం న్యధత్త."

ఇందు పేర్కొనఁబడిన స్వామిద్రోహపరాయణులైన కున్నృపతు లెవ్వరో, వా రెట్లు రాజమహేంద్రవర రెడ్డిరాజ్యము నాక్రమించిరో, దొడ్డయ యల్లవరేంద్రుఁ డెట్లీ రాజ్యమును సముద్ధరించెనో ఇందు వివరించి చెప్పలేదు; కాని సమకాలికాంధ్రవాఙ్మయమువల్లను, శాసనములవల్లను అప్పటి యాంధ్రదేశములోని రాజకీయపరిస్థితులు కొంత తెలియవచ్చుచున్నవి. మొదట పేర్కొనఁదగినది రాజమహేంద్రవర మ్యూజియమం దుండిన అన్న దేవచోడని తామ్రశాసనము.[32] ఇందు భక్తిరాజకుమారుఁడును, వీరభద్రుని తండ్రియు నగు అన్నదేవచోడఁడు కాటయవేముని వంశ్యులను దనకు పాదాక్రాంతులైనవారిని సంరక్షించి 'శరణాగత భూపరక్షాదీక్షాగురు' వని ఖ్యాతి నందెనని చెప్పియున్నది.

"పాదాంబుజప్రణతకాటయవేమవంశ్య
  క్షితీశ్వరాకలితవత్సలతయా సమరక్షి యేన
  సోఽయం విభాతి శరణాగత భూపరక్షా
  దీక్షాగురు ర్జయతి చోడకులాన్న దేవః"[33]

మఱియు దొడ్డయ అల్లాడరెడ్డి సూర్యవంశజులగు వీరభద్రాన్న దేవుల నోడించినట్లు శ్రీనాథకవి చెప్పుచున్నాఁడు:

"భానుకులక్షోణీశ వీరభద్రాన్న దేవేంద్ర
  గర్వసంరంభంబుఁ గట్టిపెట్టి
యవనకర్ణాటకటక భూధవులతోడఁ
  గెలిమివాటించి యేలించెఁ దెలుఁగుభూమి"[34]

కావున స్వామిద్రోహపరాయణులగు కున్నృపతులు అన్నదేవచోడుఁడును, నాతని పుత్త్రుఁడగు వీరభద్రుఁడును ననుట తెల్లము. వీరిని జయించియే యల్లాడరెడ్డి వీ రాక్రమించుకొనియుండిన రాజమహేంద్రవర రాజ్యమును స్వైవశముగావించుకొని కాటయవేమారెడ్డి పుత్రికయగు ననితల్లికి మరల స్వాధీనముగావించినది.

అన్నదేవచోడఁడును, నతని కుమారుఁడగు వీరభద్రుఁడును స్వామిద్రోహపరాయణాలగు కున్నృపతులంటిమిగదా. ఈయభిప్రాయము సరియైనచో వీరిరువురును మొదట కాటయవేముని యనుచరులైయుండి తరువాత నతనిపైఁ గత్తిగట్టి యతని రాజ్యము నాక్రమించుకొని రను సిద్ధాంత మేర్పడుచున్నది. ఇదియే సరియని తలఁచెదను. అట్లగుచో ని ఈ యన్నదేవచోడఁ డెవ్వఁడు? అతనికిఁ గాటయవేముని జయించువంతటి శక్తి యెట్లు కలిగెను? అను విషయములు చర్చనీయములు. రాజమహేంద్రవర మ్యూజియ తామ్రశాసనమును బరిష్కరించి ప్రకటించు సందర్భమున నీ యన్నదేవుని పూర్వోత్తరములను పరిశోధించి ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా ౨౬-వ సంపుటమునఁ బ్రకటించియున్నాను. దానినే ఇచట సంగ్రహపరచి చెప్పుచున్నాను.

అన్నదేవుఁడు తెలుఁగుచోడఁడు; ఏలువ భీముని వంశజుఁడు; చోడభక్తిరాజకొమారుఁడు; భీమలింగమనుజేశ్వరునికి ద్వితీయకుమారుఁడు. ఈ భీమలింగమనుజేశ్వరుఁడు కొండవీటి నేలిన రెడ్డిరాజగు అనవేమక్షితిపాలుని పుత్రిక నుద్వాహముగావించుకొనెను. వీరికి వేమాంబయను నొక కుమారిత కలిగెను; ఈమెను దొడ్డయ యల్లాడరెడ్డి పెండ్లాడెను. ఈ వివాహముల మూలమున చోళభీమలింగని కుటుంబమునకు రెడ్డిరాజులతోఁ జుట్టరికము కుదిరినది. కావున రెడ్డిరాజులు భీమలింగని పక్షమువారలై యన్నదేవచోడని కతని తండ్రి రాష్ట్రమును జెందనీరైరి; కావున

32. ఇప్పుడీ శాసన మచట లేదని వినికిడి. మహానుభావులు శాసనచోరు లెవ్వరో దీనిని హరించిరఁట. వీరు రహస్యముగ మరల దానిని యథాస్థానము జేర్చిరేని వీరికి చారిత్రపరిశోధకుల తరఫున నా చేమోడ్పులు.

33. ఎపి. ఇండికా. సం. ౨౬, పుట ౧౯౫.

34. భీమేశ్వరపురాణము, ౧-౬౩.

అతఁడు స్వదేశమును వదలి రెడ్డిరాజులకు సహజశత్రువులైన రాచకొండవెలమరాజుల నాశ్రయించి వారి యాస్థానమున నుండెను. కాని రెడ్డిరాజులు ప్రబలులై యుండుటచే వెలమవారి సహాయమువల్ల పిత్ర్యమైన రాష్ట్రమును మరల వశపఱచుకొనుటకు వీలుగాకపోయెను. రాచకొండరాజులవలనఁ దన కార్య మనుకూలపడకపోవుటచే నచటినుండి గుల్బర్గకుఁబోయి బహమనీ సుల్తానుఁడగు ఫీరోజుశాహ నాశ్రయించి కొంతకాల ముండెను. గుల్బర్గయం దుండుకాలమునఁ గృష్ణాతటమున నుండు నగరుకోటకై విజయనగరరాయలకును, బహమనీసుల్తానులకును యుద్ధము సాగఁగా నన్న దేవుఁడు ఫీరోజుశాహపక్షమునఁ బోరాడి జయము గొనెను.

ఇంతటనే రెడ్డిరాజ్యమున విప్లవము సంభవించెను. క్రీ. శ. ౧౪౦౩-వ సంవత్సరమున కొండవీటి ప్రభువు కుమారగిరి పరమపదించెను. అతనికి పుత్రులు లేకపోవుటచే నతని సన్నిహితజ్ఞాతి పెదకోమటివేమ భూపాలుఁడు రెడ్డిరాజ్యమున కధిపతి యాయెను; కాని కాటయవేముఁడు మొదటి కుమారగిరియనుశాసనము చొప్పున కృష్ణకవ్వలి భూమి నంతయుఁ గబళించి పెదకోమటి వేముని యధికారమున కొప్పుకొనక స్వతంత్రుఁడై రాజ్యపాలన సేయనారంభించెను. ఈ కారణమున రెడ్డిరాజ్యమున నంతఃకలహము పొటమరించి రెండు స్వతంత్రసంస్థానములుగ చీలెను. కృష్ణకు దక్షిణమున నుండిన రాష్ట్రమును కొండవీడు రాజధానిగ పెదకోమటివేమారెడ్డియు, నుత్తరమం దుండిన రాష్ట్రమును రాజమహేంద్రవరము రాజధానిగఁ గాటయవేమారెడ్డియు పరిపాలించ నారంభించిరి. కాని వీరొండొరులకు వైరము దినదినప్రవర్ధమానముగుచు వచ్చుటచేత యుద్ధమున కెదురుచూచుచుఁ దగు ప్రయత్నములు సేయుచుండిరి. కాటయ వేమారెడ్డి విజయనగరమునకుఁ బోయి మొదటి దేవరాయల సహాయమును గోరి సమయము వచ్చినపుడు దండును బంపునట్లు ఏర్పాటు గావించుకొని స్వరాష్ట్రమునకు మరలివచ్చెను. పెదకోమటి వేమారెడ్డి రాయలు దన శత్రునితో నేకీభవించుటను దెలిసికొని యతనికిఁ బ్రతిపక్షియైన బహమనీ సుల్తానుని సహాయము వేఁడికొనెను. పెదకోమటి వేమునికి సహాయము సేయుచుండిన కాటయవేముఁడు జయించు ననియుఁ, దన్మూలమున నతని మిత్రుఁడగు రాయలకుఁ దీరాంధ్రదేశమునఁ బలుకుబడి హెచ్చుననియు, నట్లు హెచ్చినఁ దన రాజ్యమునకు శత్రుభయ మతిశయించుననియు గుర్తెఱిఁగి, ఫీరోజ్ శాహ పెదకోమటి వేమునికిఁ దోడురా నంగీకరించెను. ఈపరిస్థితియం దన్నదేవచోడుఁడు బహమనీసుల్తానునికి కర ముపయుక్తుఁడాయెను. అతని పిత్ర్యమైన రాష్ట్రము నతనికిఁ దీసి యిచ్చు మిష చే నతనివెంట సైన్యముతోఁగూడ బయలువెడలి రాజమహేంద్రవరరాజ్యముపై దాడివెట్టెను. ఈ సడి నెఱింగి రాయలు గొప్ప సైన్యమును కాటయవేమునికిఁదోడంపెను, వీరిని సహాయులుగఁగొని కాటయవేముఁడు శత్రుసైన్యము నడ్డగించుటకు ప్రయత్నించెను. కాని సాధ్యపడదాయె. గుండుకొలను యుద్ధమునఁ బరాజయము నందెను. ఈ రణక్షేత్రముననో, అజ్ఞాతమైన మఱియొక తావుననో ఇతఁ డసువులఁ గోల్పోయెను. తరువాత నితని పుత్రుఁడు రెండవకుమారగిరి ప్రభువాయెను. కుమారగిరి బాలుఁడు. ఈ మొదుకుపరుడు కులలో రాజ్యకార్యమును నడపుటకు శక్తిసామర్థ్యములు గలవాఁడు కాఁడు. కార్యభార మంతయు నల్లాడ రెడ్డిపైఁ బడెను. ఇతఁడు పరాక్రమవంతుఁడే; కాని శత్రుబల మత్యంతాతిశయమైన దగుటచే నిర్వహింపఁ జాలకపోయెను. కాటయవేమునికి యొత్తాసియై వచ్చిన రాయరాణువ అత్తిలి కడను, కాకరపర్తియొద్దను రెండు పర్యాయములు లోడిపోయెను. కుమారగిరియు నీయుద్ధముల మధ్య మృతినందెను. కాటయవేముని వంశ్యు లన్న దేవచోడునికిఁ బాదాక్రాంతులైన దీపట్టుననే. కాని జయలక్ష్మి యన్న దేవునికడ స్థిరముగ నిలువలేదు. రాయలు విజయనగరమునుండి మఱియొక సైన్యము నంపి, గుల్బర్గ సైన్యములు నడచు మార్గమున నుండు పానుగంటి కోటను స్వాధీనపఱచుకొనెను. ఇఁక తీరదేశమున నిలచుట క్షేమకరము గాదని ఫీరోజుశాహ వెనుదిరిగి స్వదేశమునకు పోయెను. తోడైవచ్చిన గుల్బర్గ సుల్తాను తిరిగిపోయిన పిమ్మట జయించిన దేశముపై నధికారము సాగించి రక్షించుకొనవలసిన భారము అన్నదేవునిపైఁ బడెను; కాని దానికిఁ గావలసిన బలము గాని, సహాయసంపత్తిగాని యతనికి లేకపోయెను.

కావున నతఁ డల్లాడరెడ్డి నెదుర్కొనలేక యోడిపోయెను. అల్లాడరెడ్డి రాజమహేంద్రవర రాజ్యమును మరల సాధించి కాటయవేమారెడ్డి కుమారితయగు ననితల్లి కప్పగించెను.[35]

(౪) అల్లాడరెడ్డివంశము:—అల్లాడరెడ్డి కాటయవేమారెడ్డికి బంధుఁడు.

"అథ వేమేశ్వర బంధు
ర్విమలమతి భువనప్రశస్తగుణసింధుః
దొడ్డయ అల్లనరేంద్రః
ప్రథితమహాసమరకేళినిస్తంద్రః"

ఈబంధుత్వ మెట్టిదో నిర్ణయించి చెప్పుటకుఁదగిన యాధారము లెవ్వియు లేవు. కేవలము చుట్టరిక మొక్కటియే యల్లాడరెడ్డిరాజ్యపునరుద్ధారణదీక్షకుఁ గారణము కాదు. బంధుత్వముతోఁగూడ స్వార్థము గలసినది. అనితల్లి దిక్కులేని కన్య. పితృసోదరమరణముచే గొప్పరాజ్యమునకు వారసురాలైనది. అల్లాడరెడ్డికిఁ బుత్రులు కలరు. వారియం దొక్కని నామెకుఁ బెండ్లిచేసిన రాజ్యమునకుఁ దానును, తన పుత్రులును నధిపతు లగుదురు. కావున అల్లాడరెడ్డి పట్టుపట్టి శత్రుసంహారణ మొనర్చి యవనకర్ణాటకటకభూధవులతో సఖ్యము నెఱపి యనితల్లికి రాజ్యము సంపాదించియిచ్చి, తన కుమారులలో రెండవవాఁడగు వీరభద్రారెడ్డి నామెకు భర్తను గావించెను. పేరునకు మాత్ర మనితల్లి రాజ్యమున కధిపతి. రాజ్యాధికారమంతయు వాస్తవముగ నామెభర్తయగు వీరభద్రారెడ్డిచేతను, బావయును సచివుఁడును నగు వేమారెడ్డిచేతను నుండెను. ఈవిషయమును కీ. శే. జయంతి రామయ్యగారు చక్కఁగఁ జర్చించియున్నారు. దానిగూర్చి ఇట చర్చ యనావశ్యము.

౫. శాసనకాలము:—ఈదానశాసనము అనితల్లి యిచ్చిన రెండుదానములను దెల్పుచున్నది: (౧) శకాబ్దము ౧౩౮౫-వ సంవత్సరము వైశాఖమున మార్కండేయేశ్వరసన్నిధియందు సురవిప్రక్షేత్రముల కరమును త్యజించెను.

"శాకే శరయుగవిశ్వే
వైశాఖే మాసి శుభ మహత్యనితల్లీ
సురవిప్రక్షేత్రకరం
మార్కండేయేశసన్నిధౌ త్యక్తవతీ."

(౨) శైశకాబ్దమునకు సరియైన శోభకృద్వర్షమున శ్రావణకృష్ణఏకాదశి నాఁడు శైలాధిపశ్రీరామేశ్వరసన్నిధియందు పరహితాచార్యుఁడను భిషగ్వర్యునకు కలువచేఱు అను గ్రామమును దానముచేసెను.

"శాకాబ్దే శరవేదరామశశభృ
త్సంఖ్యే శుభే శోభకృ
ద్వర్షే శ్రావణకృష్ణవిష్ణుదివసే
శ్రీకల్వచేఱుం శుభం
గ్రామం దత్తవతీసతీపరహితా
చార్యాయ శైలాధిప
శ్రీరామేశ్వరసన్నిధౌ పతిహిత
శ్రీరన్వితల్యంబికా."

శకాబ్దము ౧౩౮౫-వ సంవత్సరము క్రీ. శ. ౧౪౬౩-౪నకు సరిపోవుచున్నది.

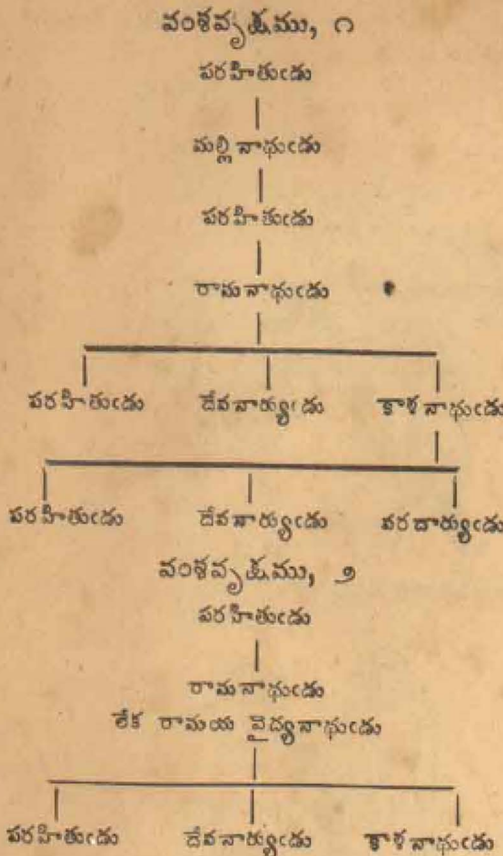
౬. ప్రతిగృహీత:—ప్రతిగృహీత పరహితాచార్యులని పైఁజెప్పియున్నది. ఇతఁడు కాళనాథుని పుత్రుఁడు. వీరిది వైద్యకుటుంబము. వీరి మూలపురుషుఁడైన పరహితుఁడు ఒక సర్పమునకు నోట శల్యము గ్రుచ్చుకొని యుండఁగా నాశల్యము నూడ్చి దాని పుండును మాన్పెనఁట. తన్మూలమున నతనికి పరహితనామ మన్వర్థమాయెనఁట. మఱియు నాసర్పమువల్ల నభయముఁ బొంది సర్పచికిత్స చేయ నారంభించెనఁట. ఈపరహిత వంశమువా రాఱు పురుషాంతరములవారు ప్రక్క పుట లోని మొదటి వంశవృక్షమున వర్ణింపఁబడియున్నారు.

ఆ కడపటి పరహితుఁడే ప్రస్తుత శాసనోక్త దానమునకు ప్రతిగృహీత. పరహిత వంశమువారు క్రీ. శ. ౧౩౬౭ నాఁటి యుక్కలపూండి దానశాసనమునందు ప్రతిగృహీతలుగఁ జేర్కొనఁబడి యున్నారు.[36] అందు వర్ణింపఁబడిన వంశము ప్రక్క పుటలోని రెండవ వంశవృక్షమున వివరించినాను.

---

౩౫. ఎపిగ్రా. ఇండికా. సం. ౨౬, పుటలు ౧౪-౪౯.

౩౬. ఎపి. ఇండికా. సం. ౧౩. పుటలు ౨౩౩-౪౮.




కలువచేఱుశాసన ప్రతిగృహీత యగు పరహితుని తండ్రి యగు కాళనాథుఁడే యక్కలపూండి శాసనప్రతిగృహీతయగు కాళనాథుఁడు. ఇద్దరి యన్నల పేర్లను, తండ్రితాతల పేర్లను ఇంచుకంతయైనను వ్యత్యాసము లేక సరిపోవుచున్నవి. ఈ ప్రఖ్యాత వైద్యకుటుంబమువారు కొండవీటి నాయకులకాలము నుండి రాజమహేంద్రవర రెడ్లకాలము వఱకును వైద్యవిద్యచే లోకమునకు హితమాచరించుచు రాజాదరణకు పాత్రులై యుండిరి.

౮. స్థలనిర్ణయము: — ఈ శాసనోక్త దానగ్రామము కలువచేఱు. ఇది రెడ్డిరాజ్యమునందే యెచ్చట నుండెనో నిర్ణయించుటకుఁ దగిన యాధారము లిందేవియుఁ గానరావు. గ్రామావధు లష్టదిశల నిచ్చియున్నను మాడ్తపుంత ప్రేకటిపుంతలు దప్ప తక్కిన వన్నియు సామాన్యము లగు పుంతలే. కాని శ్రీ జయంతి రామయ్యగారు "దత్త గ్రామము కృష్ణ జిల్లా తిరువూరు తాలూకాలో నిడదవోలునకు సమీపమున నున్న కలువచేర్ల యని తోఁచుచున్నది. దీనిదగ్గఱ మోర్త, పేకేరు (శాసనములో మోడ్త, ప్రేకేరు) అను గ్రామములు గలవు" అని వ్రాసియున్నారు.37 వీరి నిర్ధారణను అంగీకరించవచ్చును. "శ్రీశైలరామేశ్వరుని యాలయ మెద్దియో తెలియకున్నది" అని వ్రాసిరి. అల్లయవేముని వేమవర గ్రామదానశాసనమునందతని తండ్రియగు నల్లాడరెడ్డి పెదకోమటివేమారెడ్డిని 'రామేశ్వరము'కడ యుద్ధమున నోడించినట్లు చెప్పియున్నది:

"జిత్వానల్పవికల్పకల్పితబలం
తం చాల్పఖానం రణే
మిత్రీకృత్య సమాగతం గజపతిం
కర్ణాటభూపంచ తం
హత్వా కోమటివేమసైన్యనికరం
భూయోఽపి రామేశ్వరే
ప్రాజ్యం రాజమహేంద్రరాజ్య మకరో
దల్లాడభూమీశ్వరః"38

ఇందు పేర్కొనఁబడిన రామేశ్వరము గోదావరిజిల్లాలో నున్నదని డాక్టర్ బార్నెట్‌గారు వ్రాసియున్నారు.39 ఈ రామేశ్వరమును, గలువచేఱుశాసనములోని శ్రీశైలరామేశ్వరమును నొక్కస్థలమనియే తలఁచుచున్నాను. ఇది సరియైనచో నీ శ్రీశైలరామేశ్వరము గోదావరిజిల్లాయందు న్నదని చెప్పవలయును.

37. ఆ. సా. ప. పత్రిక. సం. ౨ పుట ౧౦౩.
38. ఎపి. ఇండికా. సం. ౧౩ పుట ౨౮౧.
39. ,, ,, పుట ౨౮౦.

నేను డిక్టేటరు నైనచో-



నవ్వలేనివానికి కితకితలు - కనికరములేనివాని కంట్లో కారపుపొడి



ఈర్ష్యకలవానికి లేమి



ప్రేమింపలేని వానికి ముసలి పొత్తు



కుటిలునకు గంతలు



కోపినెత్తి మీద మంచుమూట

- శిలశెట్టి రామారావు.

# పోట్లగొడ్డు

[కథానిక]

● 'జమదగ్ని' ●

ఆ కఱ్ఱావుపాలు తియ్యడం బ్రహ్మాండమై పోతోంది రోజురోజుకూ. మనిషిని దగ్గఱకు రానివ్వదు. వాడి సూదుల్లాంటి గిన్ని కొమ్ములు జాడించి కుమ్ముతూ ఉంటుంది. పదిగజాల దూరంలో ఎవరు మసిలినా పసి పట్టిన పాములా బుస్సుమంటుంది. వెనక కాళ్లు ఎడంగా పెట్టి, బందం వెయ్యనియ్యదు సరికదా, ఎంతో జాగ్రత్తపడి కఱ్ఱ పుచ్చుకుని దగ్గఱకు వెళ్లినా సరే గాడిదతన్నులు తన్నుతుంది. ఒక మానెడు చిట్టు పోసిన బుట్ట ముందఱ పెట్టి, ఆఱడుగుల బాణాకఱ్ఱ చేత్తో పుచ్చుకుని ముందొకరు నిల్చున్న తరువాత నాడాలువేసే ఎడ్లకు కొమ్ములకు తాడేసి దూరంగా నిల్చుని నడుంచుట్టూ తాడువేసే పద్ధతిప్రకారం బందం వెయ్యవలసి ఉంటుంది. అప్పటికైనా తోకకు మాత్రం తాడు చుట్టనివ్వదు. పాలు తాగుతున్న దూడ నివతలకు లాగితే చిట్టుబుట్టలో మూతి అట్లాగే వుంచి గిరగిరా తిరుగుతుంది. అట్లా తిరగకుండా వెన కింకొకరు కఱ్ఱ పుచ్చుకు నిలబడాలి. ఇంతా కష్టపడి చెంబు పుచ్చుకొని పొదుగుదగ్గఱ కూర్చుంటే మూత్రసిక్తమైన పుచ్ఛంతో వీపు చిట్లగొట్టుతుంది. ఇన్నిటికీ సహించి మొండితనంతో ఎవరైనా పాలు తియ్యబోయి రెండు చేతులూ పొదుగుమీద పెట్టారా వెనకకాళ్లు రెండూ ఎత్తి పడేసిం దన్నమాటే.

అందుచేత ఆ ఆవుపాలు తియ్యడాని కాయింట్లో అందఱికీ భయమే - ఒక్క బసవమ్మకు తప్ప. ఆవిడంటే ఇంట్లో అందఱికీకూడా భయమే. నోరుగల మనిషవడంచేత ఇంట్లో వాళ్లకేకాక ఇరుగుపొరుగు వాళ్లకుకూడా భయమే. అయినప్పటికీ ఆవిడ చాలా మంచిదవడంచేత యావన్మందికీ ఆవిడమీద గౌరవంకూడా ఉన్నది. ఆవి డాయింటి యజమాని గోపాలాని కన్నగారి భార్య. భర్త చనిపోయిన దగ్గఱనుంచీ తనకు సంతానం లేనందువల్లా, వీళ్లిద్దఱూ ఆవిడకు మేనత్త బిడ్డలే అయినందువల్లా ఆవిడ మఱదినీ, అతని సంసారాన్నీ కనిపెట్టుకుని అతనిదగ్గఱే ఉన్నది.

ఆవిడకైనా ఆ ఆవు స్వాధీనమయ్యేది కాదుగాని తప్పదుకాబట్టి ఆ ఆవు వారింట్లో ప్రవేశించినదగ్గఱనుంచీ దాన్ని నయానా భయానా ఆమె లోబఱచుకున్నది. మఱది కొడుకుల్లో పెద్దవాడు రాముడూ, చిన్నవాడు కృష్ణుడూ ముందూ వెనకా నిల్చుని తోడుపడగా ఆవిడ ఆ ఆవుపాలు తియ్యడపు యజ్ఞం చేస్తూఉంటుంది. పూటకు రెండు శేర్లకు తక్కువ కాకుండా పాలు ఇస్తూవుండడంవల్ల ఇంత కష్టమూ పడవలసివస్తోంది. ఇంటిముందు ఆవును కట్టేసుకోడం మంచిది గదా అనీ, ఏదో కాసిని పాలు ఇవ్వకపోతుందా అనీ ఇదివఱ కెన్నిమాట్లు తంటాలు

పడ్డా పావుశేరుకంటే ఎక్కువ పాలిచ్చే ఆవు దొరకనేలేదు. ఇదేదో దొరికిందికదా అనుకుంటే పొట్లగొడ్డయి ప్రాణాలు తోడేస్తోంది. ఇల్లు తడుముకోకుండా గడిచిపోయేటట్లు పాలిస్తూ ఉండడంచేత దీన్ని అమ్మివేయడానికి గోపాలంభార్య, ఈవిడాకూడా సుతరామూ ఇష్టపడడం లేదు.

౨

పెత్తల్లి ఇంట్లో లేకపోవడంవల్ల పాలు తియ్యడానికి పిల్ల లిద్దఱూ పూనుకున్నారు. మొదటిరోజు ఇద్దఱు పిల్లల సహాయంతో ఒదిసెగారి ననుకరించి గోపాలం తంటాలు పడ్డాడుకాని పావుశేరుపాలు తీసేటప్పటికి తాతలు దిగివచ్చారు. రెండోరోజు పెద్దవాడు తండ్రిని ముందు నుంచోమని తాను శేరుపాలు తీసి తండ్రికంటే గొప్పవాణ్నని పించుకున్నాడుకాని ఆ అదరగండపావు వెనక నుంచున్న కృష్ణుణ్ని క్రిందపడేసి కాలు తొక్కి బొటనవేలిగోరు లేవగొట్టింది. మూడోరోజు "నేనీ ఆవుతో వేగలేను. తీస్తే తీసుకోండి, లేకపోతే మానెయ్యం"డని గోపాలం ఇంట్లో లేకుండా వెళ్లిపోయాడు. కృష్ణుడు కాలు మోపుచేసి లేవలేక పడుకున్నాడు. ఇక అధ్వర్యం అంతా రాముడి మీద పడింది. వాడికి హుషారుగానే వుంది కాని ముగ్గురుకి లొంగని ఆవుతో వాడొక్కడూ ఏం తంటాలుపడగలడు? అయినా వాడు ఊరుకో దలచుకోలేదు. పక్కింటి సుబ్బయ్యనూ, వెంకమ్మనూ కేకేసుకొచ్చాడు. వెంకమ్మను పాలచెంబు తీసుకోమన్నాడు. సుబ్బయ్యను వెనక నుంచోమన్నాడు. తాను బాణాకఱ్ఱ తీసుకుని ముందు నుంచున్నాడు. రుక్మిణమ్మ గుమ్మందగ్గఱ కూర్చొని కొడుకు ధైర్యానికీ,సాహసానికీ మెచ్చుకుని లోలోపల సంతోషిస్తోంది. బసవమ్మ స్నానానికని చెఱువుకు వెళ్లింది. ఆవిడ వచ్చేదాకా ఉండండని తల్లి చెప్తున్నా రాముడు వినిపించుకోలేదు. ఆవిడ భయపడుతూనేవుంది. బందం వేశారు; చిట్టుబుట్ట ముందు పెట్టారు. వెంకమ్మ పొదుగు కడిగింది; రెండుమూడు ధారలు లాగింది. ఆవేమీ అనలేదు. చక్కగా పాలు తియ్యనిస్తోంది. రోజూ వెంకమ్మచేత తీయిస్తే బాగుంటుం దనుకున్నాడు రాముడు. సుబ్బయ్య రాముడివంక చూసి తాను రావడంవల్ల ఆ వింత సాధ్యమైం దన్నట్లుగా చిఱునవ్వు నవ్వుతున్నాడు. వెంకమ్మ తన ధోరణిని తాను పాలుతీస్తోంది. రాముడు చాలా జాగ్రత్తగా ఆ వెక్కడ కాలు కదుపుతుందో అని దాని కాళ్లవంకే చూస్తున్నాడు. ఇంతలో దూరంగా కట్టిన దూడ తల్లికోసం ఎగిరి దూకింది. ఆ వొక్కసారిగా రెండుకొమ్ములూ ఎత్తి రాముడి పొట్టలో గుచ్చి ఎత్తింది. వెంకమ్మ పాలచెంబుతో వెనక్కి పడింది. ఆమెను లేవదియ్యబోయిన సుబ్బయ్యను ఆవు కాలు జాడించి తన్నింది. అంతా ఒక్కమాటు గొల్లుమన్నారు. కుంటుకుంటూ కృష్ణుడు లేచివచ్చాడు. రుక్మిణమ్మ పరుగెత్తుకుని వచ్చి క్రిందపడడంవల్ల తలకు దెబ్బతగిలిన రాముణ్ని లేవదీసింది. సుబ్బయ్యా, వెంకమ్మా వాళ్లంతట వాళ్లే నెమ్మదిగా లేచారు. ఆవు పలుపు తెంపుకుని దొడ్డంతా గంతులేసింది. కుంటికాలి కృష్ణుడు బాణాకఱ్ఱ తీసుకుని ఆవును నాలు గుతికాడు. అది మొదట్లో మీదికి వచ్చిందికాని గట్టిదెబ్బ తగిలేటప్పటికి జంకి దూడదగ్గఱకు పోయి నుంచుంది. దూడ తల్లిపాలు స్వేచ్ఛ

గా తాగింది. వెంకమ్మా, సుబ్బమ్మా నెమ్మదిగా ఇంటిదారి పట్టారు. రుక్మిణమ్మా, కృష్ణుడూ రాముణ్ని లేవదీసి ఇంట్లోకి తీసుకుపోయి తలకు కట్టుకట్టారు. మంచం మీద పడుకోబెట్టి పొట్ట తోమారు. నిన్న కొడుకులిద్దరూ కష్టపడి తీసిన పాల పెరుగు చిలికి తియ్యటి మజ్జిగ గొంతులో పోసింది రుక్మిణమ్మ. అప్పటికి కాస్త స్వస్థత చిక్కి రాముడు కళ్లు మూసుకున్నాడు. కృష్ణుడు విసురుతూ పక్కన కూర్చున్నాడు. ఇంకేం చెయ్యడానికీ తోచక మంచంపక్కన దిగాలు పడి కూర్చుని రాముడివంక చూస్తూ భావిగతి ఆలోచిస్తోంది రుక్మిణమ్మ.

ఈ సమయంలో గోపాలం ఇంటికి చక్కా వచ్చాడు. వచ్చీరావడంతోనే మంచంమీద పడుకుని వున్న రాముణ్ని చూచాడు. "ఇదంతా ఆవు అగడమేనా?" అని ఒక అంకె వేశాడు. కృష్ణుడు నెమ్మదిగా జరిగిందంతా చెప్పాడు. గోపాలానికి దేహమంతా శరీరమైంది. కోపంతో శివమెత్తి వాళ్లు తెలియలేదు. నోటికొచ్చినట్లు వాగడం మొదలుపెట్టాడు. "మీకు చేతకాకపోతే మిమ్మల్నెవరు తియ్యమన్నారు? నిన్న నువ్వు కాలు విరగగొట్టుకున్నావూ? ఇవ్వాళ వీడు తల పగలగొట్టుకున్నాడూ? ఇలా అయితే ఇక యింట్లో క్షేమంగా ఉండడమెట్లా? అయినా మిమ్మల్నని లాభమేమిటి? దీనికంతకూ ఆ పాడుముండ కారణం. దాని మూలాన ఇంత వచ్చింది! ఈ దిక్కుమాలిన గొడ్డు మన కెందుకు, అమ్మివేద్దామంటే వినదు. అ దెన్నాళ్లకూ లొంగదామె! ఏం చెయ్యాలో తోచడం లేదు" అంటూ విలుచుకు పడ్డాడు. రుక్మిణమ్మ నోరెత్తలేదు. పిల్లలిద్దరూ కుక్కిన పేలల్లే నోరు మూసుకు కూర్చున్నారు.

పది కావస్తోంది. తండ్రి ధూంధాంలు తగ్గలేదు. గొడ్లకాపరివాడు ఆవును తోలుకు పోయాడు. దూడ గడ్డికోసం అరిచింది. ఆ వంక పెట్టుకుని కృష్ణుడు లేచి దానికి గడ్డి వేసి దొడ్లోనించి వంటింట్లోకి పోయి తల్లి దగ్గర కూర్చున్నాడు. చుట్టపొగతోపాటు అప్పుడప్పుడు కోపం వెలిబుచ్చుతూ వీధి వసారాలో కూర్చున్నాడు గోపాలం. రుక్మిణమ్మ వంట పూర్తిచేసింది. కృష్ణుణ్ని పోయి తండ్రిని పిల్చుకురమ్మన్నది. వాడు వెళ్లి గోడపక్కన నిలబడి తొంగితొంగి చూస్తూ నెమ్మదిగా పిల్చాడు. గోపాలం వినిపించుకున్నాడు కాని ఏమిటేమిటో కసిరాడు. వాడు భయపడి లోపలికి వెళ్లిపోయాడు.

రుక్మిణమ్మ రాముడిచేత అన్నం తినిపించింది. కృష్ణుడి కన్నం పెట్టి తాను కూర్చున్నది. గోపాల మన్నానికి లేవలేదు. ఇంతలో స్నానానికని చెఱువుకు వెళ్లిన బసవమ్మ ఇంటికి చేరుకున్నది. ఆవిణ్ని వీధిగుమ్మంలో ఉండగానే గోపాలం చూచి లోపలికివెళ్లాడు. అతన్ని చూచి రుక్మిణమ్మ త్వరత్వరగా విస్తరిలో అన్నం పెట్టింది. అన్నం మునివేళ్లతో కలుపుకుని చికాకుగా తింటున్నాడు గోపాలం. అంత చికాకెందు కన్నట్లుగా సాభిప్రాయంగా అతనివంక చూసింది రుక్మిణమ్మ. "ఏమి టీ కూర! నీ శ్రాద్ధంలా గుంది" అన్నాడు గోపాలం. దా న్నవతలికి తోసేశాడు. "మజ్జిగ పొయ్యి" అంటూ కసిరాడు. పాలు తియ్యకపోవడంవల్ల రెండురోజులబట్టీ నీళ్లమజ్జిగే పోసుకుంటున్నారు. ఇవ్వాళ ఆ మజ్జిగ నీళ్లెక్కువయి నలుపుతిరిగాయి. ఆనీళ్లే

నోరు మెదపకుండా బిక్కుబిక్కుమంటూనే పోసిం దాయిల్లాలు. "ఏమి టీమజ్జిగ! ఈ ఆవు నమ్మేస్తాను. పాలూ లేవు పాడూ లేదు. ఎందు కొచ్చింది తద్దినం" అంటూ విసుగుతూ అన్నం తోసేస్తూ అన్నాడు గోపాలం. రుక్మిణమ్మ ఊరుకోలేకపోయింది. "ఆ అన్నం అట్లా తోసేస్తా రెందుకు? ఇవాళసలు మీరు ఏమీ తినలేదు. నామాట విని ఆకాస్త తినండి. ఆవు నమ్మడంమాట తర్వాత చూద్దా"మంటూ ఆవిడ బతిమాలింది. గోపాలంధోరణి తగ్గనేలేదు. "తర్వాత చూద్దా మేమిటి? ఇల్లా అనే కుఱ్ఱాళ్ల నిద్దర్నీ మూలపడేశావు! ఇదంతా నీమూలానే వచ్చింది. ఛీ! నీ మొహం చూడకూడదు." అని అరవడం మొదలుపెట్టాడు. ఆవిడ కిట్లాంటి మాట లలవాటే! అయినా ఆవి డెన్నడూ సమాధానం చెప్పదు. ఎందుచేతో ఇవాళ ఊరుకోలేకపోయింది. కొంచెం తీవ్రంగానే "అమ్మతా నమ్మతా నంటారు. అమ్మి ఎవర్ని ఉద్ధరిస్తారు! ఇన్నాళ్లూ ఆవులేక ఎన్నిపాట్లు పడిందీ తెలియదా! నాకెందుకొచ్చింది మధ్య! మీరూ మీరూ ఏం చేసుకుంటే నాకేం?" అని ఆవిడ మనసులో ఉన్నదున్నట్లు అనేసింది. గోపాలం ఛర్రుమని కోపం వచ్చి అన్నం తింటున్నవాడు తింటున్నట్లే లేచి అంటచేత్తోనే భార్య చెంపమీద ఛెళ్లున కొట్టి చకచకా బైటపడ్డాడు. ఒక్క నిముషమైనా ఇంట్లో ఉండకుండా చొక్కా వేసుకుని ఊళ్లోకి వెళ్లిపోయాడు.

వీధిలో కూర్చున్న బసవమ్మకు జరిగిన సంగతులన్నీ తెలిశాయి. పోయిన భర్తను జ్ఞాపకం తెచ్చుకుని కాసేపు దుఃఖించింది. గోపాలం అన్నగారు ఇలాంటి విషయాల్లో ఇతని కంటే మెఱుగే! కళ్లు తుడుచుకుంటూ 'చెల్లీ' అని రుక్మిణమ్మను జాలిగా కేకేసింది. ఆ కేక విని రుక్మిణమ్మ పమిటకొంగుతో ముఖం తుడుచుకొని విస్తరిలో అన్నం పెట్టి పట్టుకువచ్చి అరుగుమీద పెట్టింది. ఆవిణ్ని చూసి బసవమ్మ "అదేమిటే! పిచ్చితల్లీ! ఏడవకు. ఏడిస్తే ప్రయోజన మేమిటి? ఇవాళ క్రొత్తగనకనా! ఎప్పుడూ ఉన్న దానికి ఎన్నాళ్లని ఏడుస్తాము? ఎల్లాగో అల్లాగు సాదు చేసుకోవాలిగాని" అంటూ ఓదార్చింది. రుక్మిణమ్మ ఎదురుగుండా కూర్చుని ఉన్నదున్నట్టు వెక్కివెక్కి ఏడుస్తూ చెప్పుకుంటూ ఉండగా బసవమ్మ అన్నం తింటూ "ఇక ఏడ్పు మానెయ్యి చెల్లీ! ఈ కాటాకుమంట కోపాలకేం! మఱిదికి నే బుద్ధిచెప్తా నుండు" అంటూ ఆవిడకు ధైర్యం చెప్పి తాను భోజనం ముగించింది.

రెండైంది. మూడుగూడా అయింది. నాలుగు కావస్తోంది. గోపాలం ఇంటికి రాలేదు. రుక్మిణమ్మకు ఏమీ తోచలేదు. లోపల్లోపల భర్త యింటికి రాకపోతాడేమోనని అధైర్యం తోచింది. మళ్లీ తానే సమాధానం చెప్పుకున్నది. తల దిమ్మెక్కి బెల్లంకొట్టిన రాయిలా ఒకమూల కూలబడింది. రాముడు గాయం బాధపెట్టి నిద్ర పట్టక పట్టక పట్టి నిద్రపోయాడు. కృష్ణుడెక్కడకో అటూ ఇటూ తిరగడానికి వెళ్లాడు. బసవమ్మకూడా కూర్చునికూర్చుని విసిగెత్తింది. చుట్టుపక్కల ఎవరింట్లోనైనా ఉన్నాడేమో అతనికి తెలియకుండా చూద్దామనుకున్నది. కాని చిన్నవాడా చితకవాడా అతనే వస్తాడు లే అని మళ్లీ అనుకున్నది.

ఇంతలో పొరుగింటి వెంకమ్మ కేకేస్తే రుక్మిణిని ధైర్యంగా ఉండమని చెప్పి తా నక్కడికి వెళ్లింది.

## 3

సాయంత్రం ఐదుగంటలవేళ గోపాలం ఆవూళ్లో మోతుబరిరైతు నాగభూషణాన్నీ, అతని పాలేర్నీ వెంటబెట్టుకొని ఇంటికి చక్కా వచ్చాడు. వస్తూనే ఉత్తరీయం వొంకెను వేసి, "పాతికరూపాయ లిచ్చేసి ఆవును తోలుకెళ్లవోయ్ నాగభూషణం" అని అన్నాడు. "వట్టి పోట్లగొడ్డని మీరే చెప్తున్నారు కదండీ! పదిహేనురూపాయ లిచ్చేస్తాను తోలిపెట్టండి. పాల ఆశ లేనేలేదుకదా" అన్నాడు నాగభూషణం. "ఆశ లేకపోవడం ఏమిటి? పూటకు రెండుశేర్లు ఇస్తుంది. చేతకాక మే మిబ్బందిపడుతున్నాంగాని, నీ కేం, మహారాజులా తీసుకోవచ్చు. అయినా దాన్ని మూడేళ్లకింద ముప్ఫయిరూపాయిలకు కొన్నాను. యాతన పడలేక, ఇన్నాళ్లూ అనుభవించాంగదా పోనీలే అని అయిదురూపాయల నష్టాని కమ్ముతున్నాను. అన లావు మంచి పుటక గల గొడ్డు. తొలీత పెయ్యదూడను పెట్టిందికాని రెండోయీతకు కోడెదూడను పెడ్తుంది. ముప్ఫై యిచ్చినా నీకు దండగ లేదు. పాతికా యిచ్చెయ్యి" మంటున్నాడు గోపాలం.

నాగభూషణం రెండు పదిరూపాయల నోట్లూ, ఒక ఐదురూపాయల నోటూ తీసి అరుగుమీద పెడ్తూ "సరే! అట్లాగే కానివ్వండి" అని గోపాలంతో అని, "ఒరేయ్! పెంటాయ్! ఆవుమెళ్లో పలుపు పెట్టరా" అని పాలేర్ని కేకేశాడు. వా డావుదగ్గఱకు వెళ్లాడుకాని అది మెడమీద చెయ్యి వెయ్యనివ్వడంలేదు. తల తెగ విసురుతోంది. వామిలో గడ్డి లాగి దానిముందు వేశాడు. లొంగదీసుకోడాని కెంత ప్రయత్నం చేసినా అది లొంగడంలేదు.

ఇంతలో రుక్మిణమ్మ ఇంట్లోనుంచి బైటికి వచ్చింది. గోపాల మావిణ్ని చూసి "ఆవును అమ్మేశాను. అది వాళ్లకు లొంగడం లేదు. దాని మెళ్లో పలుపు పెట్టి వాళ్ల చేతి కియ్యి. తోలు కెళ్తారు" అని అన్నాడు.

దీని కావిడ "నాకు మాత్రం లొంగుతుందా ఏమిటి? అక్కయ్యను కేకేస్తా నుండండి. అయినా పాతికరూపాయ లేమిటండీ! ఇప్పుడది వందరూపాయలకు తక్కువ కాదు" అని మెల్లిగా అని బసవమ్మను కేకెయ్యడానికి వీధివైపుకు వెళ్లబోయింది.

అంతలో ఆవిడా వచ్చింది. ఆవిడ వెంకమ్మ ఇంట్లో కూర్చుని ఇదంతా ఆలకిస్తూనే ఉంది. వచ్చీరావడంతోనే ఆవిడ నాగభూషణాన్ని చూసింది. "ఏమోయ్! నాగభూషణం! ఆవును తోలుకెళ్లడానికేంగాని పైకం పాతికే తెచ్చావా, ఎక్కువ తెచ్చావా? పాతికాపరకా వుంటే ఇట్లా యియ్యి, ఇంకో పోట్ల గొడ్డునిగూడా నీ కిస్తాను. తోలుకుపోదువుగాని" అని అన్నది.

నాగభూషణం ఆశ్చర్యపడిపోయాడు. అతని కేమీ అర్థంకాలేదు. తెల్లబోయి చూడ్డం మొదలుపెట్టాడు. అంతలో బసవమ్మ "ఏం, అట్లా చూస్తావేం? దగ్గఱ లేకపోతే ఇంటికి పోయి పంపిద్దుగానిలే. దాన్నిగూడా తోలుకుపో" అని గోపాలంవంక చూపింది. తోటకూరకాడల్లే గోపాలం తల వేలాడేశాడు. నాగభూషణానికి బసవమ్మరౌద్రం చూసి

కాళ్లూ చేతులూ వణకడం మొదలుపెట్టాయి. "ఇంకా చూస్తావేమిటోయ్. వందరూపాయ లావును పాతికరూపాయలకు కొట్టుకుపోదా మని చూశావుగా! ఇదీ చౌకబేరమే" అని అంటూండగానే నాగభూషణం అరుగుమీాది నోట్లు తీసుకుని జేబులో వేసుకుని వెనక్కి తిరిగైనా చూడకుండా కాలుగాలిన పిల్లిలా యింటిదారి పట్టాడు.

బసవమ్మ ఆతనివెంబడి నడుస్తూ "డబ్బు వుంటే సరేనా! మర్నాడు విన్నవాళ్లేమం టారోనన్న జంకుండాలి"అని అంటూ అత న్ని సాగనంపి వీధితలుపు వేసి వచ్చి "గోపా లం! ఈపద్ధతిప్రవర్తన నాకేమీా నచ్చలేదు. కాస్తకూ కూస్తకూ అంతంత కోపాలు రావడం ఏమిటి? మాట్లాడితే ఆవు నమ్మే శానంటావ్. ఏమన్నా అంటే ఇద్దఱు పిల్లల తల్లిని దాన్నిగూడా చెయ్యిచేసుకుంటావు. అసలు పశువుల కున్నంత బుద్ధి మనుష్యుల కుంటే ప్రపంచం ఇదివఱకే బాగుపడేది. పాపం! అది ఎన్నడూ ఆడవాళ్లను పొడవనే పొడవదు. దాని పూచీ నాది. ఇకనుంచీ నువ్వు దాని ఊ సెత్తబోకు" అంటూ పెట్టా లిసిన నాలుగూ ఒదినెగారి హోదాలో పెట్టే శింది.

గోపాలం తల వంచుకొని అట్లాగే కూర్చుండిపోయాడు.



# ఆచార్యరాయ్

•

## = శ్రీ కొమాండూరు శఠకోపాచార్యులు =

మొన్న జూను ౧౬-వ తేదీ సాయంకాలము ప్రఫుల్లచంద్రరాయి అస్తమయముతో భారతమాత పుత్రరత్నములలో నొకని గోల్పోయినది. ఆ మహనీయుని జీవిత మతి విచిత్రము, విశిష్టము, అద్భుతము నైనది. విఖ్యాత వైజ్ఞానికుడు, ఆవిష్కర్త, విద్వాంసుడు, మహామేధావి, అర్థశాస్త్రజ్ఞుడు అనియేకాక, గొప్ప దేశభక్తుడు, పరిశ్రమల నిర్మాత, వినమ్రుడు, నిగ్రహవంతుడు, సౌమ్యుడు, త్యాగి, దాత, విశాలహృదయుడు నగు లోకక్షేమపరుడగుటచే ఈ మహామహుని జీవితవృత్తాంతము లెల్లరకు స్మరణీయములు.

మహా ప్రతిభాశాలురగు మోతీలాలు నెహ్రూ, రవీంద్రనాథ టాగూర్ మున్నగు మహనీయులు జనించిన ౧౮౬౧-వ సంవత్సరములో ఆగస్టు ౨-వ తేదీని, ఇప్పటి ఖుల్నా జిల్లాలోని రరూలీ అను కుగ్రామమున ప్రఫుల్లచంద్ర రాయి జనించెను. వీరిది ప్రసిద్ధ పండిత కుటుంబము. తండ్రి హరిశ్చంద్రరాయ్ గొప్ప విద్వాంసుడు; కృష్ణనగర్ కాలేజీలో ఆంగ్ల విద్య నభ్యసించుటే కాక, అరబ్బీ పారశీలలోను ప్రవీణుడై, విద్వద్గోష్ఠియం దభిరుచి గల్గియుండెను; స్వగ్రామమం దొక పాఠశాలను స్థాపించి నడుపుచుండెను. ఆ పాఠశాలలోనే ప్రఫుల్లచంద్రుడు మొదట చదువు నేర్చుకొని, పిమ్మట కలకత్తాలో హేర్ హైస్కూలు, ఆల్బర్టు కాలేజీలలోను, తరువాత అక్కడి ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీలోను ఉన్నత విద్య నభ్యసించెను. అప్పటికీ దేశమం దాంగ్లవిద్యకు తగు ప్రచారము లేదు. కుమారుని విద్యాసక్తిని, వైజ్ఞానిక ప్రవృత్తిని కనిపెట్టి, తండ్రి పూర్తిగా ప్రోత్సాహమిచ్చి విదేశ యాత్రకును సమ్మతించెను. ఇరువది యొకటవయేట మేధావి యగు ప్రఫుల్లచంద్రుడు 'గిల్క్రిస్టు స్కాలర్‌షిప్' అను వేతనమును బొంది బ్రిటిషుదేశమున కేగి, స్కాట్లండు రాజధాని యగు ఎడింబరోలోని విశ్వవిద్యాలయములో చేరి, రసాయన శాస్త్రమందు గొప్ప ప్రావీణ్యము సంపాదించెను. ఆరేండ్లు దీక్షతో వైజ్ఞానికుల పరిశోధన పద్ధతులను పరిశీలించి గ్రహించెను. సహజమగు ప్రతిభకు విజ్ఞానాభిరుచియు, దీక్షయు సహాయపడెను. ప్రఫుల్లచంద్రుని కచ్చట గొప్ప విద్వాంసుడనియే కాక, స్వతంత్ర పరిశోధకుడని ప్రఖ్యాతి వచ్చెను. ౧౮౮౭-వ సం॥లో చాల కష్టసాధ్యమగు "డాక్టర్ ఆఫ్ సైన్సు" డిగ్రీ లభించెను.

కుశాగ్రబుద్ధి యగు డాక్టరు రాయి స్వదేశమునకు మరలి వచ్చినంతనే, కలకత్తా ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీలో కెమిస్ట్రీ ప్రొఫెసరుగ (రసాయనాచార్యుడుగ) నియమితుడై ౧౯౧౬ వరకు నాపదవియందే ప్రకృతి శాస్త్రబోధకుడుగ నుండెను. రసాయనశాస్త్రమం దాయన పాండిత్య మపారము. ఆయన ప్రతిభావిశేషమును గమనించి, ఈదేశమందేగాక పాశ్చాత్యదేశములలోని విశ్వవిద్యాలయములును "డి. ఎస్. సి" "పి. హెచ్. డి" మున్నగు గొప్ప వైజ్ఞానిక బిరుదముల నిచ్చి గౌరవించిరి. రసాయనవిజ్ఞానమం దనేక యువకుల నాతడు మహావిద్వాంసులుగ తయారుచేసెను. "మెర్క్యూరియస్ నైట్రేట్సు" మున్నగు స్వతంత్ర పరిశోధనల ద్వారా ప్రపంచమంతట విఖ్యాతి గాంచెను. రసనత్రజనివస్తువుల గూర్చి ఆయన కనిపెట్టి ప్రచురించిన విషయములు లోకవిజ్ఞానాభివృద్ధికరములగుటయేగాక, వైద్యరసాయనాదులలో మిక్కిలి యుపకరించినవి. ఆతడు వ్రాసిన పరిశోధన వ్యాసములు యూరపులోని పాశ్చాత్యభాషల వైజ్ఞానికపత్రికలలో ప్రముఖస్థాన మీయబడి, ప్రపంచవైజ్ఞానిక శిరోమణుల యామోదమును బడసెను. ౧౯౧౬ తరువాత ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీనుండి విరమించినను, పాలిట్, ఘోషుల దాతృత్వముచే స్థాపితమైన యూనివర్సిటీ కళాశాల

లోని రసాయనాచార్యస్థానము వహించి వైజ్ఞానికపరిశోధనల నింకను వృద్ధిచేసెను. జీవితాంతమువరకు విశ్వవిద్యాలయముతో సంబంధ ముంచుకొని, ఆభవనము నందే మరణించుట యీ నైష్ఠిక బ్రహ్మచారి కెంతయు తగియున్నది.

అద్భుతఆవిష్కర్తగ స్వయముగ లోకవిఖ్యాతి గాంచుటే కాక రాయ్ అనేకులగు శిష్యులకు తన తరిఫీయ నిచ్చి వారిని గొప్ప పరిశోధకులుగ జేసెను. ఆదినములలో భారతదేశపు ముఖ్యకళాశాలలన్నిటిలోను రసాయనాచార్యస్థాన మాంగ్లేయులే వహించుచుండిరి. ఇవల దాదాపు భారతావని యందంతట రసిక్‌లాల్ దత్త, నీలరత్నధర మున్నగు రాయిగారి శిష్యులు ప్రతిభావంతులై రసాయనాచార్యస్థానముల నధిష్ఠించి, స్వతంత్రపరిశోధనల జేసి, విదేశములయందును విఖ్యాతి బడయుచున్నారు. అందువలననే రాయిగారికి (డాక్టర్ ఆఫ్ డాక్టర్సు) ఆచార్యుల కాచార్యు డను మన్నన గల్గినది. వృద్ధుడయ్యు, రసాయనపరిశోధనల నిరంతరకృషి నొనర్చుచు, తన ప్రాముఖ్యతకై ప్రాకులాడక, తన శిష్యుల కాపరిశోధనల మూలమున ఖ్యాతి గడింప రాయి మహనీయుడు పాటుపడుచుండెడువాడు.

సంస్కృతమందున్న మన ప్రాచీనరసాయన వాఙ్మయమును పూర్ణముగ శోధించి, ప్రాచీనభారతీయులు తత్వవేదాంత శాస్త్రములయందు ప్రముఖులై యితర దేశములకు మార్గదర్శకులైనను, ప్రకృతిశాస్త్రమునమాత్ర మితరులకు వెనుకబడియుండిరను నపోహ పారద్రోలుటకు తీవ్రకృషి సలిపెను. పూర్వపు హైందవులు ప్రకృతిశాస్త్రములలో - విశేషించి రసాయనవిద్యయందు ప్రవీణులై గొప్ప గ్రంథములు రచించిరి. అందు కొన్ని కాలగర్భమున నశించినవి. కొన్ని నేటికిని మిగిలియున్నవి. సంస్కృతభాషలోని రసార్ణవము, రసరత్నసముచ్చయము మొదలగువాని నభ్యసించి అందలి సాంకేతికభావముల గ్రహించి, అందలి యమూల్యవిషయములను లోకుల కాయన వెల్లడించెను. పదునైదేండ్ల తీవ్రకృషితో, నీరంగమం దాయన చేసిన పరిశోధనల ఫలితముగ "హిస్టరీ ఆఫ్ హిందూ కెమిస్ట్రీ" (హిందూరసాయనచరిత్ర) అను సద్గ్రంథము నాయన రచించి ప్రచురించెను. ఇది రెండు సంపుటముల యమూల్యవిషయము. రసాయనవిజ్ఞానములో మన పూర్వవిద్వాంసుల భావములను విమర్శించి, వారి సిద్ధాంతములను ప్రణాళికలను వివరించి వానిని వైద్యశాస్త్రమునకు వా రెంత బాగుగ నుపయోగించిరో, ఈ రసశాస్త్రగ్రంథములనే అరబులు తమ భాషలోనికి తర్జుమాచేసి పిమ్మట యూరపియనుల కందిచ్చి పాశ్చాత్యుల నవ్యపరిశోధనల కెట్లు బీజములు నాటిరో రాయిగా రీయమూల్యగ్రంథములో సప్రమాణముగ వివరించిరి. మూలగ్రంథములనుండి అవసరమగు ఉదాహరణ లిచ్చిరి. ఈవిషయమునుగూర్చి ఇదియే ప్రామాణికగ్రంథముగ నేటికిని ప్రపంచమంతటను ఆదరింపబడుచున్నది. మన దేశమున రసాయనవస్తునిర్మాణమునకును రాయిగారే మార్గదర్శకులు. రంగులు, సబ్బులు, ఎరువులు, బట్టలు, తోలువస్తువులు మున్నగు నిత్యావసరములగు వివిధవస్తునిర్మాణమునకు రసాయనపరిశోధనయే మూలాధారము. ఈ శాస్త్రమున ప్రవీణులగుటచేతనే జర్మను లీవస్తువుల నిర్మాణములో ఖ్యాతి గడించిరి. దేశపారిశ్రామికాభివృద్ధికి రసాయనశాస్త్రపరిశోధనలద్వారా కృషిచేసి, వైజ్ఞానికావిష్కారపు సహాయముతో నవ్యరీతికర్మాగారములు నిర్మించి, అందుపయుక్తవస్తువులు తయారుచేయుట అవసరమని గ్రహించి రాయిగారు అందుకై ఒక సంస్థను స్థాపించి, కొందరు శిష్యులతోబాటు తానును అందు కృషిచేసి, ఇక్కడి పరిస్థితుల కనుకూలముగ చౌకయగు యంత్రములు నిర్మించి, మన దైనికజీవితమున కవసరమగు వస్తువులనేకముల నుత్పత్తిచేయ నారంభించెను. ఈ యద్భుతజాతీయపరిశ్రమకు మార్గదర్శకుడగు ప్రఫుల్లచంద్రుడు తాను ధనాఢ్యు డగుట కెక్కుడవకాశ ముండినను, అందు కీయకొనక, లభించిన ద్రవ్యము నాసంస్థకే వినియోగించి, దానిని పోషించి దాని నభివృద్ధికి దెచ్చుటయేకాక, సబ్బులు, పింగాణీవస్తువులు, తోళ్లపరిశ్రమలు మున్నగువానికై యెన్నో ప్రత్యేకసంస్థల స్థాపింపజేసియు భారతపారిశ్రామికాభివృద్ధికి మార్గదర్శి యాయెను.

డాక్టరు రాయిగారి యద్భుతవైజ్ఞానిక వైదుష్య

మును సర్తించి ప్రభుత్వమువారు యూరపులోని రసాయనకళాశాలలలోని పరిశోధనలు గమనించి తెలుపుట కాయనను నియమించిరి. ఆయా ప్రసిద్ధస్థానముల కేగి, అచ్చటియాంత్రిక, నవ్య ఆవిష్కరణములను, పరిశోధన పద్ధతులను పరిశీలించివచ్చి నిర్దేశించిరి. కలకత్తా విశ్వవిద్యాలయ కళాశాల రసాయన శాఖలో ఆయన స్థాపించి వృద్ధి చేసిన క్రొత్త యంత్రపరికరములు, బోధన విమర్శపద్ధతులు, వైజ్ఞానిక సంప్రదాయములు నేటికిని భారతదేశ మంతటికిని ఆదర్శప్రాయముగ నున్నవి. ౧౯౨౦ లో ఆచార్య రాయి భారత విజ్ఞాన మహాసభ కధ్యక్షత వహించెను. వారి ప్రతిభను గమనించి, సర్కారువారు సి. ఐ. ఇ., సర్ బిరుదము లిచ్చి గౌరవించిరి. బిరుదుల కాశపడి, అవ్యామోహమున పడుతత్వ మాయనకు లేదు.

బోసు, రామను మున్నగు మిగిలిన వైజ్ఞానికుల వలెగాక, రాయిగారు మొదటినుండియు రాజకీయ దృష్టికూడ కల్గియుండిరి. రసాయనవిద్యకై బ్రిటను కేగిన బాల్యమందే బ్రిటిషు రాజ్యాంగమును, రాజనీతిని గూర్చి వివరములు గ్రహించి, విద్యార్థిదశలోనే బ్రిటనులో తన స్వతంత్రభావములు వెల్లడించుచుండెడి వారు. "౧౮౫౭ కు పూర్వమును, దరిమిలాను భారతదేశస్థితి" అను పేర మన దేశములోని ప్రజాదుస్థితిని, బ్రిటిషువారి రాజనీతిని విమర్శించుచు నొక రచనను ప్రకటించెను. అందలి సత్యవాదమును గని బ్రైటు మున్నగు స్వాతంత్ర్య ప్రియులు హర్షించి ప్రఫుల్ల నభినందించిరి. సర్కారువారిని థోరణి కసంతృప్తు లగుట సహజము. బ్రిటిషు వైజ్ఞానికుల ప్రోద్బలము, ఆయనకు గల అద్భుత ప్రతిభవలన తమ కళాశాలలయం దాయన కుద్యోగ మిచ్చినను, ఆయన యోగ్యతకు తగు ముఖ్యస్థానములను విద్యాశాఖయం దాయన కీయక క్రింది తరగతిలోనే యుంచిరి. ౧౯౦౬ లో మన దేశములో జాతీయోద్యమము ప్రారంభమైనప్పుడు, రాయిగారు, తాను ప్రభుత్వోద్యోగమందున్నను, కలకత్తాలో నేషనల్ కౌన్సిల్ ఆఫ్ ఎడ్యుకేషన్ (జాతీయవిద్యా పరిషత్తు) స్థాపింపజేసి, అందు ముఖ్యసభ్యుడై యెంతయో సహాయ మొనర్చెను. ఆసంస్థలో తాను స్వయముగ రసాయనబోధ చేసెను.

ఆర్థిక సమస్యలయందును మొదటినుండియు ఆయన జాతీయవాదియే. స్వదేశీయుద్యమవ్యాప్తికిని, ముఖ్యముగా విద్యార్థులలో దేశీయవస్తువుల వాడుకకును ఆయన చేసిన తీవ్రకృషి నిరుపమానము. దేశమందు లేని క్రొత్త పరిశ్రమలు నిర్మించవలెనని, పాతపరిశ్రమలు పునరుద్ధరించి వృద్ధిచేయవలెనని ఆయన ప్రబోధించి, క్రియారూపముగ తానే చాలా క్రొత్త పరిశ్రమలు స్థాపించెను.

౧౯౧౯ లో గాంధిమహాత్ముని నాయకత్వముతో మన జాతీయజీవనములో క్రొత్త దృక్పథ మేర్పడినది. ఆ ప్రభావము ప్రఫుల్లచంద్రునికిని సోకినది. అంతవరకును తక్కినవారివలెనే రాయిగారును యాంత్రికవాది; అనగా యాంత్రికాభివృద్ధితోనే మన పరిశ్రమలు పెంపొందవలె నని ఆశయము. ఆధునిక వైజ్ఞానికునకు యాంత్రికవిధానమునే ప్రోత్సహించుట సహజమే. ఫాక్టరీపద్ధతివల్ల కొన్ని వేలమందికి జీవనాధార మేర్పడినను, తిండిలేక యల్లాడు కోట్లకొలది బీదభారతీయుల సమస్యాపరిష్కారమునకు మరొక సాధనము కావలె ననియు, అందుకు గాంధిగారు ప్రచారముచేయు ఖద్దరు మున్నగు కుటీరపరిశ్రమల పోషణయే సాధనమనియు రాయిగారికి నచ్చెను. ఈథోరణి పాశ్చాత్యవిజ్ఞానసంప్రదాయమునకు వ్యతిరిక్తమని కొంద రాక్షేపించిరి. అప్పట్లో టాగూరు మున్నగు విఖ్యాతవిద్వాంసులును ఖేదించిరి. అయినను లక్ష్యపెట్టక రాయిగారు వెంటనే ఖాదీప్రచార మారంభించి, తమ సహజోత్సాహముతో బెంగాలులోను, భారతదేశమంతటను ఆయుద్యమమునకు ప్రాబల్యము గల్గించిరి. స్వయముగ ఖాదీ ధరించుటయేగాక, నూలు తాను వడుకుచు, ఇతరులచే వడికించి నేయించుచు సుప్రసిద్ధమగు ఖాదీప్రతిష్ఠాపనమును స్థాపింపజేసిరి.

౧౯౨౩ సంవత్సరములో కాకినాడలో కాంగ్రెసు మహాసభ జరిగినప్పుడు, ఆయన విచ్చేసి అఖిల భారతఖద్దరుప్రదర్శనమునకు ప్రారంభోత్సవము చేయుచు నిచ్చిన యుపన్యాసము విన్నవా రెవ్వరును

దానిని మరువలేరు. మన జాతీయపరిశ్రమలను, ముఖ్యముగా ఢాకాకు ఖాదీయుత్పత్తిని నశింపజేయుటకు కంపెనీ ప్రభుత్వ మవలంబించిన అన్యాయచర్యను తీవ్రముగ ఖండించి, వాగ్వాదములతో కాలము గడుపక భారతీయులు కార్యపరులై గృహపరిశ్రమలను వృద్ధిచేయుట యత్యవసర మని ఆయన ప్రబోధించెను.

రాయిగారు గొప్ప త్యాగి, మహాదాత. అధ్యాపకత్వమువల్లను, సర్కారు పెన్షనువల్లను, పరిశోధికారిగను, ఆయా పరిశ్రమల డైరెక్టరుగను ఆయనకు ప్రతి నెలకు కొన్ని వేల రూపాయల రాబడియుండెను. కాని ఆయన దానిని స్వార్థమున కుపయోగించుకొనలేదు. అందు ముఖ్యభాగమును విద్యార్థుల కిచ్చివేసి, నిరాధారు లనేకులకు సాయపడుచు, అనేక ధర్మకార్యములకు ద్రవ్యసహాయము చేయుచు, దీనజనరక్షణకే తన ధనమంతయు వినియోగించుచుండెను. పీడితుల రక్షణ యన్న ఆయనకు మిక్కిలి ప్రీతి. ౧౯౨౨లో వరదలవల్ల బెంగాలులో గొప్ప క్షామము కల్గెను. అప్పు డాయన క్షామనివారణనిధి నేర్పరచి, ద్రవ్యము ప్రోగుచేసి తోడ్పడుటే గాక, తాను వసించు కాలేజీ అంగణములో పెద్ద ఖద్దరుడిపో పెట్టి, నిరాధారులకు రాటము లిప్పించి, నూలు వడికించి, నేయించి, వస్త్రహీనులై అల్లాడు బీదలకు బట్టలు సరఫరాచేసి, క్షామనివారణోద్యమమును క్రొత్త పద్ధతులపై తన శిష్యుల ద్వారా తానే నడిపించెను.

మద్యనిషేధము, సాంఘికైక్యము, జాతీయ విద్యాపద్ధతి, స్త్రీల యభ్యున్నతి - ఇట్టి నిర్మాణకార్యాంగములకును సానుభూతిని జూపుచుండెను. హరిజనుల అస్పృశ్యతానివారణకృషి చాల ముఖ్యమైన దని గాంధిగారి వలెనే ఆయనయు విశ్వసించి, ఆ విషయమై తీవ్ర ప్రబోధము చేయుచుండెను.

తన జీవితచరిత్రను రెండు సంపుటములలో ఆంగ్లమున వ్రాసి ప్రచురించెను. అందు విజ్ఞానావిష్కారములతో బాటు, జాత్యుద్ధరణకును ప్రాముఖ్యమిచ్చెను. ఆర్థిక స్వాతంత్ర్య మన్న అభిమానము మెండు. బెంగాలీలు తమ యార్థికోన్నతికై విశేషకృషి చేయవలెననియు, గుజరాతు మిల్లు బట్టలు సంయుక్తరాష్ట్ర) ప్రాంతపు పంచదార మున్నగు వానిపై ఆధారపడరాదనియు ఆయన హెచ్చరించెడివాడు. ఇందు సంకుచిత ప్రాంతీయ దృక్పథము సూచితము. ఇతర ప్రాంతములపై ఆధారపడి తమ ప్రాంతముల నభివృద్ధిపరచుట కవకాశమున్న పరిశ్రమలను సాగింపక వ్యర్థపుచ్చుటవలన, దేశమున ఆర్థికబాధ హెచ్చగునను సూచన, అన్ని ప్రాంతములతో బాటు, ఆంధ్రులము ముఖ్యముగ గమనింపవలసియున్నది.

రాయిగారికి స్వభాషాభిమానము మెండు; తన మాతృభాషయగు బెంగాలీలో వైజ్ఞానికగ్రంథము లనేకములు రచించెను. చక్కని సులభశైలిని, పారిభాషికపదములతో తేటతెల్లముగ వ్రాయుచుండెను. వైజ్ఞానికావిష్కారములను సామాన్యులకుగూడ సుబోధకమగునట్లు స్వభాషలో ఆయన వ్రాసిన వ్యాసములు చాల జ్ఞానప్రదములు. ధార్మిక, సాంఘికవిషయములలో రాయిగా రుదారులు. కేశవచంద్రసేనుని ప్రబోధమున యువకదశయందే ఆయన బ్రహ్మసమాజికు డయ్యెను. అప్పటినుండియు వర్ణవిభేదములకు, కులతత్వములకు వ్యతిరిక్తుడై, పరిశుద్ధ ఆస్తికధర్మపరుడై యుండెను.

రాయిగారి భక్తి, నిగ్రహము లద్భుతములు. యౌవనమందు వా రొక యువతిని హృదయపూర్వకముగ ప్రేమించిరి. కాని ఆచారిక మరి[illegible]రి కీయబడి వివాహ మొనర్పబడెను. అంతటితో తన ప్రణయము నడచుకొని జీవితాంతమువరకు బ్రహ్మచారిగనే యుండి, విజ్ఞానరమణినే వరించి, రాత్రిం బవళ్లు పరిశోధనయందే నిమగ్ను డాయెను. యౌవనదశలో అందుచే అజీర్ణసంబంధమగు వ్యాధి అంకురించి బాధించెను. వ్యాధిగ్రస్తుడయ్యు, నిరంతరకృషిపరుడయ్యు, ఆహారవిహారములలో నిగ్రహముచే దీర్ఘాయువు నొందగల్గెను. విద్యార్థులే ఆయనకు సంతతి; విజ్ఞానమే ప్రేయసి; దేశమే తల్లి. తన సర్వస్వము వారికై ధారవోసి ధన్యజీవియై, జీవన్ముక్తుడై, తన పూర్వశిష్యగణము నలువంకల ఉపచర్య లొనర్చుచుండ, తన కత్యంతప్రీతికరమగు కళాశాలలోనే ఐహికజీవితము చాలించెను. భారతమాత సుగుణాఢ్యులలో నొకని గోల్పోయినది. ఆమహనీయుని ప్రబోధముల నాచరించుటయే ఆయన లోటు అగుపడకుండ జేయు సాధనము.



# విమర్శనము

## Chandragupta Maurya and his times.

ఎందరో రాజులు, మరెందరో సార్వభౌములు భారతదేశాన్ని ఏలినారు. పురాణేతిహాసాలేమి, సమకూరిన భారతదేశచరిత్ర గాథలేమి భారతసార్వభౌముల ప్రతిభావిశేషముల నగ్గడించినవి. చారిత్రికంగా సరియైన కాలనిర్ణయం కాకపోయినా మహాపద్ముడు, నందుడు, బింబిసారుడు ఆదిగా గల చక్రవర్తుల నెందరినో భారతదేశం చూచింది. సమగ్రమైన, సరియైన భారతదేశచరిత్ర ఇంకనూ వ్రాయబడవలసి యున్నప్పటికినీ ఈ మహాకార్యమున కుపకరించు ఉద్గ్రంథములు ఇటీవల కొంచెం అధికసంఖ్యాకంగానే వెలువడుచున్నవి. అట్టి ఉద్గ్రంథశ్రేణిలో చేరిందే రాధాకుముద్ ముఖర్జీగారి 'చంద్రగుప్తమౌర్యుడు, ఆతని కాలము' అన్న ఈ ఆంగ్లగ్రంథం. ౧౯౪౦-౪౧ సంవత్సరాల్లో మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయంవారి యాజమాన్యమున డాక్టర్ ముఖర్జీగారు రొసగిన సర్ విలియం మేయర్ స్మారకోపన్యాసముల సంపుటి ఇది. మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయమువారే దీని ప్రకటనకర్తలు. వెల ౧౧ రూపాయలు.

రాధాకుముద్ ముఖర్జీగారు ప్రఖ్యాతచారిత్రక ప్రవీణుడు. లక్నో విశ్వవిద్యాలయమునందలి చారిత్రికశాఖకు ప్రధాని. వారి చారిత్రిక పాండిత్యం, పరిశోధనా ప్రావీణ్యం ఈగ్రంథంలో ప్రతిపుటలోనూ ప్రత్యక్షంగా గోచరించుతూ వుంటుంది.

చరిత్రకారులందరికీ ఒక 'జబ్బు' సర్వసాధారణంగా ఉంటూఉంది. ఏదోవొక ప్రత్యేక దృక్పథంతో వ్రాస్తారు. నిష్పాక్షికంగా సంఘటనలను గూర్చి తయారుచేయడం చాలా అరుదు. అంచేత సరియైన, న్యాయమైన చరిత్రగ్రంథాలు బహు అరుదు. అయితే ముఖర్జీగారు సాధ్యమైనంతవరకూ తన పరిశోధనాఫలితముల నాధారముగ తీసుకొని, చంద్రగుప్తుని చరిత్రను సప్రమాణంగా వ్రాసినారని చెప్పవచ్చును. విషయములను విచక్షణతో పరిశీలించి, చక్కని పద్ధతిమీద కూర్చినారు.

చంద్రగుప్తుని పుట్టుక మొదలు ప్రతివిషయమును




మొటిమలను పోనిచ్చి అందమునిచ్చును
వెల రు. 1-0-0

కూలంకషముగ చర్చించి, నిర్ణయములు చేసినారు. చంద్రగుప్తుడు క్షత్రియవంశమునకు చెందినవాడు కాద నియూ, దాసీపుత్రు డనియు కట్టుకథలు గలవు. చరిత్ర గ్రంథములందునూ ఈ కథలకు హెచ్చు ప్రాధాన్య మివ్వబడినట్లు విన్సెంట్ స్మిత్ వ్రాసిన భారతదేశ చరిత్ర మొదలు మామూలు పాఠశాలలకై వ్రాయబడిన చిన్నచిన్న చరిత్రపుస్తకములవరకూ తెల్పుచున్నవి. చంద్రగుప్తమౌర్యుడు క్షత్రియుడేననీ, అందుకు భిన్నముగ తలంచుటకు సరియైన ప్రమాణములు, దాఖలాలు లేవనీ ముఖర్జీగారు ఋజువుచేసినారు.

ప్రతిఒక్క విషయమునందు ఇంతటి శ్రద్ధను చూపి సప్రమాణముగ తెలియజేసినారు. చంద్రగుప్తుని జైత్రయాత్రల కాలనిర్ణయములు, ఫలితములు సుబోధకముగ నున్నవి.

భారతదేశమును తరతరాలుగా పాలించిన క్షత్రియవంశము లున్నవి. కాని భారతదేశచరిత్ర యందు చంద్రగుప్తమౌర్యుని కాలమున కొక ప్రత్యేకత ఉన్నది. నేటికిని భారతదేశ ఆర్థిక, రాజ్యాంగవిధానమునకు మూలమైనట్టి కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రము అప్పటిదే కదా!

ముఖర్జీగారు ప్రత్యేకముగా కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రమునకు సంబంధించిన భాగములను బహు చక్కగా తయారుచేసినారు. సామాన్యులకు సైతము సులభముగ బోధపడునట్లు ఈఅర్థశాస్త్రమును వ్యాఖ్యానించుచూ వివరించినారు. గ్రంథమునందలి రెండు భాగము లీఅర్థశాస్త్రమునకు సంబంధించియేయున్నవి. చంద్రగుప్తుని పరిపాలనాపద్ధతియంతయు దీనిపైననే గదా ఆధారపడియున్నది.

ఇక చంద్రగుప్తుని కాలమునాటి సాంఘికాచారములు, వర్ణవ్యవస్థలు, ఆర్థికపరిస్థితులు వీటినిగురించీ, విదేశాలతో ఆనాడుగల సంపర్కం, పారిశ్రామికకృషి మున్నగు విషయములను సాకల్యముగా వివరించిరి.

భారతదేశచరిత్రవిషయంలో కృషిచేయు ప్రతివారూ తరచి, చదువదగ్గ గ్రంథం. రాజ్యాంగమూలసూత్రాలను తెలుసుకోటానికికూడా ఈగ్రంథం ఉపకరిస్తుం దనటానికి సందేహంలేదు.

నా. రా

---

## అష్టావక్ర చరిత్రము

గ్రంథకర్త: బులుసు వెంకటేశ్వర్లుగారు, బి.ఏ. క్రౌనుసైజు ౧౮ + ౮౩ పుటలు. విలాసము : గ్రంథకర్త, శ్రీసూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటు కార్యాలయము, సూర్యారావుపేట, కాకినాడ. వెల ఒకరూపాయి.

ఇది మహాభారతమునందలి అనుశాసనికపర్వమునందలి ఇతివృత్తము నాధారముగ గైకొని మూడాశ్వాసములలో (సుమారు) మూడువందల పద్యమాలలలో గూర్పబడిన అష్టావక్రమహర్షి చరిత్రము. మనోహరమగు ధారాప్రవాహముతో గ్రంథ మామూలాగ్రముగ నడచినది. శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారు మున్నగు మనీషుల ప్రశంసల నందినగ్రంథమును మరల [illegible] ప్రశంసింప బూనుట చర్వితచర్వణము. ఆధ్యాత్మిక - ఇతివృత్తమును పరిగ్రహించుట ప్రశంసనీయము. తదితర పురాణములలోగూడ ప్రఖ్యాతమగు ఏతన్మహర్షి జీవితచరిత్రాంశములను, బోధనములనుగూడ నిందుగూర్చిన మరింతగ శోభగల్గెనీ గ్రంథమునకు.

కళాశాలలలోని విద్యార్థులకీగ్రంథము పఠనీయము[illegible] నుండదగినది.

'ఆనందపుర'

---

Printed and Published by S. Sambhu Prasad, at the Andhra Patrika Press, No. 7, Thambu Chetty St, Madras. Editor:— S. Sambhu Prasad.